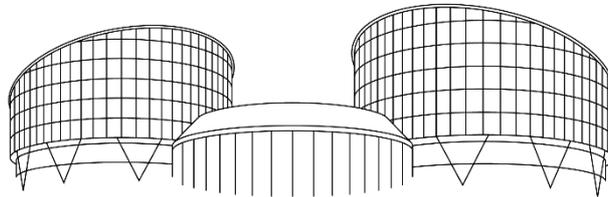

© Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб», 2016. Цей переклад не є зобов'язальним для Європейського суду з прав людини. Для отримання додаткової інформації див. повне посилання на авторське право в кінці цього документа.

© Council of Europe Project «Strengthening the Human Rights Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine», 2016. This translation does not bind the European Court of Human Rights. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «КІПР ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»
CASE OF CYPRUS V. TURKEY
(Заява № 25781/94)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

10 травня 2001 року

У справі «Кіпр проти Туреччини»,

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою палатою, до складу якої увійшли:

Л. Вільдхабер (L. WILDHABER), *Голови*,
 Е. Палм (E. PALM),
 Ж.-П. Коста (J.-P. COSTA),
 Л. Феррарі-Браво (L. FERRARI BRAVO),
 Л. Кафліш (L. CAFLISCH),
 В. Фюрман (W. FUHRMANN),
 К. Юнгвірт (K. JUNGWIERT),
 М. Фішбах (M. FISCHBACH),
 Б. Жупанчіч (B. ZUPANČIČ),
 Н. Ваїч (N. VAJIĆ),
 Дж. Хедіган (J. HEDIGAN),
 М. Цаца-Ніколовска (M. TSATSA-NIKOLOVSKA),
 Т. Панціру (T. PANȚÎRU),
 Е. Левітс (E. LEVITS),
 А. Ковлер (A. KOVLER), *судді*,
 К. Фуад (K. FUAD), *суддя ad hoc від Туреччини*,
 С. Маркус-Хельмонс (S. MARCUS-HELMONS), *суддя ad hoc від Кіпру*,
 а також М. де Сальвіа (M. DE SALVIA), *секретар Суду*,

Засідаючи 20–22 вересня 2000 р. за закритими дверима, 21 березня 2001 р.

Ухвалив таке рішення:

ПРОЦЕДУРА

1. Цю справу було передано до Суду відповідно до положень, які діяли до набрання чинності Протоколом № 11 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)¹, владою Республіки Кіпр (далі – держава-заявниця) 30 серпня 1999 р. та Європейською комісією з прав людини (далі – Комісія) 11 вересня 1999 р. (стаття 5, пункт 4 Протоколу № 11 та ст. 47 і 48 у попередній редакції Конвенції).

2. Справу розпочато за заявою (№ 25781/94) проти Туреччини, поданої до Комісії відповідно до колишньої ст. 24 Конвенції державою-заявницею 22 листопада 1994 р.

3. Держава-заявниця зазначила стосовно ситуації, що склалася на Кіпрі за період з початку турецьких військових операцій у північній частині острова в липні 1974 р., що

¹ Примітка Секретаріату Суду. Протокол № 11 набув чинності 1 листопада 1998 р.

влада Туреччини («держава-відповідач») порушувала і продовжує порушувати Конвенцію, незважаючи на ухвалення Комісією 10 липня 1976 р. і 4 жовтня 1983 р. доповідей відповідно до попередньої редакції ст. 31 Конвенції, а також ухвалення Комітетом міністрів Ради Європи резолюцій щодо зазначених доповідей. Держава-заявниця посилається, зокрема, на статті з 1 по 11 і 13 Конвенції, а також на статті 14, 17 і 18 разом із вищезгаданими положеннями. Крім цього, було зроблено посилання на статті 1, 2 і 3 Протоколу № 1.

У поданих скаргах порушені такі основні теми: безвісти зниклі греки-кіпріоти та їхні родичі; житло і власність переселенців; право переміщених греків-кіпріотів на проведення вільних виборів; умови проживання греків-кіпріотів у північній частині Кіпру; становище турків-кіпріотів і членів ромської громади, які проживають на півночі Кіпру.

4. 28 червня 1996 р. Комісія визнала цю заяву прийнятною. Зробивши висновок про те, що перспективи для укладення мирової угоди між сторонами не існує, 4 червня 1999 р. Комісія склала і схвалила доповідь, в якій встановлювалися відповідні факти і висловлювалася думка щодо того, чи були виявлені факти причиною згаданих порушень, на яких наполягала держава-заявниця².

5. У Суді інтереси держави-заявниці представляв її Уповноважений, Генеральний прокурор Республіки Кіпр А. Маркідес (A. Markides). Держава-відповідач була представлена її Уповноваженим З. Некатіжілом (Z. Necatigil).

6. 20 вересня 1999 р. створена в межах Великої палати Суду комісія визначила, що рішення у цій справі повинна ухвалити Велика палата (пункт 1 правила 100 Регламенту Суду).

7. Склад Великої палати було визначено відповідно до положень пунктів 2 і 3 ст. 27 Конвенції та правилом 24 (у попередній редакції) Регламенту Суду в сукупності із правилами 28 і 29.

8. Суддя Р. Тюрмен (R. Türmen), обраний від Туреччини, відмовився від участі в засіданнях Великої палати (правило 28). Держава-відповідач, відповідно, призначила С. Дайюглу (S. Dayıoğlu) суддею ad hoc (п. 2 ст. 27 Конвенції та п. 1 правила 29). Після відведення держави-заявниці щодо С. Дайюглу Велика палата 8 грудня 1999 р. взяла до відома, що С. Дайюглу сповістив голову Суду про свій намір взяти самовідвід зі складу учасників розгляду цієї справи (п. 3 і 4 правила 28). Тоді держава-відповідач призначила Н. Ферді (N. Ferdi) суддею ad hoc у цій справі.

Також 8 грудня 1999 р. Велика палата розглянула заперечення держави-відповідача щодо участі у слуханнях у цій справі Л. Лукайдеса (L. Loucaides), судді, обраного від Кіпру. Обговоривши ці заперечення, Велика палата в той же день ухвалила рішення вимагати відсторонення Л. Лукайдеса від участі в цій справі (п. 4 правила 28). Слідом за цим держава-заявниця призначила суддею ad hoc Л. Гамільтона (L. Hamilton) (п. 2 ст. 27 Конвенції та п. 1 правила 29).

² Примітка Секретаріату Суду. Повний текст висновку Комісії та п'яти частково протилежних думок, що містяться в доповіді, буде викладено в додатку до остаточної друкованої версії рішення (у *Звітах про рішення та ухвали*), але поки копію звіту Комісії можна отримати в Секретаріаті.

29 березня 2000 р. у зв'язку із запереченнями з боку держави-заявниці щодо участі Н. Ферді у слуханнях у справі Велика палата вирішила, що Н. Ферді не має допускатися до участі в розгляді справи (п. 4 правила 28). Тоді держава-відповідач призначила К. Фуада (K. Fuad) суддею ad hoc у цій справі.

Після смерті Л. Гамільтона 29 листопада 2000 р. Уповноважений держави-заявниці повідомив 13 грудня 2000 р. Секретаріат Суду про те, що влада його країни призначила суддею ad hoc С. Маркуса-Хельмонса (S. Marcus-Helmons).

9. Процедура слухань у справі була визначена Головою в результаті консультацій з Уповноваженими та іншими представниками сторін на засіданні, що відбулося 24 жовтня 1999 р. (п. 1 правила 58). 24 листопада 1999 р. Велика палата схвалила пропозиції Голови щодо організаційно-процедурних моментів і питань по суті щодо надання матеріалів у письмовому вигляді та усних виступів.

10. Слідуючи цій схемі, держава-заявниця подала свій меморандум до певного терміну (31 березня 2000 р.), встановленого Головою. У листі від 24 квітня 2000 р., вже після закінчення встановленого терміну, Уповноважений держави-відповідача звернувся з проханням дозволити його стороні подати свій меморандум до 24 липня 2000 р. 3 травня 2000 р. Голова, проконсультувавшись з Великою палатою, погодився продовжити термін подачі меморандуму державою-відповідачем до 5 червня 2000 р., спеціально зазначивши, що якщо держава-відповідач не зможе представити свій меморандум до закінчення нового терміну, це буде означати відмову від права на подачу меморандуму.

Після того як держава-відповідач не змогла вкластися у відведений їй термін, своїм Листом від 16 червня 2000 р. Голова поінформував через Секретаріат Суду Уповноважених обох держав про те, що письмові формальності на цьому закінчуються. Виключно для інформації один екземпляр меморандуму держави-заявниці був направлений Уповноваженому держави-відповідача. У Листі Голова також поінформував Уповноважених обох країн стосовно майбутнього розгляду у цій справі про те, що підготовча зустріч з Уповноваженими обох сторін відбудеться 7 вересня 2000 р.

11. 7 вересня 2000 р. Голова зустрівся з Уповноваженим та іншими представниками держави-заявниці, щоб остаточно вирішити питання про порядок проведення слухань. Представники держави-відповідача, хоча і були запрошені на цю зустріч, на неї не з'явилися.

12. Відкриті слухання відбулися у приміщенні Європейського суду з прав людини у Страсбурзі 20 вересня 2000 р. (п. 2 правила 59). Держава-відповідач не надіслала до Суду до початку слухань повідомлення з прізвищами своїх представників, і вони на цих слуханнях не були присутні. За відсутності вагомої причини для неявки представників держави-відповідача Велика палата вирішила розпочати слухання, законно вважаючи, що такий розвиток подій відповідає інтересам здійснення правосуддя (правило 64).

Голова інформував Голову Комітету міністрів Ради Європи про це рішення Листом від 21 вересня 2000 р.

У Суді були присутні:

(а) від держави-заявниці

А. Маркідес (A. Markides), Генеральний прокурор
Республіки Кіпр

Уповноважений

І. Браунлі (I. Brownlie), королівський адвокат,
Д. Пеннік (D. Pannick), королівський адвокат,
С. Пейллі (C. Palley), адвокат,
М. Шо (M. Shaw), адвокат,
С. М. Йоаннідес (S.M. Joannides), Головний
адвокат

Республіки Кіпр,

П. Полівіу (P. Poliviou), адвокат,

П. Сاینі (P. Saini), адвокат,

Н. Еміліу (N. Emiliou), консультант,

Адвокат,

Радник;

(б) від держави-відповідача

Представники держави-відповідача на засідання Суду не з'явилися.

Суд заслухав виступи А. Маркідеса, І. Браунлі, М. Шо, Д. Пенніка і П. Полівіу.

ФАКТИ

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

А. Загальні відомості

13. Викладені в цій заяві скарги походять з часів турецьких військових операцій у північній частині Кіпру в липні і серпні 1974 р. і поділу території Кіпру, що триває. Коли в 1996 р. Суд розглядав по суті справу «Ліозіду проти Туреччини», характеристика турецької військової присутності на той період була викладена в таких висловлюваннях (рішення у справі «Ліозіду проти Туреччини» від 18 грудня 1996 р. (*міркування по суті*), Доповіді про рішення та ухвали 1996-VI, с. 2223, пункти 16–17):

«16. Турецькі війська кількістю понад 30 тис. осіб розміщені на всій окупованій частині північного Кіпру, яка постійно патрулюється, на всіх основних комунікаціях обладнано контрольно-пропускні пункти. Штаб армійського угруповання перебуває в Кіренії (Kyrenia). 28-а піхотна дивізія чисельністю близько 14 500 осіб базується в Аше (Асія) (Asha (Ashia)), за нею закріплений сектор, який охоплює територію Фамагусті (Famagusta) до приміського району Нікосії Мія Міля (Mia Milia). 39-а піхотна дивізія кількістю близько 15 500 осіб базується в селі Мирту (Mirtou), за нею закріплений сектор від села Йеролаккос (Yerolakkos) до Лефка (Lefka). Турецькі військові угруповання на Кіпрі відповідно до Угоди про гарантії (TOURDYK) розміщені в селі Орта-Кьюї (Orta Keuy) під Нікосією (Nicosia), у ввірений їм сектор входить територія від Нікосійського міжнародного аеропорту до річки Педхієос (Pedhieos). Підрозділи турецьких ВМС і пункт охорони базуються в Фамагусті, Кіренії та на інших аеродромах. Турецькі ВПС розміщені в континентальній частині Туреччини в Адані (Adana).

17. Турецькі війська і все цивільне населення, що вступає у військові зони, підпадають під юрисдикцію турецьких військових судів, як це передбачено, якщо мова йде про "громадян ТРПК", декретом "Про заборонені військові зони" 1979 р. (частина 9) і статтею 156 Конституції "ТРПК"».

14. Одна з головних подій в історії розподілу Кіпру, що досі триває, відбулася в листопаді 1983 р., коли була проголошена «Турецька Республіка Північного Кіпру» («ТРПК») і потім 7 травня 1985 р. набула чинності «Конституція ТРПК».

Міжнародна спільнота засудила цей крок. 18 листопада 1983 р. Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй ухвалила Резолюцію 541 (1983), оголосивши проголошення утворення «ТРПК» юридично недійсним і закликала всі держави не визнавати жодну кіпріотську державу, крім Республіки Кіпр. Аналогічний заклик прозвучав у Резолюції Ради Безпеки 550 (1984) від 11 травня 1984 р. У листопаді 1983 р. Комітет міністрів Ради

Європи ухвалив рішення про те, щоб і надалі вважати уряд Республіки Кіпр єдиним законним урядом Кіпру, і закликав поважати суверенітет, незалежність, територіальну цілісність і єдність Республіки Кіпр. Як заявляє держава-відповідач, «ТРПК» є демократичною, конституційною державою, яка політично незалежна від усіх інших суверенних держав, включно з Туреччиною, а адміністративні органи у північній частині Кіпру були утворені не Туреччиною, а турками-кіпріотами в межах реалізації їхнього права на самовизначення. Усупереч такій позиції, тільки кіпрський уряд має міжнародне визнання як уряд Республіки Кіпр у контексті дипломатичних відносин, а також укладених договорів і угод та участі в роботі міжнародних організацій.

15. Сили з підтримки миру Організації Об'єднаних Націй (UNFICYP) контролюють буферну зону. Низка розроблених на рівні ООН політичних ініціатив була спрямована на врегулювання кіпрської проблеми на основі інституційних схем, прийнятних для обох сторін. З цією метою за підтримки Генерального Секретаря ООН, який діяв за згодою Ради Безпеки, було опрацьовано питання про організацію міжгромадських переговорів. У зв'язку з цим держава-відповідач наполягає на тому, щоб турецько-кіпріотська влада у північній частині Кіпру брала участь у таких переговорах на основі, як вона вважала, вже узгоджених принципів бізональності та біобщинності в межах федеральної конституції. Підтримка цієї основи переговорів знайшла своє відображення в документі Генерального Секретаря ООН «Деякі ідеї» від 15 липня 1992 р. і Резолюціях Ради Безпеки ООН від 26 серпня 1992 р. і 25 листопада 1992 р., в яких підтверджувалося, що рішення федеративного характеру, до якого прагнуть обидві сторони, буде «біобщинним» і «бізональним».

Окрім того, якщо говорити про конкретну і негайну реалізацію цих ідей, в 1981 р. було створено Комітет ООН з питань зниклих безвісти осіб («СМР»), який був покликаний «розглянути випадки зникнення людей під час зіткнень між громадами, а також у період подій липня 1974 р. і наступних років» і «скласти повні списки безвісти зниклих з-поміж членів обох громад, зазначивши, якщо це можливо, живі вони чи загинули, а в останньому випадку – орієнтовну дату смерті». Згаданий Комітет поки не завершив своєї роботи.

В. Попередні скарги міждержавного характеру

Події липня і серпня 1974 р. і їхні наслідки призвели до подання трьох попередніх скарг з боку держави-заявниці проти держави-відповідача відповідно до попередньої статті 24 Конвенції. Перша (№ 6780/74) і друга (№ 6950/75) скарги були об'єднані Комісією в одне провадження, і в результаті 10 липня 1976 р. було затверджено доповідь відповідно до попередньої статті 31 Конвенції (відому як «Доповідь 1976 р.»), в якій Комісія висловила думку про те, що держава-відповідач порушила статті 2, 3, 5, 8, 13 і 14 Конвенції та ст. 1 протоколу № 1. 20 січня 1979 р. Комітет міністрів Ради Європи, у свою чергу, прийняв з посиланням на більш ранні рішення від 21 жовтня 1977 р. Резолюцію ДН (79) 1, в якій, *inter alia*, висловлювалося переконання в тому, що «дієвий захист прав людини на Кіпрі може бути забезпечений тільки за допомогою відновлення миру і довіри

між двома громадами і що міжгромадські переговори є єдиною відповідною формою досягнення врегулювання цього спору». У своїй резолюції Комітет міністрів наполегливо закликав зацікавлені сторони відновити переговори під егідою Генерального Секретаря ООН з метою досягнення згоди щодо врегулювання всіх аспектів спору (див. вище пункт 16). Комітет міністрів вважає це рішення таким, що завершує розгляд цієї справи.

Третя скарга (№ 8007/77), подана державою-заявницею, була предметом розгляду відповідно до попередньої ст. 31 ще в одній доповіді, схваленій Комісією 4 жовтня 1983 р. (відомій як «Доповідь 1983 р.»). У цій доповіді Комісія висловила думку про те, що держава-відповідач порушувала взяті нею на себе зобов'язання відповідно до ст. 5 і 8 Конвенції та ст. 1 Протоколу № 1. 2 квітня 1992 р. Комітет міністрів ухвалив Резолюцію ДН (92) 12 щодо доповіді Комісії від 1983 р. У своїй резолюції Комітет міністрів обмежився рішенням опублікувати доповідь від 1983 р. і заявив, що на цьому розгляд справи закінчується.

С. Дійсна скарга

18. Дійсна скарга є першою скаргою, переданою на розгляд Суду. У своєму меморандумі держава-заявниця звернулася до Суду з проханням «ухвалити рішення щодо цього питання і заявити, що держава-відповідач несе відповідальність за нині скоєні та інші порушення статей 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17 і 18 Конвенції та статей 1 і 2 Протоколу № 1».

Ці ймовірні звинувачення були сформульовані з посиланням на чотири великі категорії скарг: ймовірні порушення прав безвісти зниклих греків-кіпріотів та їхніх родичів; ймовірні порушення права на житло та власність переміщених осіб; ймовірні порушення прав греків-кіпріотів, які проживають в анклаві у північній частині Кіпру; ймовірні порушення прав турків-кіпріотів і членів ромської громади на півночі Кіпру.

Д. Встановлення Європейською комісією фактів за цією скаргою

19. Суд вважає на цьому етапі можливим проаналізувати встановлені Комісією факти щодо різних порушень Конвенції, на яких наполягає держава-заявниця, а також підсумувати найбільш важливі аргументи обох сторін, надані матеріали та інші відомості, на які спиралася Комісія.

1. Ймовірні порушення прав безвісти зниклих греків-кіпріотів та їхніх родичів

20. Держава-заявниця особливо наполягала у своїй скарзі на тому, що двадцять років після закінчення військових дій близько 1491 грек-кіпріот усе ще вважається зниклим безвісти. Цих людей востаннє бачили живими у період їх перебування під вартою в місцях, які перебувають під турецьким контролем, і держава-відповідач не надавала жодної інформації з приводу їхньої долі.

21. Держава-відповідач, у свою чергу, наполягала на тому, що не існує доказів того, що хто-небудь із зниклих все ще живий або утримується під вартою. Влада Туреччини робить основний наголос на тому, що порушені державою-заявницею питання повинні розглядатися в межах роботи Комітету ООН з питань зниклих безвісти осіб (див. вище пункт 16), а не відповідно до Конвенції.

22. Комісія виходила з розуміння того, що її завдання полягає в тому, щоб встановити, що ж насправді сталося з греками-кіпріотами, які стали вважатися безвісти зниклими після проведення турками військових операцій у північній частині Кіпру в липні та серпні 1974 р. Комісія також розглядала своє завдання як спосіб визначити, триває чи ні порушення Конвенції ймовірна нездатність держави-відповідача пояснити фактичні обставини згаданого зникнення людей.

23.3 цією метою Комісія з особливою увагою поставилася до встановлених нею раніше фактів, які містилися в доповідях від 1976 і 1983 рр. Комісія нагадала, що в її доповіді від 1976 р. говорилося про те, що, відповідно до поширеної думки, значна кількість кіпріотів вважалася безвісти зниклою в результаті відомого збройного конфлікту на Кіпрі і що певна кількість зниклих безвісти були ідентифіковані як греки-кіпріоти, взяті в полон турецькою армією. Цей встановлений факт, як вважала свого часу Комісія, створював презумпцію відповідальності турецької сторони за долі людей, що перебували, як було доведено, під вартою турків. Відзначаючи, що загибель цивільних греків-кіпріотів носила масовий характер, Комісія також дотримувалася в момент появи її доповіді думки про те, що вона (Комісія) не в змозі точно визначити, чи були позбавлені життя ув'язнені греки-кіпріоти, яких оголосили безвісти зниклими, і за яких обставин це сталося.

24. Щодо цієї справи, то Комісія також нагадувала, що у своїй доповіді 1983 р. вона вважала встановленим фактом те, що в цілій низці невизначених за кількістю випадків були достатні підстави вважати, що в 1974 р. греки-кіпріоти, які вважалися безвісти зниклими, перебували під вартою у турків, і що встановлення цього факту також створювало презумпцію відповідальності турецької сторони за долі цих людей.

25. Комісія дійшла висновку, що надані в її розпорядження відомості у цій справі підтверджують встановлені нею раніше факти, що свідчать про те, що певна кількість оголошених зниклими безвісти осіб востаннє бачили в ув'язненні у турків або турків-кіпріотів. У зв'язку із цим Комісія взяла до уваги таке: передана засобами масової інформації 1 березня 1996 р. заява «Президента ТРПК» Р. Денткаша (Denktas), в якій він визнав, що сорок два полонених грека-кіпріота були передані турецько-кіпріотським бойовикам, які вбили їх, і що для уникнення в подальшому подібних убивств полонені

стали переправлятися в Туреччину; передану засобами масової інформації заяву колишнього офіцера турецької армії професора Ялчін Кючюк (Yalçın Küçük), який брав участь у військовій операції на Кіпрі в 1974 р., в якій він висловив думку про те, що турецька армія причетна до вбивства великої кількості, *inter alia*, цивільних осіб під час так званих операцій по зачистці; доповідь Діллона (Dillon) Конгресу Сполучених Штатів у травні 1998 р., з якої, *inter alia*, випливає, що 18 серпня 1974 р. турецькі солдати і турецько-кіпріотські бойовики захопили в селі Аша цивільних греків-кіпріотів і забрали всіх чоловіків старше 15 років, більшість з яких, як повідомлялося, були вбиті турецько-кіпріотськими бойовиками; письмові показання свідків, які значною мірою підтверджують раніше встановлені Комісією факти того, що особи, які вважаються нині зниклими безвісти, були захоплені турецькими солдатами або турками-кіпріотами з напіввійськових формувань.

26. Комісія дійшла висновку про те, що всупереч наявним доказам вбивства полонених і цивільних греків-кіпріотів, немає відомостей, які підтверджували б, що безвісти зниклі особи були вбиті за обставин, за які можна було б притягнути до відповідальності державу-відповідача; так само, як Комісії не вдалося виявити докази, які свідчили б про те, що взяті під варту особи все ще перебували в ув'язненні або використовувалися на примусових роботах державою-відповідачем. З іншого боку, Комісія вважає встановленим, що факти щодо долі осіб, які вважаються безвісти зниклими, не були з'ясовані відповідною владою і не доведені до відома родичів жертв.

27. Комісія також дійшла висновку про те, що розгляд нею скарг держави-заявниці у цій справі проводився одночасно з роботою Комітету ООН з питань зниклих безвісти осіб (СМР), не заважаючи їй. Комісія у зв'язку з цим відзначала, що межі проведених СМР розслідувань були обмежені завданням з'ясувати, живі чи ні безвісти зниклі особи, які проходять у його списках; не було в Комітеті і повноважень встановлювати причину смерті або виявляти відповідальних під час встановлення факту смерті. Крім того, територіальна юрисдикція СМР була обмежена островом Кіпр, виключаючи, таким чином, проведення розслідувань у Туреччині, де, як стверджувалося, мали місце випадки зникнення людей. Комісія зробила також висновок про те, що особам, які можуть бути відповідальними за порушення Конвенції, було обіцяне помилування, і що сумнівно, що проведені Комітетом розслідування могли поширитися на дії турецької армії або офіційних представників Туреччини на кіпрській території.

2. Імовірні порушення прав переміщених осіб на повагу до їхнього житла і власності

28. Комісія встановила факти, які вписуються у вищезазначену проблему і загальну картину, що складається на основі принципового твердження держави-заявниці про те, що понад 211 тисячам переміщеним грекам-кіпріотам та їхнім дітям з політичних причин заважають повернутися у свої будинки у північній частині Кіпру та отримати доступ до своєї власності, яка там є. Як стверджує держава-заявниця, присутність турецької армії разом із введеними прикордонними обмеженнями «ТРІК» призвели до умов, за яких повернення переміщених осіб виявилось фізично неможливим, і, як наслідок, серйозно

ускладнило відвідування ними родичів, що було пов'язано з перетином кордону. Те, що колись починалося як поступове і тривале встановлення беззаконня, із часом перетворилося у передачу залишеної переміщеними особами власності і без виплати компенсацій владою «ТРПК», а також з «відповідною документацією, що засвідчує такі дії», державним органам, туркам-кіпріотам і переселенцям з Туреччини.

29. Держава-відповідач заявила Комісії, що питання про район Вароша (Varosha) в м. Фамагуста разом із проблемами свободи пересування, свободи вибору місця проживання і права на власність могло би бути врегульованим у межах переговорів між громадами (див. пункт 16 вище) і на основі узгоджених обома сторонами принципів проведення таких переговорів. До того часу, поки не знайдено спільне рішення кіпрської проблеми, а також з міркувань безпеки, не може ставитися питання про право переміщених осіб на повернення. Держава-відповідач також зазначає, що регулювання питання власності, залишеної переміщеними особами, а також обмеження на перетин кордону підпадає виключно під юрисдикцію влади «ТРПК».

30. Комісія встановила, що, як загальновідомо, за винятком кількох сотень маронітів, які проживають у районі Кормакіті (Kormakiti), і греків-кіпріотів, які проживають на півострові Карпас (Karpas), усе греко-кіпріотське населення, що проживало до 1974 року у північній частині Кіпру, покинуло цей район і більшість цих людей тепер живе у південній частині Кіпру. Цей факт державою-відповідачем не заперечується.

31. Із посиланням на свої попередні висновки, викладені в доповідях 1976 і 1983 років, Комісія зазначала, що на момент надходження цієї скарги істотних змін у вищезгаданій ситуації не відбулося. Відповідно, і це також не було оскаржено державою-відповідачем, переміщені греки-кіпріоти не мали можливості повернутися у свої будинки у північній частині Кіпру, їм також фізично заважали перетинати кордон у північній частині країни, оскільки його повністю перекрила турецька армія. Ужиті в 1998 році владою «ТРПК» заходи, що дозволили грекам-кіпріотам і маронітам перетинати кордон з метою відвідування родичів у північній частині Кіпру або, у випадку греків-кіпріотів, монастиря апостола Андрія, не вплинули на висновок Комісії.

32. Держава-відповідач також не заперечує той факт, що греки-кіпріоти, які є власниками майна на північному Кіпрі, продовжують залишатися позбавленими можливості отримати доступ до майна, контролювати, використовувати і просто користуватися своєю власністю. Щодо долі цієї власності, Комісія вважає встановленим, що до 1989 року влада турків-кіпріотів не практикувала адміністративних заходів, які дозволили б офіційному земельному кадастру залишатися незмінним і окремо реєструвати «покинуту» власність і її відчуження. Бенефіціарам такого відчуження видавалися «сертифікати на володіння», а не спеціальні документи, які підтверджують право на володіння власністю, про яку йде мова. Разом із тим, починаючи з червня 1989 року, практика змінилася, і відтоді почали видавати згадані спеціальні документи, а до земельного кадастру почали вносити відповідні зміни, що стосуються зміни власників. Комісія вважає встановленим, що принаймні з червня 1989 року влада турків-кіпріотів більше не визнає будь-яких прав власності греків-кіпріотів щодо їхнього майна у північній частині Кіпру. Комісія знайшла підтвердження цього факту у положеннях «параграфу 1 (б)

ст. 159 Конституції ТРПК» від 7 травня 1985 року і в «Законі № 52/1995», що надає чинності згаданому положенню.

33. Хоча у представлених Комісії матеріалах держава-відповідач зазначала, що питання про право переміщених греків-кіпріотів повернутися до своїх домівок є предметом розгляду в межах переговорів між громадами, що відбуваються під егідою Генерального Секретаря ООН (див. пункт 16 вище), Комісія виявила, що за останні роки не досягнуто істотного прогресу в обговоренні таких проблем, як свобода вибору місця проживання, виплата компенсацій грекам-кіпріотам за перешкоджання реалізації їхнього права на власність та повернення їхньої власності у районі Вароша.

3. Імовірні порушення, пов'язані з умовами проживання греків-кіпріотів у північній частині Кіпру

34. Держава-заявниця надала докази на підтвердження своєї скарги про те, що греки-кіпріоти, які проживають на півострові Карпас у північній частині Кіпру, кількість яких скорочується, постійно зазнають жорстокого ставлення, яке виражається у повному запереченні їх прав і приниженні людської гідності. Окрім образ і залякувань з боку турецьких переселенців, що не карається владою, греки-кіпріоти, які проживають в анклаві, змушені працювати в умовах, що порушують основні права, передбачені Конвенцією. Проблема тривалого щоденного порушення їхніх прав не можна вирішити на місцевому рівні через відсутність ефективних засобів правового захисту в судах «ТРПК». Подібні, хоча і менші, обмеження застосовуються до маронітського населення, яке проживає в районі Кормакіті у північній частині Кіпру.

35. Держава-відповідач заявила Комісії, що греки-кіпріоти, які проживають у північній частині Кіпру, мають доступ до ефективних засобів правового захисту. Проте держава-відповідач стверджувала, що держава-заявниця активно відмовляла їх не вдаватися до судового захисту своїх прав у «ТРПК». Держава-відповідач також наполягала на тому, що докази, які є в розпорядженні Комісії, не створюють підстав для висунутих звинувачень.

36. Комісія встановила факти, що відповідають зазначеній у підзаголовку тематиці, ґрунтуючись на матеріалах, наданими обома державами. Ці матеріали включали *inter alia*, письмові заяви осіб, які відчували на собі дію обмежень, на існування яких вказує держава-заявниця; повідомлення преси про становище у північній частині Кіпру; прецедентну практику судів «ТРПК» щодо доступності засобів правового захисту в «ТРПК»; «Законодавство ТРПК» і рішення «Ради Міністрів ТРПК» щодо питання про порядок в'їзду і виїзду через контрольно-пропускний пункт у Ледра-Палас (Ledra Palace). Комісія також взяла до уваги документи ООН про умови проживання в анклаві греків-кіпріотів, зокрема доповіді Генерального Секретаря ООН від 10 вересня 1995 року і 9 березня 1998 року, присвячені гуманітарним аспектам, та звіти, підготовлені Миротворчими силами ООН на Кіпрі (UNFICYP) у 1994–1995 роках, які описували умови проживання греків-кіпріотів Карпасу. Ці звіти відомі як «Звіти про Карпас» (Karpas Brief).

37. Крім того, представники Комісії заслухали показання чотирнадцяти свідків про становище греків-кіпріотів і маронітів, які проживають у північній частині Кіпру. Серед

цих свідків були дві людини, які безпосередньо асоціювалися з підготовкою згаданих «Звітів про Карпас», а також інші особи, яких представили обидві держави. Представники Комісії 23 і 24 лютого 1998 року також відвідали низку населених пунктів у північній частині Кіпру, зокрема села греків-кіпріотів у районі Карпасу, і вислухали заяви офіційних та інших осіб.

38. Комісія визнала вищезгадані «Звіти про Карпас» точним відображенням стану проживання в анклаві греко-кіпріотського і маронітського населення приблизно на час подачі цієї скарги. Комісія також вважає, що пропозиції, підготовлені Миротворчими силами ООН на Кіпрі (UNFICYP), після вивчення ситуації з гуманітарними проблемами, відображали реальні потреби цих груп населення в умовах адміністративної практики, яка склалася на той момент. Хоча Комісія відзначала, що відбулося значне покращення загальної ситуації, в якій проживають групи населення анклаву, однак, як свідчать доповіді Генерального Секретаря ООН, що ґрунтуються на рекомендаціях укладачів «Звітів про Карпас», і надалі існує низка жорстких обмежень. Ці обмеження не було закладено в «законодавство ТРПК», але існували в адміністративній практиці.

39. Комісія також встановила, що в «ТРПК» функціонувала судова система, яка у принципі була доступна для греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру. Виявилося, що принаймні у випадках посягання на власність чи заподіяння шкоди окремій особі розгляд у цивільних і кримінальних судах низки поданих греками-кіпріотами позовів завершився на користь останніх. Проте, зважаючи на незначну кількість справ на основі позовів греків-кіпріотів, Комісія була змушена зробити висновок, що ефективність судової системи в питаннях, що стосуються греків-кіпріотів, які там проживають, все ще не пройшла серйозної перевірки.

40. Комісія також дійшла висновку, що немає доказів тривалої незаконної передачі власності греків-кіпріотів іншим особам протягом цього періоду. Однак Комісія вважає доведеною тривалу практику влади «ТРПК», що виражається у передачі туркам-кіпріотам або іммігрантам власності греків-кіпріотів, які померли чи покинули північну частину Кіпру.

41. За відсутності законної процедури в судах «ТРПК» Комісія відзначала, що не було встановлено, чи користуються на практиці захистом «Конституції ТРПК» греки-кіпріоти і мароніти, які проживають у північній частині Кіпру і вважаються фактично її громадянами. Разом із тим Комісія вважає встановленим, що якби згадані групи населення скаржилися на таку адміністративну практику як обмеження свободи пересування або відвідування родичів, яка ґрунтувалася на рішеннях «Ради Міністрів ТРПК», будь-яке оскарження цих обмежень у законному порядку було б даремним, оскільки такі рішення не підлягають перегляду судами.

42. Хоча Комісія не виявила доказів щодо випадків обмежень на пересування населення, яке проживає в анклаві, вона (Комісія) переконалася в існуванні чітких свідчень того, що, незважаючи на нещодавнє покращення ситуації, обмеження на пересування і відвідування родичів продовжують застосовуватися до греків-кіпріотів та маронітів. Комісія також відзначила, що для поїздки в розташовані на півдні медичні установи, як і раніше, необхідна виїзна віза, хоча у невідкладних випадках грошовий збір не стягується.

Немає даних, які підтвердили б твердження про те, що в окремих випадках опрацювання заяв на поїздки затягувалася і в результаті цього здоров'я або життя пацієнтів перебували під загрозою; також не встановлені ознаки практики навмисного зволікання з опрацюванням таких заяв.

43. Комісія вважає встановленими факти обмеження на свободу пересування дітей греків-кіпріотів і маронітів, які відвідують школи на півдні. До набрання чинності рішення «Ради Міністрів ТРПК» від 11 лютого 1998 року їм не дозволялося повертатися на постійне проживання у північну частину після досягнення ними віку 16 років для представників чоловічої статі і 18 років для жіночої. Вікове обмеження 16 роками все ще зберігається для учнів чоловічої статі, які належать до греків-кіпріотів. Певні обмеження на тому ж віковому рівні застосовувалися до учнів, які бажали відвідати своїх батьків на півночі Кіпру, однак згодом ці обмеження було пом'якшено. Проте навіть сьогодні для такого відвідування необхідно отримати візу і внести знижений «в'їзний збір».

44. Щодо навчальних закладів, то, як заявила Комісія, хоча для дітей греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, існує система початкової освіти, середніх шкіл для них немає. Більшість дітей шкільного віку здобували освіту на півдні острова і згадані обмеження на повернення дітей-школярів греків-кіпріотів та маронітів на північ після завершення навчання призвели до роз'єднання багатьох сімей. Крім того, підручники, які використовувалися у початкових школах греків-кіпріотів, пройшли процедуру «контрольного перегляду» в контексті заходів зі створення атмосфери довіри, запропонованих Миротворчими силами ООН на Кіпрі (UNFICYP). Ця процедура була складною й обтяжливою, тому адміністрація турків-кіпріотів відкинула досить значну кількість шкільних підручників.

45. Крім шкільних підручників Комісія не знайшла доказів наявності будь-яких обмежень, які практикувалися б у цей період щодо ввезення, розповсюдження та користування іншими видами книг; не було доказів існування обмежень на розповсюдження газет, що видавалися у південній частині Кіпру. Однак була відсутня і чітка, постійно діюча система розповсюдження греко-кіпрської преси в районі Карпас, а також не було прямих поштових та телекомунікаційних ліній зв'язку між північною і південною частинами острова. Комісія також зазначала, що населення, яке проживає в анклаві, мало можливість приймати програми греко-кіпрського радіо та телебачення.

46. Комісія не виявила переконливих доказів того, що призначена для греків-кіпріотів кореспонденція відкривалася поліцією «ТРПК», а їхні телефони прослуховувалися.

47. Щодо заявлених релігійних обмежень, то, як встановила Комісія, основна проблема у греків-кіпріотів була в тому, що на весь район Карпас був усього лише один священик і турецько-кіпріотська влада не схвалювала призначення додаткових священиків із півдня. Представники Комісії не змогли підтвердити протягом свого візиту в район Карпас, чи був вільним доступ у будь-який час у монастир апостола Андрія для греків-кіпріотів Карпасу. У Комісії склалося враження, що у великі релігійні свята (вони відбуваються тричі на рік) грекам-кіпріотам з півдня дозволяли відвідувати цей монастир.

48. Стосовно заявлених обмежень свободи об'єднання населення, яке проживає в анклаві, Комісія зробила висновок, що відповідне законодавство «ТРПК» про свободу об'єднання стосувалося лише створення об'єднань турками-кіпріотами.

4. Імовірні порушення прав турків-кіпріотів і турецько-кіпріотської громади ромів у північній частині Кіпру.

49. Держава-заявниця наголошувала в Комісії, що турки-кіпріоти, особливо політичні дисиденти і представники ромської громади, які проживають на північному Кіпрі, є жертвами адміністративної практики, що виражається у порушенні їхніх прав, гарантованих Конвенцією. Держава-заявниця надала докази на підтвердження своєї заяви про те, що ці групи населення є жертвами незаконних арештів і тримання під вартою, протиправних дій з боку поліції, дискримінації та поганого поводження і втручання в різній формі у здійснення інших гарантованих Конвенцією прав, таких як *inter alia*, право на справедливий судовий розгляд, приватне та сімейне життя, свободу вираження думок, свободу об'єднання, право на власність і освіту.

50. Держава-відповідач особливо наголосила, що вищезазначені звинувачення не підтверджені фактами, і вказувала на доступність для потерпілих ефективних засобів правового захисту в «ТРПК».

51. Розслідування, яке проводилося Комісією, щодо звинувачень з боку держави-заявниці ґрунтувалося переважно на усних заявах тринадцяти свідків, які розповіли представникам Комісії про становище турків-кіпріотів і членів ромської громади, які проживають у північній частині Кіпру. Цих свідків представили обидві зацікавлені сторони. Представники Комісії брали їхні показання в Страсбурзі, на Кіпрі та в Лондоні у період між листопадом 1997 року та квітнем 1998 року.

52. Комісія встановила, що між корінними турками-кіпріотами та іммігрантами з Туреччини, які продовжують перебувати в значних кількостях, існує ворожнеча та конфлікти на соціальному ґрунті. Деякі корінні турки-кіпріоти та їхні політичні об'єднання і засоби масової інформації чинять спротив політиці «ТРПК» щодо повної інтеграції для переселенців.

53. Окрім того, поряд зі значною за своїми масштабами еміграцією з «ТРПК» з економічних причин, не можна виключати те, що є випадки втечі турків-кіпріотів із «ТРПК» через страх можливого політичного переслідування. Комісія вважала, що немає причин сумніватися в точності тверджень свідків про те, що у низці випадків поліція «ТРПК» не займалася розглядом скарг на образливі дії і дискримінацію політичних опонентів з боку окремих груп населення. Проте Комісія дійшла висновку, що з абсолютною впевненістю не встановлено, чи дійсно владою «ТРПК», в тому числі і судами, постійно здійснювалася практика відмови у захисті політичних опонентів правлячих партій. Оскільки держава-заявниця стверджувала, що сама влада причетна до переслідування політичних опонентів, то Комісія не має достатніх даних про інциденти, про які йшла мова в скаргах (наприклад, про розгін демонстрацій, короткочасних арештів людей), які дозволили б сформуванню певної думки щодо їхньої правомірності чи

неправомірності. Комісія відзначала, що в будь-якому разі у її представників не склалося враження, що особи, які вважають себе жертвами несанкціонованих арештів і тримання під вартою, вдавалися до засобів правового захисту з приводу порушень закону про недоторканість особи (*habeas corpus*).

54. Розглядаючи питання про заявлену дискримінацію і несанкціоновані дії щодо членів турецько-кіпріотської громади ромів, Комісія встановила, що засоби судового захисту, і це цілком очевидно, не було задіяно стосовно особливо серйозних інцидентів, таких як знесення халуп під Морфу (*Morphou*) і відмова авіакомпаній переправляти ромів до Сполученого Королівства Великобританії без візи.

55. У своїх висновках Комісія також зазначала відсутність доказів того, що цивільні особи з-поміж турків-кіпріотів передавалися під юрисдикцію військових судів протягом цього періоду. Крім того, ґрунтуючись на наявних даних, Комісія зробила висновок, що не можна вважати встановленим те, що у згаданий період існувала офіційна заборона на поширення у північній частині Кіпру газет грецькою мовою або чинилися перешкоди створенню об'єднань із залученням членів обох громад. Щодо ймовірної відмови влади «ТРПК» дозволити туркам-кіпріотам повернутися в місця, де є їхня власність у південній частині Кіпру, то, як вважала Комісія, вона не має конкретних відомостей про осіб, які бажали б це зробити протягом цього періоду.

ПРАВО

1. ПОПЕРЕДНІ ПИТАННЯ

56. Суд зазначає, що під час слухань у Комісії держава-відповідач висунула низку заперечень щодо прийнятності цієї заяви. На стадії розгляду питання про прийнятність Комісія розглянула ці заперечення з погляду: (1) відсутності юрисдикції та відповідальності держави-відповідача щодо дій, про які йде мова в заяві; (2) імовірної ідентичності цієї заяви з попередніми скаргами поданими державою-заявницею; (3) імовірних процесуальних порушень із боку держави-заявниці; (4) імовірної особливої угоди між зацікавленими сторонами задля вирішення спору за допомогою інших міжнародних процедур; (5) імовірного невичерпання потерпілими внутрішньодержавних засобів правового захисту, що стосуються цієї скарги; (6) імовірного недотримання державою-заявницею правила про шестимісячний строк.

57. Суд також зазначає, що своєю ухвалою про прийнятність від 28 червня 1996 року Комісія відхилила спробу держави-відповідача дати відвід за третьою і четвертою із перерахованих вище позицій та вирішила залишити інші з перерахованих пунктів для обговорення на стадії розгляду цієї справи по суті.

58. Як зазначає Суд, оскільки держава-відповідач не взяла участі у письмових та усних процедурах у процесі роботи Суду (див. вище пункти 11 і 12), то заперечення, які раніше відстоювала влада Туреччини під час розгляду Комісією, не були знову подані на розгляд Судом. Хоча в обставинах, що склалися, Суд, задля виконання правила 55 Регламенту Суду, зберігає за собою право відмовитися брати до уваги зауваження держави-відповідача про недопустимість скарги, однак він вважає доречним розглянути їх у формі попередніх питань. У зв'язку з цим Суд вважає, що державою-заявницею це питання порушено у значній частині її письмових та усних заяв, у тому числі увагу акцентовано на суті висунутих звинувачень.

Питання, залишені Комісією для обговорення на стадії розгляду справи по суті

1. Стосовно locus standi держави-заявниці

59. У процесі проведених у Комісії слухань держава-відповідач заявила, що держава-заявниця не є законним представником Республіки Кіпр. Називаючи її «греко-кіпрською адміністрацією», держава-відповідач наполягала на тому, що держава-заявниця не мала належного статусу для подання цієї скарги.

60. Держава-заявниця відкинула це твердження, посилаючись, *inter alia*, на висновок Суду в його рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) від 23 березня 1995 року (попередні заперечення) (Серія А, № 310) та на реакцію міжнародної спільноти на проголошення «ТРПК» у 1983 році, зокрема на дві резолюції, ухвалені Радою Безпеки ООН, та резолюцію Комітету міністрів Ради Європи, які рішуче засудили цей крок (див. вище пункт 14).

61. Суд, як і Комісія, вважає, що скаргу держави-відповідача не можна належним чином підтвердити. Як і в постанові, у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (*міркування по суті*) (див. згадане вище) Суд вказує, що, як свідчать міжнародна практика і осудливий зміст резолюцій, ухвалених Радою Безпеки ООН і Комітетом міністрів Ради Європи, міжнародне співтовариство не визнає «ТРПК» державою з погляду міжнародного права. Суд знову звертається до висновку, зробленого у постанові у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (*міркування по суті*), про те, що Республіка Кіпр залишається єдиною легітимною владою Кіпру, а тому його *locus standi* як держави, що представляє Високу Договірну Сторону, не може бути поставлено під сумнів (див. згадане вище, с. 2231, пункт 44; див. також вищезгадану постанову у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (*nonperedni zaperechennia*), с. 18, пункт 40).

62. Суд дійшов висновку, що держава-заявниця має *locus standi* для подання скарги відповідно до колишньої ст. 24 (тепер ст. 33) Конвенції проти держави-відповідача.

2. Стосовно правової зацікавленості держави-заявниці у поданні скарги

63. Держава-відповідач заявила Комісії, що Резолюції ДН (79) 1 та ДН (92) 12, ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи щодо попередніх міждержавних скарг (див. вище пункт 17), були *res judicata* щодо питань, порушених у цій скарзі, які, як наполягали його представники, по своїй суті такі ж, як і ті, що регулювалися за допомогою вищезазначених резолюцій Комітету міністрів.

64. У своїй відповіді держава-заявниця наголосила, що жодна зі згаданих вище резолюцій не перешкоджає розгляду в Суді за скаргами, що містяться у цій заяві. По-перше, Комітет міністрів Ради Європи ніколи не ухвалював формального рішення за фактами, викладеними в будь-якій із доповідей Комісії відповідно до колишньої ст. 31. По-друге, відмінність цієї поданої до Суду скарги від раніше представлених полягає в тому, що в ній подана інформація про нові порушення Конвенції; порушуються питання, які не були предметом жодних остаточних висновків Комісії у попередніх звітах і до того ж пронизані нагадуваннями про безперервні порушення прав, гарантованих Конвенцією.

65. Комісія погодилася з мотивуванням держави-заявниці і відхилила заперечення держави-відповідача в межах позначеної в підзаголовку тематики.

66. Суд, як і Комісія, вважає мотивування держави-заявниці переконливим. Суд також хотів би додати, що він уперше розглядав скарги, подані заявницею у контексті міждержавного звернення. При цьому слід зазначити, торкаючись попередніх скарг, що Суд не був відкритий для зацікавлених сторін чи Комісії для передачі згаданих скарг відповідно до колишніх ст. 45 і 48 Конвенції. У зв'язку з цим Суд зазначає, що влада Туреччини погодилася на його обов'язкову юрисдикцію після зробленої 22 січня 1990 року заяви (див. рішення у справі «Мітап і Мютфюогли проти Туреччини» (*Mitar and Muftuoglu v. Turkey*) від 25 березня 1996 року, *Reports* 1996 II, с. 408, пункт 17).

67. Без упередження до питання про те, чи має повноваження та на яких підставах Суд має повноваження для розгляду справи, яка була предметом ухвалення рішення Комітетом міністрів відповідно до колишньої ст. 32 Конвенції, потрібно відзначити, що стосовно

попередніх міждержавних скарг ні Резолюція ДН (79) 1, ні резолюція ДН (92) 12 не привели до ухвалення «рішення» за змістом пункту 1 ст. 32. Це впливає з формулювань текстів згаданих документів. Отже, слід також відзначити, що держава-відповідач погодилася, судячи з її заяв під час розгляду її попередніх заперечень у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey), із тим, що Комітет міністрів Ради Європи не затверджував виявлені Комісією факти щодо попередніх міждержавних справ (див. рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) (*попередні заперечення*), згадане вище, с. 21–22, пункт 56).

68. Суд, відповідно, дійшов висновку, що держава-заявниця має законну правову зацікавленість у тому, щоб Суд розглянув цю заяву по суті.

3. Стосовно відповідальності держави-відповідача, згідно з Конвенцією, за імовірні порушення

69. Держава-відповідач заперечувала свою відповідальність відповідно до Конвенції щодо перерахованих у скаргі звинувачень. У наданих Комісії матеріалах держава-відповідач зазначила, що за дії або бездіяльність, про які йдеться у скаргі, відповідає виключно «Турецька Республіка Північного Кіпру» («ТРПК»), незалежна держава, яка утворена турецько-кіпріотською громадою для реалізації свого права на самовизначення і яка володіє винятковим контролем і владою на території на північ від буферної зони, що контролює ООН. Держава-відповідач стверджувала у зв'язку з цим, що у своєму рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) (*попередні заперечення і міркування по суті*) Суд зробив неправильний висновок про те, що «ТРПК» є підлеглою місцевою адміністрацією, дії чи бездіяльність якої належать до сфери відповідальності Туреччини відповідно до ст. 1 Конвенції.

70. Як і під час слухання в Комісії, держава-заявниця стверджувала в Суді, що «ТРПК» є незаконним утворенням з погляду міжнародного права, оскільки своїм існуванням вона зобов'язана державі-відповідачу, яка вчинила незаконне вторгнення у північну частину Кіпру в 1974 році і відтоді продовжує незаконну окупацію цієї частини Кіпру. Спробу держави-відповідача закріпити поділ Кіпру шляхом проголошення утворення «ТРПК» у 1983 році було рішуче засуджено міжнародним співтовариством, і доказом того слугує ухвалені Радою Безпеки ООН Резолюції 541 (1983) та 550 (1984), а також Комітетом міністрів Ради Європи Резолюція від 24 листопада 1983 року (див. вище пункт 14).

71. Держава-заявниця наголосила, що навіть якщо Туреччина не має законного права відповідно до міжнародних норм на північну частину Кіпру, на Туреччині лежить правова відповідальність за цей район з погляду Конвенції, адже ця країна цілком контролює цей район у військовому та економічному плані. Цей повний і, окрім того, виключний контроль над окупованим районом було підтверджено незаперечно доведеним прагненням Туреччини диктувати свої умови щодо розвитку подій в окупованому районі. Як впливає з представлених матеріалів і заяв держави-заявниці, Договірна Сторона, яка є учасником Конвенції, не може, передаючи частину повноважень підлеглий і незаконній адміністрації, уникнути відповідальності за порушення Конвенції і міжнародного права загалом. Думати

інакше в контексті теперішньої ситуації у північній частині Кіпру означало б створити умови для утворення серйозної лакуни в системі захисту прав людини і зробити Конвенцію недієвою.

72. Держава-заявниця звернулася до Суду з проханням ухвалити, як і Комісія, рішення про те, що рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) (*попередні заперечення й аргументи по суті*) спростовує аргументацію держави-відповідача, оскільки вона підтверджує, що якщо Республіка Кіпр неправомірним чином позбавлена можливості здійснювати свою законну юрисдикцію у північній частині Кіпру, то Туреччина має «юрисдикцією» згідно зі ст. 1 Конвенції і, відповідно, несе відповідальність за порушення Конвенції, які відбуваються в цьому районі.

73. В інших наданих матеріалах і заявах держава-заявниця звернулася до Суду з проханням ухвалити рішення, що держава-відповідач несе відповідальність відповідно до Конвенції за дії або бездіяльність не тільки офіційної влади, що діє в «ТРПК», але також і окремих приватних осіб. Випереджаючи надання докладніших матеріалів по суті справи, на цьому етапі держава-заявниця стверджувала, що греки-кіпріоти, які проживають у північній частині Кіпру, зазнають расових утисків з боку турецьких переселенців при тому, що про це знає і підтримує влада «ТРПК», за чії дії несе відповідальність Туреччина.

74. Комісія відкинула аргументацію держави-відповідача. Особливо посилаючись на пункт 56 (с. 2235–2236) свого рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) (*міркування по суті*), Суд дійшов висновку, що відповідальність Туреччини, згідно з Конвенцією, повинна розглядатися як така, що поширюється на всі дії «ТРПК», і тому потрібно задовольнити у повному обсязі всі скарги, наведені в цій заяві, незалежно від того, чи належать вони до дій або бездіяльності турецької або турецько-кіпрської влади.

75. Суд нагадує, що під час розгляду справи «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) держава-відповідач заперечувала, що її юрисдикція поширюється на північну частину Кіпру, і як підтвердження посилалася на аргументи, подібні до тих, до яких вона вдавалася в Комісії на слуханнях у цій справі. Суд відхилив ці аргументи у постанові у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) (*міркування по суті*), посилаючись на принципи покладання відповідальності, викладені в попередньому рішенні стосовно попередніх заперечень держави-відповідача щодо прийнятності цієї справи.

76. Точніше Суд визначив це у своєму рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) (*міркування по суті*) (пп. 2234–2236) і у зв'язку зі становищем, в якому опинилася конкретна заявниця:

«52. Щодо питання про те, на кого лягає відповідальність, Суд нагадує в першу чергу, що у своєму вищезазначеному Рішенні у справі "Лоїзиду проти Туреччини" (Loizidou v. Turkey) (*попередні заперечення*) (с. 23–24, пункт 62) він особливо наголосив, що в усталеній судовій практиці поняття "юрисдикція", відповідно до статті 1 Конвенції, не обмежується національною територією країн-учасниць Конвенції. Отже, відповідальність держав-учасниць Конвенції може наставати в результаті дій або бездіяльності їхньої влади, наслідки яких виходять за межі їхньої власної території. З урахуванням особливого значення цієї справи Суд вважає, що згідно з відповідними принципами міжнародного права, що регулюють відповідальність держав, відповідальність будь-якої держави-

учасниці Конвенції може виникнути і тоді, коли ця держава в результаті військових дій – законних або незаконних – здійснює ефективний контроль над районом за межами власної території. Зобов'язання щодо забезпечення в такому районі прав і свобод, визначених у Конвенції, впливає з самого факту такого контролю, незалежно від того, здійснюється він безпосередньо, за допомогою власних збройних сил або через підпорядковану місцеву адміністрацію...

...

54. У вирішенні Судом питання, на кого лягає відповідальність, важливо, що влада Туреччини визнає, що втрата заявницею контролю над своєю власністю є наслідком окупації північної частини Кіпру турецькими військами й утворення там "ТРПК"... Окрім того, не заперечується і той факт, що турецькі війська неодноразово перешкоджали заявниці отримати доступ до її власності...

Однак протягом усього судового розгляду влада Туреччини відмовлялася від того, щоб нести відповідальність у випадках, які зазначалися у скарзі, стверджуючи, що її збройні сили діють виключно в тісній взаємодії і від імені нібито незалежної та автономної влади "ТРПК"...

...

56. ...

Немає необхідності визначати, як це запропонували заявниця і влада Кіпру, чи насправді Туреччина здійснює всеосяжний контроль над політикою і діями влади "ТРПК". Той факт, що у північній частині Кіпру несуть дійсну службу її численні підрозділи... з усією очевидністю впливає, що армія Туреччини здійснює ефективний і повний контроль над цією частиною острова. Такий контроль, як свідчать відповідні перевірки і з'ясування обставин справи, тягне за собою її відповідальність за політику і дії "ТРПК"... Ті ж, на кого поширюється ця політика або дії, підпадають, таким чином, під "юрисдикцію" Туреччини в контексті статті 1 Конвенції. Її зобов'язання щодо забезпечення заявниці прав і свобод, перелічених у Конвенції, таким чином поширюються на північну частину Кіпру».

77. Звичайно, правда, що у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) Суд посилався на скаргу окремої особи стосовно відмови влади надати заявниці доступ до її майна. Разом з тим слід зазначити, що позиція Суду є принциповою щодо відповідальності Туреччини відповідно до Конвенції за політику і дії влади «ТРПК». З урахуванням ефективного і всеосяжного контролю над північною частиною Кіпру її відповідальність не може обмежуватися діями її власних військових або офіційних осіб у північній частині Кіпру, а повинна бути поширена і на дії місцевої адміністрації, яка все ще існує завдяки турецьким військовим та іншим видам підтримки. З цього випливає, що, згідно зі ст. 1

Конвенції, потрібно вважати, що «юрисдикція» Туреччини поширюється на забезпечення всього набору основних прав, визначених у Конвенції та додаткових Протоколах, які вона ратифікувала, і що порушення цих прав тягнуть за собою відповідальність влади Туреччини.

78. У зв'язку з вищезазначеним, Суд повинен взяти до уваги ту особливість Конвенції, яка є інструментом європейського публічного порядку (*ordre public*), необхідного для захисту окремих людей і виконання місії Суду, що полягає в тому, як це зазначено у ст. 19 Конвенції, щоб «забезпечити дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань» (див. рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (*попередні заперечення*), що згадане вище, с. 31, пункт 93). З урахуванням того, що держава-заявниця, як і раніше, не має можливості виконувати у північній частині Кіпру обумовлені Конвенцією зобов'язання, будь-яке інше рішення призвело б до створення прикрого вакууму в системі захисту прав людини на території, про яку йде мова, адже люди, які там проживають, позбавляються переваг, які надають основні гарантії Конвенції, і свого права вимагати від будь-якої Високої Договірної Сторони пояснень щодо порушення своїх прав під час слухань у Суді.

79. Суд зазначає, що держава-заявниця порушує проблему стосовно звинувачень шляхом подання заяв по суті справи до суду. З урахуванням свого висновку з цього питання Суд не вважає за необхідне знову повертатися до цієї теми під час обговорення суті скарг держави-заявниці відповідно до положень Конвенції.

80. Суд дійшов висновку про те, що відповідно до його нижченаведених аргументів щодо питання про приватних зацікавлених сторін (див. нижче пункт 81), проблеми, про які йде мова в цій скарзі, підпадають під «юрисдикцію» Туреччини згідно зі ст. 1 Конвенції і таким чином тягнуть за собою відповідальність влади Туреччини, як це передбачається Конвенцією.

81. Щодо претензії держави-заявниці стосовно того, що дія цієї «юрисдикції» має бути також поширена на конкретні дії приватних сторін у північній частині Кіпру, які порушують права греків-кіпріотів або турків-кіпріотів, які там проживають, то Суд вважає доречним повернутися до цього питання під час розгляду по суті згаданих специфічних скарг, поданих державою-заявницею у цьому контексті. На цій стадії Суд вважає за доцільне обмежитись висновком про те, що випадки мовчазної згоди або потурання владою будь-якої Договірної Сторони конкретних дій приватних осіб, які порушують гарантовані Конвенцією права інших осіб, підпадають під його юрисдикцію, що може накладати відповідальність на цю державу згідно з Конвенцією. Можливі й інші варіанти висновків у межах зобов'язань, що передбачено ст. 1 Конвенції.

4. Стосовно вимоги скористатися всіма внутрішніми наявними засобами правового захисту

82. Під час слухань у Комісії держава-відповідач наполягала на тому, що «ТРПК» має у своєму розпорядженні розвинену систему незалежних судів, доступ до яких має кожна особа. Окрім того, греки-кіпріоти і мароніти, які проживають у північній частині Кіпру,

вважаються громадянами «ТРПК» і користуються такими ж правами і засобами правового захисту, як і турки-кіпріоти, що там проживають. Для ілюстрації свого твердження про ефективність місцевих засобів правового захисту держава-відповідач звернула увагу Комісії на випадки, коли греки-кіпріоти, які проживають у районі Карпас у північній частині Кіпру, успішно судилися з генеральним прокурором «ТРПК» щодо проблем власності відповідно до Закону про громадянські правопорушення. Держава-відповідач стверджувала в зв'язку з цим, що держава-заявниця активно закликала греків-кіпріотів і маронітів, які проживають у північній частині Кіпру, не визнавати органи «ТРПК», і це призводило до того, що вони не намагалися знайти вирішення своїх проблем за допомогою юридичної системи «ТРПК».

83. На слуханнях у Суді держава-заявниця виступила проти такої аргументації. Її представники зазначали, що у змальованій державою-відповідачем картині конституційного і правового порядку в «ТРПК» проігноровано ситуацію повного беззаконня, в якій створювалися «конституція і закони». Держава-заявниця знову особливо акцентувала увагу на своїй думці про те, що створення «ТРПК» в 1983 році, її правовий і конституційний апарат безпосередньо є наслідком розпочатої Туреччиною в 1974 році агресії проти Республіки Кіпр. Ця агресія продовжується у формі окупації північної частини Кіпру, яка і досі триває. Держава-заявниця також зазначила, що з урахуванням постійної військової окупації і того факту, що «ТРПК» є підлеглою місцевою адміністрацією держави-відповідача, нереально очікувати, що місцева адміністрація або судові органи можуть ухвалити ефективні рішення щодо осіб, які наділені певними повноваженнями і користуються підтримкою окупаційної армії, щоб усунути порушення прав людини, вчинені за сприяння політики цього режиму, яка проводиться на окупованій території.

84. Держава-заявниця наголошувала на слуханнях у Суді, що основним відправним пунктом для неї є те, що застосовуваними законами у північній частині Кіпру залишаються закони Республіки Кіпр і недоречно брати до уваги інше законодавство. Проте якщо, і тільки якщо, Суд захотів би розглядати такі закони, то це не повинно привести до схвалення з'ясованих Комісією обставин та аргументації стосовно ст. 6, 13 і колишньої ст. 26 Конвенції. Держава-заявниця стверджувала, всупереч думці Комісії, що зовсім необов'язково вважати «ТРПК» підпорядкованою місцевою адміністрацією, щоб наявні в розпорядженні «ТРПК» засоби правового захисту розглядалися як «внутрішньодержавні засоби правового захисту» держави-відповідача, як це передбачалося у колишній ст. 26 Конвенції. У зв'язку з цим держава-заявниця зазначила, що навіть держава-відповідач не вважала засоби правового захисту «ТРПК» засобами, які забезпечує Туреччина як Договірна Сторона. Окрім того, якщо вважати, що місцева адміністрація підпорядкована і контролюється державою-відповідачем згідно з правовими нормами і демократичними принципами, а не за допомогою військової сили та окупації, суди «ТРПК» не можна розглядати як такі, що «створені на основі закону» для цілей ст. 6 Конвенції. Держава-заявниця стверджувала, що було б неправильно за таких обставин очікувати, що потерпілі особи звернуться до засобів правового захисту, як цього вимагає положення про вичерпання подібних засобів у колишній ст. 26, коли такі засоби не відповідають

стандартам, викладеним у ст. 6 цієї Конвенції або, як це повинно впливати, у ст. 13 Конвенції.

85. Як стверджує держава-заявниця, у пунктах 123 і 124 своєї доповіді Комісія неправильно витлумачила межі можливого застосування Консультативного висновку Міжнародного суду (International Court of Justice) у справі Намібії (Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution N 276 (1970), (1971) International Court of Justice Reports 16).

86. Комісія, зі свого боку, нагадала, що за винятком держави-відповідача все міжнародне співтовариство відкинуло претензії «ТРПК» на те, щоб мати незалежну державність. Однак Комісія зазначила також, що той факт, що режим «ТРПК» існує *de facto* і здійснює владу *de facto* під повним контролем Туреччини, не може не мати наслідків для вирішення питання про те, чи є доступ до засобів правового захисту, на яких наполягає держава-відповідач, у межах системи «ТРПК», які потерпілі покликані вичерпати як попередню умову допустимості їхніх скарг відповідно до Конвенції. Щодо цього Комісія зазначила, зробивши посилання на вищезгаданий Консультативний висновок Міжнародного суду у справі Намібії (див. вище пункт 85), що навіть якщо законність якоїсь держави не визнається міжнародним співтовариством, «міжнародне право визнає законність певних правових схем і дій у такій ситуації... ігнорування наслідків якої можуть призвести тільки до погіршення становища жителів цієї території» (див. згадане вище, с. 56, пункт 125). Розуміючи, що засоби правового захисту, до яких вдасться держава-відповідач, покликані слугувати на благо всього населення північної частини Кіпру тією мірою, щоб бути ефективними, то такі заходи повинні братися до уваги, як це прописано в колишній ст. 26 Конвенції.

87. У висновку Комісії щодо того, може чи ні конкретний правовий засіб вважатися ефективним і потім бути задіяним, мова йде про те, щоб цей правовий засіб було визначено з урахуванням суті скарги. У зв'язку з цим Комісія зазначила, що, залежно від тієї міри, в якій наведені державою-заявницею в її заяві скарги виникали в адміністративній практиці, за яку несе відповідальність держава-відповідач, докази існування такої практики залежать від відсутності ефективних засобів правового захисту щодо тих дій, які, ймовірно, і складають згадану практику.

88. З урахуванням цих доводів, Комісія дійшла висновку про те, що відповідно до колишньої ст. 26 Конвенції засоби правового захисту, доступні у північній частині Кіпру, слід вважати «внутрішніми засобами правового захисту» в розпорядженні держави-відповідача, і що питання про їхню ефективність повинно розглядатися з урахуванням конкретних обставин, за яких це питання виникає.

89. Суд зазначає, що Комісія уникала загальних заяв щодо законності дій влади «ТРПК» з погляду міжнародного права і обмежилася міркуваннями щодо застосування в конкретній сукупності з Конвенцією вимоги про вичерпання засобів правового захисту колишньої ст. 26 Конвенції в контексті «конституційної» і «правової» системи, сформованої в «ТРПК». Суд підтримує такий підхід. У зв'язку з цим Суд нагадує, що хоча у своєму Рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) (міркування по

суті) він відмовився кваліфікувати як законні такі положення, як «Стаття 159 Конституції ТРПК», то це було зроблено з урахуванням Конвенції (с. 2231, пункт 44). Цей висновок був неспростовним, оскільки згадана стаття передбачала передачу влади «ТРПК», безповоротно і без виплати жодної компенсації, прав заявниці на її землю у північній частині Кіпру. Отже, Суд у своєму рішенні не «вважав за бажане і тим паче за необхідне в обставинах, що склалися, розробляти загальні теоретичні положення щодо правомірності законодавчих та адміністративних дій «ТРПК» (там само, с. 2231, пункт 45).

90. На думку Суду, анітрохи не ставлячи під сумнів ні точку зору, якої дотримується міжнародне співтовариство щодо утворення «ТРПК» (див. вище пункт 14), ні той факт, що уряд Республіки Кіпр залишається єдиним законним урядом Кіпру (див. вище пункт 61), не можна виключити того, що колишня ст. 26 Конвенції вимагає, щоб засоби правового захисту, які надані всім і кожному в загальному контексті у північній частині Кіпру і які дають цим особам можливість гарантовано звертатися з приводу порушень прав, які забезпечує їм Конвенція, повинні бути випробувані. Суд, як і Комісія, охарактеризувала б події, що відбуваються у північній частині Кіпру з 1974 року, як здійснення влади *de facto* з боку «ТРПК». Як зазначав Суд у своєму рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (*міркування по суті*) з посиланням на Консультативний висновок Міжнародного суду у справі Намібії, міжнародне право визнає законність окремих правових рішень і дій у ситуаціях, як та, що склалася в «ТРПК», коли, наприклад, мова йде про реєстрацію народження, смерті та шлюбу, тобто діях, «вчинення яких може бути проігноровано лише з негативним результатом для населення, що проживає на цій території» (див. згадане вище, с. 2231, пункт 45).

91. Суд не погоджується з критикою держави-заявниці щодо того, що Комісія спирається на цю частину Консультативного висновку. На його думку, яка спирається виключно на положення Конвенції, Консультативний висновок підтверджує, що там, де можна продемонструвати, що засоби правового захисту використовуються на благо людей і надають їм реальну можливість успішно запобігати порушенням Конвенції, такі засоби правового захисту слід задіяти. Роблячи такий висновок, Суд вважає, що ця вимога, яка застосовується в контексті стану справ у «ТРПК», співзвучна з його зробленою раніше заявою щодо необхідності уникати на території північної частини Кіпру існування вакууму, якщо мова йде про захист прав людини, гарантованих Конвенцією (див. вище пункт 78).

92. Суд вважає очевидним, незважаючи на можливі застереження з боку греко-кіпріотської громади у північній частині Кіпру щодо судів «ТРПК», що відсутність таких інститутів впливала б на погіршення становища членів цієї громади. Окрім того, визнання ефективності цих інститутів в обмеженому сенсі з погляду захисту прав людей, які проживають на цій території, жодним чином не робить, на думку Суду і відповідно до Консультативного висновку Міжнародного суду, «ТРПК» законною.

93. Суд нагадує, що у своєму Консультативному висновку щодо Намібії Міжнародний суд заявив (1971 ICJ Reports, с. 56, пункт 125):

«Загалом, невизнання південно-африканської адміністрації цієї Території не повинно призвести до позбавлення народу Намібії переваг від міжнародної співпраці. Зокрема, в той час як офіційні дії, що здійснюються урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після закінчення відомого мандата, є незаконними і нечинними, ця неспроможність не може бути поширена на такі дії, як, наприклад, реєстрація народження, смерті та шлюбу; ігнорування наслідків таких дій можуть призвести до погіршення становища жителів цієї Території».

94. Суд зазначає, що цю тезу було включено до Висновку після розгляду різних аргументів під час слухань, які передували ухваленню цього документа. Так, представник Нідерландів заявив членам Міжнародного суду, що невизнання незаконного режиму Південної Африки в Намібії «не виключає взяття до уваги факту здійснення повноважень тою мірою, в якій необхідно для здійснення правосуддя в законних інтересах того індивідуума, (який) реально перебуває у владі згаданих повноважень» (Pleadings, том II, с. 130). Представник Сполучених Штатів сказав, що "це стало б, наприклад, порушенням прав людей, якби іноземна держава відмовилася визнати право жителів Намібії одружуватися і виходити заміж відповідно до існуючих законів... або вважала б їхніх дітей незаконнонародженими. Жоден контракт на продаж товарів також не слід оголошувати недійсним лише через те, що його (контракт) уклали відповідно до звичайних законів про торгівлю, які застосовує Південна Африка щодо Намібії» (Pleadings, том II, с. 503). Ці заяви в силу логічної необхідності потрібно використати для того, щоб урахувати під час ухвалення судових рішень, які стосуються повсякденних відносин. Наведені вище цитати свідчать, що Міжнародний суд рішуче відмовився від такого підходу, згідно з яким має відхилитися все, що пов'язане з незаконними, існуючими *de facto* режимами, незважаючи на те, що Генеральний Секретар ООН пропонував вчинити таким чином.

95. Суд зазначає, що ця рішуча відмова знову пролунала і в сильнішій формі в думках, які висловили окремо один від одного, судді Ділар, де Кастро і Оніма (Dillard, de Castro, Onyeama). Суддя Ділар (1971 ICJ Reports, с. 166–167) зазначив, що формула, яка полягає в тому, щоб максимально дотримуватися принципу *ex injuria jus hoh oritur*, не є абсолютною, і додав, що «якщо було б інакше, то загальній зацікавленості у безпеці угод чинилися б серйозні перешкоди, а справа, пов'язана зі зведенням до мінімуму непотрібних труднощів і непорозумінь, швидше постраждала б, ніж виграла». Суддя де Кастро (там само, с. 218–219) розмежував дії влади Намібії *de facto*, що стосуються дій або операцій, які зачіпають «державну власність, концесії тощо», і «дій та права приватних осіб», які «слід розглядати як правомірні (законність внесення даних у цивільні реєстри та в земельний реєстр, законність шлюбів, законність рішень цивільних судів і т. д.)». Суддя Оніма заявив, що хоча у третіх країн не було зобов'язання не визнавати законність південно-африканської присутності в Намібії, цей обов'язок зовсім не поширювався на «відмову визнавати законність дій Південної Африки від імені або щодо Намібії з урахуванням того факту, що адміністративний контроль Південної Африки над Намібією (хоча і незаконний), як і раніше, є управлінням *de facto* цією територією».

96. Слід зазначити, що Консультативний висновок Міжнародного суду, який слід розглядати в сукупності з виступами і поясненнями деяких членів суду, чітко показує, що в ситуаціях, подібних до тих, що наводяться в цій справі, зобов'язання ігнорувати, не брати до уваги дії існуючих *de facto* органів та інститутів далеке від абсолютного. Для людей, які проживають на цій території, життя триває. І це життя потрібно зробити більш стерпним і захищеним від влади *de facto*, включаючи й їхні суди; і саме в інтересах жителів цієї території дії згаданої влади, які стосуються сказаного, не можуть просто ігноруватися третіми країнами або міжнародними організаціями, особливо судами, зокрема і цим. Думати інакше означало б зовсім позбавити людей, які проживають на цій території, всіх їхніх прав щоразу, коли вони обговорюються в міжнародному контексті, це також означало б позбавити їх навіть мінімального рівня прав, які їм належать.

97. Суд зазначає, що думка, висловлена Міжнародним судом в контексті, який описано в попередньому пункті, зовсім не є відокремленою. Вона підтверджена і авторитетними авторами праць на тему утворень *de facto* в міжнародному праві, і реально існуючою практикою, зокрема постановами судів різних держав щодо статусу рішень, ухвалених владою утворень *de facto*. Це відповідає дійсності та підтверджено прикладами відносин приватних юридичних організацій і дій органів влади *de facto*, які стосуються таких відносин. Деякі державні органи йдуть далі, вони фактично визнали навіть дії, що стосуються ситуацій у сфері державного права, наприклад, надавши суверенний імунітет існуючим *de facto* утворенням, органам та інститутам або відмовляючись оскаржувати набуття власності органами таких утворень.

98. Для Суду труднощі зробити висновок полягають у тому, що він не може просто ігнорувати судові органи, створені таким утворенням, як «ТРПК», у тому, що стосується відносин, про які йдеться у цій справі. В інтересах жителів «ТРПК», включаючи греків-кіпріотів, мати можливість знайти захист з боку таких органів; і якщо влада «ТРПК» не надала його, це і можна вважати таким, що суперечить Конвенції. Відповідно, жителям цієї території може знадобитися вичерпати згадані засоби правового захисту, якщо не буде доведено їхню відсутність або їхню неефективність, що буде предметом окремого розгляду в кожному конкретному випадку.

99. Суд, як і Комісія, розпочне розгляд кожного порушення, на якому наполягає держава-заявниця, питанням про те, чи могли зацікавлені особи скористатися ефективними засобами правового захисту, щоб забезпечити рішення певного питання. Суд візьме до уваги, зокрема, питання про те, чи існують лише в теорії або ефективно діють на практиці засоби правового захисту і чи є якісь особливі обставини, які звільняють осіб, що мають стосунок до цієї скарги, від зобов'язання вичерпати засоби правового захисту, що є в їхньому розпорядженні, як стверджує в Суді держава-заявниця. Суд нагадує, що стосовно останнього положення правило вичерпання не застосовуються тоді, коли існує адміністративна практика, а саме неодноразові, несумісні з Конвенцією дії і терпимість до них з боку офіційної державної влади, і це наочно продемонстровано і має такий характер, який робить цю процедуру марною або неефективною (див., *mutatis mutandis*, Постанову у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» (*Akdivar and others v. Turkey*) від 16 вересня 1996 року, Reports, 1996-IV, с. 1210, пункти 66–67).

100. З огляду на вищевикладені міркування Суд не вважає за необхідне на цьому етапі розглядати ширше критичні зауваження держави-заявниці на адресу судової та адміністративної системи «ТРПК» відповідно до ст. 6 і 13 Конвенції.

101. Суд, однак, хотів би ще додати, що наголос держави-заявниці на незаконності судів «ТРПК», як видається, суперечить зробленому тією ж державою-заявницею твердженню, що Туреччина відповідальна за ймовірні порушення на північному Кіпрі, – заяви, яка була прийнята судом (див. вище пункти 75–81). Як виявляється, насправді важко визнавати, що державу роблять відповідальною за дії, що відбуваються на території, яку вона незаконно окупувала й управляє нею, і відмовити цій державі в можливості спробувати уникнути такої відповідальності шляхом виправлення правопорушень, які приписуються цій державі в судах. Надати таку можливість державі-відповідачу в межах цієї скарги зовсім не означає непрямо узаконити режим, який стоїть поза законом згідно з міжнародним правом. Аналогічне протиріччя виникає між імовірною незаконністю інститутів, утворених «ТРПК», і доказами держави-заявниці, які буде розглянуто на пізнішому етапі (див. нижче, наприклад, пункти 318–321), про те, що відбулося порушення ст. 13 Конвенції: не можна стверджувати, з одного боку, що ця стаття порушена, тому що держава не надала засіб правового захисту, одночасно стверджуючи, з іншого боку, що такий засіб правового захисту в разі його надання виявився б таким, який не має законної сили і є недійсним.

102. Суд, відповідно, дійшов висновку, що, згідно з колишньою ст. 26 (тепер пункт 1 ст. 35) Конвенції, засоби правового захисту, які надає «ТРПК», можуть розглядатися як «внутрішньодержавні засоби правового захисту» держави-відповідача і що питання про їхню ефективність слід розглядати з урахуванням особливих обставин, що супроводжують проблему, яка виникла.

5. Стосовно вимоги про дотримання правила шести місяців

103. Суд зазначає, що хоча Комісія залишила це питання до моменту розгляду справи по суті, жодна із зацікавлених держав не надала з цієї проблеми жодних матеріалів; держава-заявниця теж не зверталася до цього питання у своїх письмових або усних заявах, поданих до Суду.

104. Суд, аналогічно з підходом Комісії, підтверджує, що якщо держава-заявниця наполягала і наполягає на визнанні безперервних порушень, що виявляються в адміністративній практиці, він не буде брати до уваги ситуації, які втратили свою актуальність за шість місяців до дня подання скарги, а саме 22 листопада 1994 р. Водночас, як і Комісія, Суд вважає, що практика, яка, як було наочно показано, припинила своє існування до 22 травня 1994 р., випадає зі сфери його розгляду.

II. ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ І ОЦІНЮВАННЯ ДОКАЗІВ

105. Суд зазначає, що Комісія взяла до уваги висловлені усно, а також щодо

деяких скарг, надані у письмовій формі, докази, щоб прояснити і встановити факти, які лежать в основі звинувачень, висунутих державою-заявницею. Де це було доречно, Комісія також спиралася на відомості, що містяться в її доповідях від 1976 і 1983 рр. (див. вище пункт 17), а також документальні матеріали, отримані за її власною ініціативою, і як основне джерело – матеріали, надані зацікавленими сторонами. Стосовно отриманих від цих сторін письмових матеріалів Суд зазначає, що Комісія залучила до справи всі матеріали, надані у письмовому вигляді обома державами на стадії обговорення питання про допустимість і розгляд справи по суті, які надійшли до 14 вересня 1998 р. Суворе дотримання Комісією терміну подання матеріалів стало причиною ухвалення нею 5 березня 1999 р. рішення відмовити державі-відповідачу у проханні долучити до справи пам'ятну записку (*aide-mémoire*) «Про заходи щодо умов проживання греків-кіпріотів і маронітів у Турецькій Республіці Північного Кіпру». Суд зазначає, що це був єдиний документ, виключений Комісією, всі інші матеріали були долучені відповідним чином задля виконання вимог процесуальної рівності між зацікавленими сторонами.

106. Суд зазначає, що там, де було неможливо повністю дотримуватися під час слухань Комісією принципу рівноправності, наприклад з причини обмеженого часу, яке було в розпорядженні однієї зі сторін на підготовку повної відповіді на подані іншою стороною матеріали, Комісія брала цей фактор до уваги під час оцінки доказової цінності розглянутого матеріалу. Хоча Суд повинен ретельно зважувати кожне заперечення держави-заявниці з приводу встановлюваних Комісією фактів і її оцінки доказів, він наголошує, що стосовно документальних матеріалів обом сторонам було надано всі можливості прокоментувати такі матеріали без винятку в заявах, з якими вони виступали в Суді, в тому числі щодо вищезгаданої пам'ятної записки, яка була долучена до справи через процедурне рішення, ухвалене Судом 24 листопада 1999 р.

107. Стосовно усних доказів, Суд зазначає, що Комісія призначила трьох представників для слухання свідчень щодо питань, пов'язаних з Конвенцією, які належать до умов проживання так званих «анклавних» греків-кіпріотів і становища турків-кіпріотів, що живуть у північній частині Кіпру, зокрема політичних дисидентів і членів турецько-кіпріотської ромської меншини. Свідків заслухали у Страсбурзі 27 і 28 листопада 1997 р., в Нікосії (переважно) 22 і 23 лютого 1998 р. та в Лондоні 22 квітня 1998 р. Розслідування також передбачало відвідування певних точок (пункту перетину демаркаційної лінії Ледра Палас (Ledra Palace), будівлі суду у північній частині Нікосії і сіл греків-кіпріотів у районі Карпас (Karvas)). Згадані представники заслухали усні заяви деяких офіційних та інших осіб, яких вони зустрічали під час свого візиту у північну частину Кіпру, в тому числі на півострів Карпас. На першому слуханні показання давали запропоновані державою-заявницею десять свідків, імена трьох з них не були названі. На другому слуханні представники Комісії заслухали показання дванадцяти свідків, сім з яких були представлені державою-відповідачем і п'ять – державою-заявницею (включно з чотирма анонімними свідками). На третьому слуханні в Лондоні представники Комісії заслухали п'ятьох свідків, запропонованих державою-заявницею, четверо з яких залишилися

анонімними.

108. Суд зазначає, що представники Комісії вжили всіх необхідних заходів, щоб забезпечити таке становище, за якого отримання свідчень в анонімних свідків відповідало б вимогам щодо справедливого судового розгляду ст. 6 Конвенції.

109. Суд також зазначає, що оскільки держава-відповідач критично поставилася до обраного представниками Комісії порядку заслуховування свідчень представлених державою-заявницею свідків, імена яких не називалися, згаданий порядок відповідав умовам відбору, як цього вимагала сама держава-відповідач для забезпечення безпеки свідків, імена яких не розголошувалися і які проходили у справі, що раніше слухалася і не стосуються цієї скарги («Sargin і Yağcı проти Туреччини», заяви №№ 14116-14117/88). На думку Суду, труднощі та перешкоди, про які повідомляла під час слухань Комісії держава-відповідач, було достатньою мірою подолано за допомогою вжитих Комісією процедурних заходів і кроків. Суд також зазначає, що під час оцінювання наданих анонімними свідками свідчень Комісія обережно підходила до встановлення доказової цінності свідчень кожного свідка з урахуванням їхнього особливого характеру і висновок Комісії не ґрунтувався виключно на заявах анонімних свідків (див. рішення у справі Van Mechelen та інші проти Нідерландів від 23 квітня 1997 р., *Reports* 1997-III, с. 712, пункти 54–55).

110. Під час слухань у Суді держава-заявниця не заперечувала проти обраного порядку слухання свідчень анонімних свідків. З іншого боку, держава-заявниця висловила заперечення з приводу встановленого представниками Комісії обмеження на кількість свідків, яких вони могли заслухати. Це особливо проявилось під час розгляду Комісією звинувачень з боку держави-заявниці, пов'язаних із становищем турецьких кіпріотів і членів ромської громади у північній частині Кіпру (див. нижче пункт 338). Хоча Суд повинен повернутися до цього питання під час здійснення свого власного оцінювання того, чи підтверджують встановлені Комісією факти звинувачення з боку держави-заявниці, він вважає доречним у нинішньому становищі справ вникнути в суть цих критичних зауважень. Суд у зв'язку із цим зазначає, що Комісія дійсно просила державу-заявницю відібрати певну кількість свідків для давання свідчень за скаргою, згідно з якою гарантовані Конвенцією права турків-кіпріотів і членів ромської громади, які проживають у північній частині Кіпру, порушуються державою-відповідачем. Суд не вважає, що згаданий вище підхід Комісії можна піддати критиці з точки зору процесуальної справедливості. По-перше, представники Комісії заслухали показання п'яти свідків, які були представлені державою-заявницею, і немає причин сумніватися в тому, що держава-заявниця їх старанно відбирала відповідно до важливості та значимості їхніх свідчень. По-друге, ефективне виконання Комісією її ролі у збиранні та оцінюванні нею фактичних матеріалів зобов'язало Суд регулювати процедуру слухання усних свідчень з урахуванням жорстких часових меж і власної оцінки значущості та важливості додаткових свідків.

111. З урахуванням вищезазначеного Суд відхиляє критичні зауваження держави-заявниці із цього приводу.

112. Суд також зазначає, що під час оцінювання показань свідків стосовно різних скарг, оголошених допустимими, Комісія застосувала стандарт доведення «поза розумним сумнівом», сформульований Судом у його рішенні у справі «Ірландія проти Сполученого

Королівства» від 18 січня 1978 р. (серія А, № 25), зазначивши, що такі докази можна отримати в результаті отримання достатніх переконливих, чітких і погоджених висновків або аналогічного роду незаперечних, заснованих на фактах презумпціях (див. там же, с. 64–65, пункт 161).

113. Суд, зі свого боку, підтверджує прихильність до використання такого стандарту, тим більше, що цей підхід був уперше сформульований у контексті попередньої міждержавної справи і з часів ухвалення постанови у цій справі став невід'ємною частиною сформованого Судом прецедентного права (як нещодавній приклад, див. рішення Великої палати Європейського суду у справі «Salman проти Туреччини», за заявою № 21986/93, пункт 100, ECHR 2000-VII).

Крім того, стосовно встановлення факту існування адміністративної практики Суд не виходить з розуміння, що тягар надання доказів лежить на одній або іншій з двох зацікавлених держав. Найімовірніше, Суд повинен розглянути всі наявні в його розпорядженні матеріали, незалежно від їхнього походження (див. вищезгадане рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства», с. 64, пункт 160).

114. Суд, однак, зазначає, що держава-заявниця оскаржувала можливість і доречність застосування вищезгаданого стандарту доведення стосовно наданих нею звинувачень в тому, що порушення Конвенції, на які вона скаржиться, виходять з адміністративної практики, до якої вдається держава-відповідач. За твердженням держави-заявниці, Комісія зробила помилку не в тому, що враховувала існування «істотних доказів» адміністративної практики, а в тому, що вона спиралась на стандарт доведення «поза розумним сумнівом», і це завадило їй зробити правильний висновок стосовно встановлених фактів щодо кількості скарг. Як вважає держава-заявниця, застосований Комісією стандарт доведення не узгоджується з підходом, якого дотримувався Суд у своєму рішенні у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства»; підходом, як стверджує влада держави-заявниці, передбаченим під час ухвалення Комісією рішення у «Грецькій справі» (Щорічник 12).

115. Однак Суд нагадує, що у своєму рішенні у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» він відхилив аргумент ірландської влади щодо того, що стандарт доведення «поза розумним сумнівом» був надмірно жорстким стандартом для встановлення факту існування адміністративної практики, що виражається в порушенні статті 3 Конвенції (див. вищезгадане Рішення, с. 64–65, пункт 161). Стандарт доведення «поза розумним сумнівом» був застосований у тій справі з метою визначити, чи підтверджують свідчення звинувачення у практиці порушень. Суд, відповідно, дасть оцінку фактам, встановленим Комісією, з використанням цього стандарту. До того ж Суд має намір використовувати такий самий спосіб визначення адміністративної практики, несумісної з Конвенцією, застосований в ухваленні ним рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства», а саме збирання ідентичних або аналогічних випадків порушень, яких достатньо багато і які є взаємопов'язаними, щоб орієнтуватися не на окремі випадки або винятки, а на певну схему або систему (див. так само, с. 64, пункт 159).

116. Суд також нагадує, що якщо говорити про сферу вичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту, то застосовується поділ тягаря

доведення. У контексті цієї справи саме на державі-відповідачеві, яка наполягає на їх невичерпанні, лежить тягар доведення того, щоб переконати Суд у тому, що в момент, про який йде мова, і практично, і теоретично існували ефективні засоби правового захисту, іншими словами, вони були доступні і давали змогу потерпілим звернутися з вимогою задоволення своїх скарг з певною перспективою успіху. Проте якщо вважати, що це зроблено, то справа тепер за державою-заявницею, яка покликана довести той факт, що надані державою-відповідачем засоби правового захисту були дійсно вичерпані, або з якоїсь причини виявилися недостатніми і неефективними щодо конкретних обставин справи, або існували якісь особливі обставини, які завадили зацікавленим особам виконати вимогу про вичерпання наявних в її розпорядженні засобів правового захисту. Одна з таких причин може полягати в тому, що національні органи влади залишалися пасивними перед перспективою серйозних звинувачень у посадових злочинах або заподіянні шкоди офіційними представниками держави, наприклад, коли вони не проводили розслідування або не запропонували допомогу. За таких обставин можна сказати, що баланс тягара доведення знову зміщується, причому таким чином, що на державу-відповідача покладається відповідальність за подання даних про те, що саме відповідна влада зробила з урахуванням рівня і серйозності проблем, зазначених у скаргах (див., *mutatis mutandis*, згадану вище Постанову Європейського суду у справі «Akdivar та інші проти Туреччини», с. 1211, пункт 68).

117. Ураховуючи зазначені міркування, Суд нагадує з посиланням на сталу судову практику, що в межах обумовленої Конвенцією схеми (до набуття чинності 1 листопада 1998 р. Протоколу № 11 Конвенції) встановлення і перевірка фактів були передусім справою Комісії (пункт 1 колишньої ст. 28 і колишня ст. 31). У той час як Суд не пов'язаний встановленими Комісією фактами і вільний у своєму оцінюванні у світлі наявних у його розпорядженні матеріалів, він, однак, використовуватиме свої повноваження в цій сфері лише за виняткових обставин (див. серед інших джерел вищезгадане Рішення Європейського суду у справі «Akdivar та інші проти Туреччини», с. 1214, пункт 78; і нещодавно згадане вище рішення у справі «Salman проти Туреччини», пункт 89).

118. Суд уже зазначав, що держава-заявниця поставила під сумнів висновки Комісії щодо деяких висунутих нею звинувачень, вважаючи, що вони суперечать наведеним доказам. Суд пропонує звернутися до оскаржуваних державою-заявницею положень під час розгляду поданих нею звинувачень по суті.

III. ІМОВІРНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ З-ПОМІЖ ГРЕКІВ-КІПРІОТІВ ТА ЇХНІХ РОДИЧІВ

A. Безвісти зниклі особи з-поміж греків-кіпріотів

1. Стосовно встановлених Комісією фактів

119. На проведеному в Суді слуханні держава-заявниця зазначила, що кількість безвісти зниклих осіб становить на цей момент 1485 осіб і що наявні відомості свідчать про той факт, що ці безвісти зниклі особи або перебувають в ув'язненні, або тимчасово утримуються під вартою за вказівкою чинної влади, яка відповідальна за це, або за наказом турецьких військових або поліцейських підрозділів Туреччини. При цьому їх востаннє бачили в районах, які повністю контролюються державою-відповідачем. Також держава-заявниця стверджувала, що Суд повинен виходити з припущення, що згадані безвісти зниклі особи живі, якщо немає інших відомостей щодо цього.

120. З самого початку Суд зазначав, що держава-заявниця не заперечувала фактів у тому вигляді, як їх встановила Комісія (див. вище пункти 25–27). Зі свого боку Суд не бачить жодних виняткових обставин, які могли б змусити його відхилитися від встановлених Комісією фактів з урахуванням проведеного нею ретельного аналізу всіх істотних доказів, включаючи дані, що містилися в її доповідях від 1976 і 1983 рр. Як і Комісія, Суд не вважає доречним проводити оцінювання кількості осіб, які підпадають під категорію «безвісти зниклих». Він обмежується тими цифрами, що були передані державою-заявницею Комітету ООН з питань зниклих безвісти осіб і переглядаються відповідно до найновішої наявної інформації.

121. Окрім того, Суд поділяє бажання Комісії обмежити її розслідування встановленням міри, якщо така є, до якої влада держави-відповідача просунулася стосовно з'ясування долі або місцезнаходження безвісти зниклих осіб. До завдань Суду не належить дослідження доказів щодо того, живі ці особи чи ні або чи вони були вбиті за обставин, відповідальність за які повинна нести держава-відповідач. Отже, держава-заявниця звернулася до Суду з проханням виходити з припущення, що безвісти зниклі особи, про яких йде мова, все ще живі. Суд повернеться до цього питання в контексті тверджень держави-заявниці відповідно до ст. 2 Конвенції.

122. Виходячи з такого розуміння, Суд займається розглядом суті тверджень держави-заявниці.

2. Стосовно суті скарг держави-заявниці

(а) Стаття 2 Конвенції

123. Держава-заявниця звернулася до Суду, щоб встановити, що виявлені факти вказують на тривале порушення ст. 2 з погляду як процедурних, так і реальних зобов'язань, що випливають із цього положення. Стаття 2 щодо цього передбачає:

«1. Право кожного на життя, яке охороняється законом...»

124. Згідно із наданими державою-заявницею матеріалами, імовірно процедурне порушення було вчинене в межах адміністративної практики, враховуючи, що і сьогодні влада держави-відповідача продовжує не вживати заходів щодо проведення будь-якого розслідування для з'ясування долі згаданих безвісти зниклих осіб. Зокрема, відсутні докази того, що влада держави-відповідача провела пошуки загиблих або поранених, не кажучи вже про те, щоб взяти на себе поховання мертвих. Крім того, користуючись присутністю своїх збройних сил, держава-відповідач продовжувала безпосередньо перешкоджати розслідуванню на окупованій території для пошуку осіб, які все ще вважаються зниклими безвісти, а також продовжувала відмовляти в наданні інформації щодо їхньої долі.

125. Держава-заявниця також наголосила, що процедурне зобов'язання захищати право на життя, що покладається на державу-відповідача відповідно до ст. 2, не може бути скасовано або від нього не можна звільнитися шляхом посилення на безперервну діяльність згаданого вище Комітету ООН з питань зниклих безвісти осіб (див. вище пункт 16) з урахуванням обмеженого характеру мандата цього органу та особливостей «ефективного розслідування», як це визначається прецедентним правом Суду, в контексті положення Конвенції, що стосується цього питання.

126. Якщо говорити про суть зобов'язання за ст. 2, держава-заявниця звернулася до Суду з проханням встановити та оголосити, як це було зроблено стосовно висновку Комісії, що держава-відповідач виявилася не в змозі оперативно вжити необхідних заходів щодо захисту права на життя безвісти зниклих осіб, які зникли за загрозливих для життя обставин, які відомі державі-відповідачу і, що є правдою, склалися за її участі.

127. Комісія зазначила, що безвісти зниклі особи зникли за обставин, що носять загрозливий для життя характер, беручи до уваги, *inter alia*, той факт, що їх зникнення відбулося тоді, коли були чіткі докази широкомасштабних убивств, включаючи і наслідки дій кримінального характеру за межами зон бойових дій. Як вважає Комісія, і це впливає з прецедентного права, до якого вдається Суд, влада держави-відповідача мала чітко визначене у ст. 2 зобов'язання з проведення ефективного розслідування обставин, пов'язаних зі згаданим зникненням людей. До того ж це зобов'язання потрібно було розуміти на певному етапі як постійне, виходячи з того, що згадані безвісти зниклі особи втратили своє життя внаслідок злочинів, на які не поширюється термін давності.

128. Комісія, відповідно, встановила, що стаття 2 була порушена через відсутність ефективного розслідування з боку влади держави-відповідача і що це порушення не може бути компенсовано внеском держави-відповідача в роботу, проведenu Комітетом ООН з питань зниклих безвісти осіб.

129. Суд зазначає, що держава-заявниця у першу чергу наполягає на тому, що поки немає чітких доказів протилежного, щоб безвісти зниклі особи вважалися все ще живими (див. вище пункт 119). Хоча надані Комісії докази підтверджують дуже високий відсоток смертей серед військових і цивільного населення у період бойових дій у липні та серпні 1974 р., Суд знову заявляє, що він не може робити припущень щодо того, що частина безвісти зниклих осіб дійсно була вбита турецькими військами або членами напіввійськових формувань турків-кіпріотів, у чії руки вони могли потрапити. Правильно і те, що глава «ГРПК» Р. Денкташ виступив 1 березня 1996 р. по радіо із заявою, в якій визнав, що турецька армія передала полонених греків-кіпріотів, які перебували під турецьким командуванням, туркам-кіпріотам і що ці полонені були потім убиті (див. вище пункт 25). Крім того, в лютому 1998 р. професор Ялчін Кючюк (Yalçın Küçük), який в 1974 р. проходив службу як офіцер турецької армії, заявив, що турецька армія була причетна до масових убивств цивільного населення (див. вище пункт 25). Хоча всі ці заяви викликають цілком зрозуміле занепокоєння, особливо якщо мова йде про родичів безвісти зниклих осіб, Суд вважає їх недостатніми для встановлення відповідальності держави-відповідача за смерть кого-небудь із безвісти зниклих осіб. Це лише припущення, що когось із безвісти зниклих осіб було вбито за обставин, які описувалися у вищенаведених заявах.

130. Суд зазначає, що докази вбивств, скоєних безпосередньо турецькими солдатами або за їх підтримки, належать до періоду, який не стосується цієї скарги. І справді, слід наголосити, що Комісія не змогла встановити факти щодо того, що кого-небудь з безвісти зниклих осіб було вбито за обставин, відповідальність за які має нести держава-відповідач відповідно до чинного положення ст. 2 Конвенції. Суд, однак, робить висновок, що він не може погодитися із заявами держави-заявниці про те, що згадані факти говорять про істотне порушення ст. 2 Конвенції в тому, що стосується будь-кого з безвісти зниклих осіб.

131. Як вважає Суд, заяви держави-заявниці повинні бути розглянуті в контексті процедурного зобов'язання Договірної Сторони, відповідно до ст. 2, охороняти право на життя. Суд нагадує в зв'язку з цим, що зобов'язання охороняти право на життя відповідно до ст. 2 Конвенції, що розглядається в сукупності із спільним для всіх держав обов'язком, згідно зі ст. 1, «забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції», вимагає за своїм змістом, щоб у будь-якій формі проводилося ефективне офіційне розслідування в разі загибелі громадян внаслідок використання сили офіційними представниками будь-якої держави, (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «McCann та інші проти Сполученого Королівства» від 27 вересня 1995 р., Серія А, № 324, с. 49, пункт 161, і рішення у справі «Kaуа проти Туреччини» від 19 лютого 1998 р. *Reports* 1998-I, с. 329, пункт 105) або неофіційними особами будь-якої держави (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ergi проти Туреччини» від 28 липня 1998 р., *Reports* 1998-IV, с. 1778, пункт 82; рішення у справі «Yaşа проти Туреччини» від 2 вересня 1998 р., *Reports* 1998-VI, с. 2438, пункт 100; і рішення Великої палати Європейського суду у справі «Tanrikulu проти Туреччини», за заявою № 23763/94, пункт 103, ECHR 1999-IV).

132. Суд нагадує, що немає доказів того, що будь-кого із безвісти зниклих осіб було незаконно вбито. Разом з тим, на думку Суду, і це стосується цієї справи, вищезгадане процедурне зобов'язання також передбачає доказ спірного твердження про те, що особа, яку востаннє бачили, коли вона перебувала під вартою повноважних представників Держави, зникла потім за обставин, які можуть вважатися загрозливими для життя.

133. Беручи це до уваги, Суд зазначає, що наявні відомості підкріплюють твердження держави-заявниці про те, що багато людей, які зараз вважаються безвісти зниклими, утримувалися під вартою турецькими чи турецько-кіпріотськими силами. Їх взяття під варту мало місце в той час, коли проводилися військові операції, що супроводжувалися арештами і широкомасштабними вбивствами. Комісія дала такій ситуації правильну характеристику, визначивши її як таку, що є загрозою для життя. Вищезазначена заява Р. Денкташа, передана засобами масової інформації, а потім і виступ професора Кючюк, якщо остаточно і не підтверджували відповідальність держави-відповідача за смерть безвісти зниклих осіб, принаймні чітко вказують на стан постійного ризику, страху і реальної небезпеки, в якому в той час постійно перебували люди, що були під вартою.

134. Не можна заперечувати того, що в такій обстановці люди зникали. Суд не може не відзначити, що влада держави-відповідача ніколи не проводила розслідувань за скаргами родичів безвісти зниклих осіб щодо того, що останні зникали після утримання під вартою за обставин, коли була реальна причина побоюватися за їхнє благополуччя. У зв'язку з цим потрібно відзначити, що не було жодної офіційної реакції на заяву Р. Денкташа, яка викликала занепокоєння. Не було зроблено жодних спроб встановити імена осіб, які, як повідомлялося, були звільнені з турецьких в'язниць і передані в руки представників напіввійськових організацій турків-кіпріотів, або встановити місця, куди звозили тіла згаданих осіб. Як видається, не було зроблено жодних офіційних кроків після появи версій про те, що греки-кіпріоти були переправлені до Туреччини.

135. Суд погоджується з державою-заявницею в тому, що процедурні зобов'язання держави-відповідача щодо порушеної проблеми не можуть полягати лише у внеску в розслідування, які проводяться Комітетом ООН з питань зниклих безвісти осіб. Подібно до Комісії, Суд зазначає, що хоча використовувані названим Комітетом форми роботи, безсумнівно, корисні для досягнення гуманітарних цілей, на що вони, власне, і скеровані, ці форми самі по собі недостатні, щоб відповідати вимогам проведення ефективного розслідування, як це випливає зі ст. 2 Конвенції, особливо з урахуванням малої кількості проведених цим органом слідчих дій (див. вище пункт 27).

136. З огляду на висловлені міркування Суд робить висновок про те, що постійне порушення ст. 2 полягає в тому, що влада держави-відповідача не здатна провести ефективне розслідування з метою встановити місцезнаходження і долю греків-кіпріотів, які безвісти зникли за загрозливих для життя обставин.

(b) Стаття 4 Конвенції

137. Держава-заявниця звернулася до Суду з проханням встановити та оголосити, що за згаданими обставинами цієї справи виявлено також порушення ст. 4 Конвенції, яка передбачає таке:

«1. Нікого не можна тримати в рабстві або у підневільному стані.

...»

138. Держава-заявниця наполягала на тому, що за відсутності будь-яких остаточних

даних про те, що безвісти зниклі особи нині мертві, слід виходити з припущення про те, що вони все ще перебувають під вартою в умовах, які, з огляду на період, що триває з часів подій 1974 р., потрібно визначити як підневільний стан. На думку влади Кіпру, таке припущення може бути спростовано, якщо Суд вважатиме доведеним, що в цей момент згаданих безвісти зниклих осіб немає в живих, і тоді слід дійти висновку, що держава-відповідач діяла, порушуючи свої зобов'язання, обумовлені у ст. 2.

139. Комісія встановила, що порушення ст. 4 не було. При цьому вона виходила з того, що у наданих доказах не було нічого, що могло б підтвердити припущення про те, що протягом відповідного періоду будь-хто з безвісти зниклих осіб усе ще перебуває під вартою турків і в умовах, які порушують ст. 4.

140. Суд згоден з висновком Комісії. Він зазначає, що, як і Комісія, він відмовився висловлювати припущення щодо долі або місцезнаходження безвісти зниклих осіб. Також він погодився зі згаданими фактами в тому вигляді, як їх встановила Комісія.

141. З цього випливає, що не було встановлено порушення ст. 4 Конвенції.

(с) Стаття 5 Конвенції

142. Держава-заявниця наполягала на тому, що стаття 5 Конвенції була порушена державою-відповідачем у межах адміністративної практики. У статті 5 йдеться про таке:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

...»

143. Згідно із заявами держави-заявниці, той факт, що влада держави-відповідача так і не змогла провести швидке і ефективне розслідування добре задокументованих обставин, пов'язаних із триманням під вартою і подальшим зникненням великої, але так і не встановленої кількості безвісти зниклих греків-кіпріотів, дає підстави говорити про порушення процедурних зобов'язань, передбачених статтею 5. Держава-заявниця знову висловила впевненість у тому, що держава-відповідач, імовірно, несе відповідальність за долю безвісти зниклих осіб, оскільки наявні докази чітко вказують на те, що останній раз їх бачили під вартою у турецьких військових або підконтрольних їм структур.

144. Крім того, утримання під вартою безвісти зниклих осіб не могло бути виправдане посиланням на вимоги ст. 5 і повинно було вважатися незаконним. Держава-заявниця прагне довести у зв'язку з цим, що влада Туреччини не вела суворого і ретельного обліку осіб, які утримуються під вартою владою або підконтрольними їй структурами, так само, як і не вживала жодних інших ефективних заходів, які могли б слугувати гарантією проти ризику зникнення.

145. Комісія дійшла висновку, що держава-відповідач не змогла виконати свого зобов'язання і провести швидке й ефективне розслідування щодо оскаржуваної заяви про те, що греки-кіпріоти, які були затримані в 1974 р. турецькою військовою владою і підконтрольними їй структурами, згодом зникли. Щодо Комісії, то вона вважає, що порушення зобов'язання за ст. 5 повинно було тлумачитися як тривале порушення з урахуванням того, що раніше у своїй доповіді за заявою № 8007/77 від 1983 р. Комісія

зробила висновок про те, що жодної інформації не було надано державою-відповідачем щодо долі безвісти зниклих греків-кіпріотів, які зникли в турецьких в'язницях. Комісія особливо наголосила, що не може існувати терміну давності, якщо мова йде про взяті на себе зобов'язання провести розслідування і надати інформацію, особливо тоді, коли не можна виключити, що затримані особи, які потім зникли, могли стати жертвами тяжких злочинів, у тому числі військових злочинів або злочинів проти людства.

146. З іншого боку, Комісія встановила, що не було порушення ст. 5, оскільки насправді відбувалося утримання під вартою греків-кіпріотів, що значаться зниклими безвісти. Комісія зазначила у зв'язку з цим, що немає доказів, які підкріплювали б припущення про те, що протягом періоду, який розглядається, хто-небудь зі зниклих безвісти греків-кіпріотів усе ще утримувався під вартою турецькою владою або владою турків-кіпріотів.

147. Суд відразу ж наголошує, що невизнане утримання під вартою будь-якої особи є повним порушенням гарантій її свободи та особистої недоторканності, як це впливає зі ст. 5, і є найтяжчим порушенням цієї статті. Після визнання того факту, що будь-яка особа перебуває під її контролем, влада, яка визнала це, бере на себе відповідальність за надання інформації щодо місцезнаходження цієї особи. Саме тому стаття 5 повинна розглядатися як така, що вимагає від цієї влади вжиття ефективних заходів для гарантованого запобігання ризику зникнення людей і проведення швидкого та ефективного розслідування щодо заяви або обвинувачення, що вимагає доказів того, що будь-яку особу було взято під варту і з тих пір її більше не бачили (див. рішення у справі «Kurt проти Туреччини» від 25 травня 1998 р., *Reports* 1998 III, с. 1185, пункт 124).

148. Суд посилається на незаперечні докази того, що греки-кіпріоти були під вартою силами турків або турків-кіпріотів. Не існує жодних свідчень щодо обліку затриманих осіб або даних про час затримання або місце утримання. З гуманітарної точки зору, такий стан справ не може бути проігноровано з посиланням на бойові дії того часу або загальну плутанину та напругу. Якщо дивитися на речі з точки зору ст. 5 Конвенції, відсутність такої інформації не може зменшити занепокоєння або заспокоїти родичів безвісти зниклих осіб. Попри відсутність можливості назвати імена тих, кого взяли під варту, державі-відповідачу слід вжити заходів, щоб прояснити справу про зникнення згаданих осіб. Як зазначалося раніше, не було жодної офіційної реакції щодо нових свідчень того, що безвісти зниклі греки-кіпріоти утримуються турками (див. вище пункт 134).

149. Суд розглянув це звинувачення з точки зору процедурних вимог ст. 5 Конвенції та зобов'язань, покладених на державу-відповідача як однієї із Договірних Сторін Конвенції. Як і Комісія, не ставлячи під сумнів цінність гуманітарної роботи, проведеної Комітетом ООН з питань зниклих безвісти осіб, Суд ще раз заявляє про те, що від цих зобов'язань не можна ухилитися за допомогою посилання на характер і зміст проведеного згаданим Комітетом розслідування (див. вище пункт 135).

150. Суд робить висновок, що протягом згаданого періоду відбувалось постійне порушення ст. 5 Конвенції через невжиття владою державою-відповідачем заходів із проведення ефективного розслідування з метою встановити місцезнаходження і долю безвісти зниклих греків-кіпріотів, щодо яких зроблено заяву, яка потребує доказів, про те, що на момент зникнення вони перебували в ув'язненні або утримувалися під вартою.

151. З іншого боку, Суд, як і Комісія, вважає, що все ж не було встановлено, що у згаданий період хто-небудь з безвісти зниклих греків-кіпріотів справді утримувався під вартою або в ув'язненні владою турків-кіпріотів.

(d) Статті 3, 6, 8, 13, 14 і 17 Конвенції

152. Суд зазначає, що на стадії розгляду Комісією цієї справи по суті, держава-заявниця стверджувала, що факти, які містяться у справі, вказували на порушення вищезазначених статей. Комісія дійшла висновку про те, що ці скарги є поза сферою ухвалення рішення щодо допустимості та через це не можуть бути розглянуті.

153. Суд також зазначає, що держава-заявниця не зверталася до цих скарг у своїй пам'ятній записці або на відкритих слуханнях; а також вона не намагалася оскаржити запропоноване Комісією тлумачення сфери або меж ухвалення рішення щодо їх допустимості. За таких умов Суд вважає, що немає підстав говорити про його юрисдикцію з розгляду цих скарг або їхньої суті.

Суд робить висновок про те, що немає необхідності розглядати скарги держави-заявниці відповідно до ст. 3, 6, 8, 13, 14 і 17 Конвенції щодо безвісти зниклих греків-кіпріотів.

В. Родичі зниклих безвісти осіб з числа греків-кіпріотів

1. Стаття 3 Конвенції

154. Держава-заявниця, через зазначені Комісією причини, звернулася до Суду з проханням ухвалити рішення про те, що постійні страждання сімей безвісти зниклих осіб не тільки продовжуються, а й також є порушенням ст. 3 Конвенції за обтяжливих обставин, яка передбачає:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

155. На думку Комісії, обставини, на які спиралася держава-заявниця, свідчили про постійне порушення статті 3 в тому, що стосується родичів зниклих безвісти осіб. Як вважає Комісія, у світлі згаданих обставин, за яких члени сімей цих людей зникли після військової інтервенції, під час якої багато кого було вбито або взято в полон, коли цей район був потім повністю відрізаний від решти світу і став недоступним для родичів, останні, безсумнівно, зазнали страждань, пов'язаних із болісною невизначеністю і занепокоєнням. Крім того, їхні моральні переживання згодом не зникли. Комісія дійшла висновку, що ставлення, яке зазнали родичі безвісти зниклих осіб, може (і слід вчинити саме так) бути охарактеризоване як нелюдське відповідно до статті 3.

156. Суд нагадує, що вирішення питання про те, чи є член сім'ї «зниклої особи» жертвою поводження, яке суперечить статті 3, залежатиме від наявності особливих факторів, які

надають стражданню згаданої особи масштаб і характер, відмінні від емоційних переживань, які можна розглядати як неминуче завдані родичам жертви тяжкого порушення прав людини. Відповідну роль відіграє ступінь сімейного споріднення; в такому контексті певне значення матимуть родинні зв'язки, що пов'язують батьків з дітьми, особливий характер відносин між ними, ті моменти, свідком яких певний член сім'ї став у період подій, що розглядаються, ступінь участі конкретного члена сім'ї у спробах отримати інформацію щодо зниклої особи і те, яким чином влада реагувала на ці запити. Суд також нагадує, що суть такого порушення полягає не стільки в самому факті «зникнення» члена сім'ї, скільки в реакції влади та її ставлення до ситуації, що виникла, коли її повідомили про цей факт. Це особливо стосується останніх, тому що родич може прямо заявити про те, що є жертвою дій влади (див. Рішення Великої палати Європейського суду у справі «Çakici проти Туреччини», за скаргою № 23657/94, § 98, ECHR 1999-IV).

157. Суд зазначає, що влада держави-відповідача не спромоглася провести розслідування обставин зникнення згаданих безвісти зниклих осіб. За відсутності будь-якої інформації про їхню долю родичі людей, які зникли під час подій липня і серпня 1974 р., були приречені до того, щоб жити у постійному стані гострої стурбованості, яка, як стверджують, не зникла з плином часу. За обставинами цієї справи Суд не вважає, що той факт, що родичі могли, власне, і не бути свідками утримання під вартою або перебування в ув'язненні членів їхніх сімей або не звернулися зі скаргою з цього приводу до органів влади держави-відповідача, позбавляє їх статусу жертви відповідно до статті 3. Суд нагадує, що військові операції призвели до значних людських втрат, широкомасштабних арештів та утримання під вартою і призвели до розлучення сімей. Загальна гнітюча тоді обстановка ще живе у пам'яті родичів осіб, щодо долі яких влада так і не дала жодних пояснень. Вони, як і раніше, переживають агонію незнання того, були вбиті члени їхніх сімей під час конфлікту чи все ще перебувають у полоні або померли в ньому. Той факт, що значній кількості греків-кіпріотів довелося шукати притулку на півдні країни, який триває разом із поділом Кіпру, повинен розглядатися як вкрай серйозна перешкода для отримання інформації. Надання такої інформації – обов'язок влади держави-відповідача. Цей обов'язок з них не знімався. Щодо Суду, то він вважає, що мовчання влади держави-відповідача, враховуючи реальну стурбованість родичів безвісти зниклих осіб, має досить жорстокий характер, що може кваліфікуватися як нелюдське поводження за статтею 3.

158. З урахуванням вищевикладеного Суд робить висновок про те, що протягом аналізованого періоду було тривале порушення статті 3 Конвенції стосовно родичів безвісти зниклих греків-кіпріотів.

2. Статті 8 і 10 Конвенції

159. Держава-заявниця також стверджувала у своєму меморандумі, що вперте небажання влади Туреччини надати звіт сім'ям безвісти зниклих осіб є глибокою байдужістю до права на повагу до сімейного життя і до того ж порушенням їхнього права на отримання інформації. На думку держави-заявниці, питання про відповідальність держави-відповідача підпадає під дію статей 8 і 10 Конвенції і ці два положення слід вважати в обставинах, що склалися, порушеними.

160. Суд зазначає, що Комісія дотримувалася думки, що скарги держави-заявниці відповідно до статей 8 і 10 були насправді пов'язані із тим ставленням, якого родичі безвісти зниклих осіб зазнали під час намагань з'ясувати про долю останніх. Виходячи з такого розуміння справи, Комісія зосередила свою увагу на розгляді проблем, які створило таке ставлення відповідно до статті 3.

161. Суд погоджується з підходом Комісії. Ураховуючи зроблений нею відповідно до статті 3 висновок і акцент на впливі відсутності інформації на сім'ї безвісти зниклих осіб, Суд не вважає за необхідне розглядати окремо ті скарги, які були сформульовані державою-заявницею, яка керувалася статтями 8 і 10 Конвенції.

IV. ПЕРЕДБАЧУВАНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЩОДО ЇХНЬОГО ЖИТЛА І ВЛАСНОСТІ

A. Стосовно фактів, встановлених Комісією

162. Держава-заявниця погодилася з тими фактами так, як вони були встановлені Комісією (див. вище пункти 30–33). Стосовно цих відомостей держава-заявниця звернулася до Суду з проханням зробити висновок про те, що дані відомості розкрили порушення статей 8 і 13 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, а також статті 14 Конвенції, що розглядається в сукупності з цими положеннями. Держава-заявниця також зазначила, що згадані факти призвели до порушення статей 3, 17 і 18 Конвенції.

163. Суд вважає, що не існує виняткових обставин, які змусили б його по-іншому розглянути факти, встановлені Комісією (див. вище пункти 30–33). У зв'язку із цим Суд зазначає, що Комісія мала можливість скористатися даними, що містилися в її доповідях 1976 і 1983 рр. і взяти до уваги вплив «законодавчих» та інших матеріалів і документів, що чинні в «ТРПК», на здійснення прав, на які посилається держава-заявниця. Суд також зазначає, що держава-відповідач не заперечувала точності низки фактичних заяв, зроблених державою-заявником під час слухань у Комісії (див. вище пункт 29).

164. Суд, відповідно, розгляне суть скарг держави-заявниці з посиланням на факти, встановлені Комісією.

B. Стосовно суті скарг держави-заявниці

1. Стаття 8 Конвенції

165. Як стверджувала держава-заявниця, слід вважати незаперечним припущення про те, що саме дії держави-відповідача завадили переміщеним грекам-кіпріотам повернутися у свої будинки, що є порушенням статті 8 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком

випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

166. Держава-заявниця виступила із заявою, що політика держави-відповідача, спрямована на розділення Кіпру за расовою належністю, вплинула на 211 тис. переміщених греків-кіпріотів та їхніх дітей, так само як і на маронітів, вірменів, а також на населення, що розмовляє романськими мовами, та інших жителів Республіки Кіпр, які відповідно до чинної Конституції зробили свій вибір і є членами греко-кіпрської громади. Держава-заявник також зазначила, що постійна відмова влади «ТРПК» переміщеним особам у поверненні на північ порушує не тільки право на недоторканність їхнього житла, а й право на повагу до сімейного життя. У зв'язку із цим держава-заявник наголосила, що така політика призвела до поділу сімей.

167. В інших своїх зверненнях держава-заявниця звернулася до Суду із проханням визнати, що згадані факти також свідчать про політику навмисного знищення зазначених осіб і маніпуляцій з людськими, культурними і природними ресурсами та умовами життя в північній частині Кіпру. За твердженням держави-заявниці, ця політика ґрунтується на масовому переселенні населення з Туреччини з метою згодом викоринити грецьку присутність і культуру у північній частині Кіпру. На думку держави-заявниці, такі поняття, як «житло» і «приватне життя», мають досить широке значення, включаючи концепцію підтримки існуючих нині культурних зв'язків у межах уже сформованого культурного середовища. З урахуванням деструктивних змін, що насаджуються в цьому середовищі державою-відповідачем, можна лише зробити висновок про те, що право переміщених осіб на повагу до їхнього приватного життя та житла і в цьому сенсі також порушується.

168. Комісія насамперед зазначила, що питання про те, чи можна було очікувати, що стурбовані такою практикою особи могли скористатися внутрішніми засобами правового захисту для вирішення своїх проблем, зовсім не потрібно було розглядати. На думку Комісії, відмова влади «ТРПК» дозволити переміщеним особам повернутися до своїх осель є відображенням усталеної офіційної політики і, відповідно, адміністративної практики, що склалася. За таких обставин не доводиться говорити про вимогу, яка міститься в Конвенції, щодо вичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту.

169. Стосовно суті скарг щодо становища переміщених осіб, то Комісія, з посиланням на висновки, які містяться в її доповідях 1976 і 1983 рр., та встановлені фактичні дані у цій справі (див. вище пункти 30–33), дійшла висновку про те, що згаданим особам, без винятку, заважають повернутися в житло, яке їм раніше належало, у північній частині Кіпру або навіть відвідати його. На думку Комісії, щодо цього згадані відомості свідчать про постійне порушення статті 8, незважаючи на посилання держави-відповідача на пов'язані з державною безпекою міркування, про які йде мова у другому пункті статті 8. Стосовно переконання держави-відповідача щодо того, щоб питання про бажання переміщених греків-кіпріотів повернутися на північ і поселитися у своїх будинках вирішувалося в загальному контексті міжгромадських переговорів, то Комісія вирішила, що ці переговори, які все ще далекі від досягнення відчутного результату з обговорюваної проблеми, не можуть слугувати виправданням дій, що суперечать Конвенції.

170. Ураховуючи свої висновки відповідно до статті 8, а також висновки за скаргою держави-заявника відповідно до статті 1 Протоколу № 1 (див. нижче пункт 183), Комісія вирішила, що немає необхідності розглядати інші звинувачення держави-заявниці, пов'язані з маніпуляціями в демографічному і культурному середовищі проживання згаданих переміщених осіб.

171. Суд зазначає, що в результаті проведених у Комісії слухань держава-відповідач не заперечувала твердження держави-заявниці про те, що не існує можливості для повернення переміщених греків-кіпріотів до своїх осель на півночі. Сторони розходяться тут у твердженні про те, що ситуація, яка склалася, не зміниться, поки не буде досягнуто всеосяжного політичного рішення стосовно питання про Кіпр. За таких обставин Суд, як і Комісія, вважає, що питання про те, чи можна очікувати, що потерпілі скористаються внутрішніми засобами правового захисту в «ТРПК», не виникає.

172. Суд зазначає, що офіційна політика влади «ТРПК» на відмову у праві переміщених осіб на повернення у свої будинки підкріплюється дуже жорсткими обмеженнями, що практикуються цією владою стосовно відвідування північних районів греками-кіпріотами, які проживають на півдні. Відповідно, переміщені особи не тільки не можуть звернутися до цієї влади з питанням про те, щоб знову зайняти своє житло, яке вони раніше залишили, але їм фізично не дають його відвідати.

173. Суд також зазначає, що ситуація у північній частині Кіпру, проти якої виступає держава-заявниця, склалася з часів подій 1974 р. Як виявляється, ця ситуація ніколи не була відображена на «законодавчому рівні» і насаджується у порядку проведення політичної лінії на просування двозональної схеми, покликаної, як стверджують, звести до мінімуму ризик конфлікту, який може виникнути в разі змішування грецької і турецько-кіпріотської громад, які проживають у північній частині Кіпру. Ця двозональна схема насаджується в межах згаданих міжгромадських переговорів за спонсорства Генерального Секретаря ООН (див. вище пункт 16).

174. У зв'язку із цим Суд хотів би висловити такі міркування: по-перше, повна відмова переміщеним особам у праві на недоторканність їхнього житла не має законних підстав за змістом пункту 2 статті 8 Конвенції (див. вище пункт 173); по-друге, згадані міжгромадські переговори не можуть бути використані для узаконення порушення Конвенції; по-третє, це порушення практикувалося як частина політики з 1974 р. і повинно розглядатися як таке, що досі триває.

175. У світлі цих міркувань Суд робить висновок про те, що постійне порушення статті 8 Конвенції, що виражається у відмові дозволити повернутися кому-небудь з переміщених греків-кіпріотів у свої будинки у північній частині Кіпру.

176. Щодо ще одного звинувачення з боку держави-заявниці, що стосується маніпуляцій з демографічним і культурним середовищем проживання переміщених осіб, то Суд, як і Комісія, вважає, що немає необхідності розглядати цю скаргу в межах уже встановленого постійного порушення статті 8 Конвенції.

177. До того ж Суд вважає доречним розглянути зроблені державою-заявницею припущення щодо розділення сімей (див. вище пункт 166) в контексті її тверджень щодо умов проживання греків-кіпріотів Карпасу.

2. Стаття 1 Протоколу № 1

178. Держава-заявниця наголосила, що відмова держави-відповідача дозволити згаданим переміщеним особам повернутися на північний Кіпр не тільки позбавляє їх доступу до своєї власності, але також позбавляє їх можливості використовувати, продавати, заповідати, закладати, освоювати або просто користуватися нею. Як стверджує держава-заявник, постійне порушення всіх складових аспектів права на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Протоколу № 1, в якій зазначено:

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави надавати чинності таким законам, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

179. Держава-заявниця наполягала на тому, що держава-відповідач взяла на озброєння політику систематично безперервного втручання у справи щодо нерухомого майна переміщених осіб. Зокрема, держава-заявниця зазначила, *inter alia*, що власність, про яку йде мова і якої переміщені особи були незаконно позбавлені після виселення з півночі, була передана в турецьке володіння. Після цього почалася «легалізація» незаконного привласнення цієї власності та її передача «державним» організаціям, туркам-кіпріотам і переселенцям з континентальної частини Туреччини. Це було зроблено за допомогою видачі новим власникам спеціальних документів, що підтверджують право власності. Жертвам подібного порушення жодних компенсацій ніколи не виплачували. До того ж були зроблені спеціальні кроки і заходи щодо освоєння і комерційного використання землі, що належить переміщеним особам, причому земельні ділянки, що перебували у володінні церкви, були передані мусульманським релігійним організаціям, а сільськогосподарська продукція із земель греків-кіпріотів, яка має турецьку документацію, вивозиться на експорт.

180. За твердженням держави-заявниці, постійне порушення цих майнових прав чітко вказує на відповідальність держави-відповідача відповідно до Конвенції, враховуючи висновки, які зробив Суд і які викладені у Постанові у справі «Loizidou проти Туреччини» (міркування по суті). Навіть якщо не брати до уваги вищезазначене, то держава-заявниця вказувала, що оскільки держава-відповідач намагалася виправдати згадане втручання у право власності переміщених осіб шляхом посилання на застереження у статті 1 Протоколу № 1, «легальні» заходи, на які вона спиралася, потрібно вважати недійсними, бо ці заходи виходили від незаконного сепаратистського утворення, і з цієї причини не могли розглядатися як такі, що відповідають якісним вимогам, що властиві поняттю «передбачені законом».

181. Комісія зазначила, що скарги держави-заявниці були переважно на «законодавство» й усталену адміністративну практику влади «ТРПК». З цієї причини від потерпілих не вимагали вдаватися до внутрішніх засобів правового захисту, і, як зауважила Комісія, в будь-якому разі не було ознак того, що якісь засоби правового захисту були доступні для переміщених греків-кіпріотів, позбавлених своєї власності у північній частині

Кіпру.

182. Щодо суті справи, то Комісія вирішила, що характер імовірного втручання в майнові права переміщених греків-кіпріотів був таким же, як і втручання, на яке вказувала у своїй скарзі пані Loizidou. Хоча та скарга стосувалася одного окремого випадку із загальної адміністративної практики, якої стосуються скарги, що містяться у цій заяві, доводи Суду, викладені у пунктах 63 і 64 його Постанови у справі «Loizidou проти Туреччини» (міркування по суті справи) (с. 2237–2238), повинні бути використані до цієї адміністративної практики в тому вигляді, як вони є.

183. Комісія, особливо через причини, викладені Судом у вищезгаданому рішенні, дійшла висновку, що протягом усього розглянутого періоду було порушено статтю 1 Протоколу № 1 через те, що власникам майна з-поміж греків-кіпріотів у північній частині Кіпру відмовляли в доступі та контролі, використанні та просто безперешкодному користуванні їхньою власністю, так само як і в компенсації порушення їхніх майнових прав.

184. Суд висловлює згоду з аналізом Комісії. Він зазначає, що Комісія визнала доведеним за допомогою встановлених фактів, що принаймні з червня 1989 р. влада «ТРПК» більше не визнає жодного майнового права греків-кіпріотів на їхню власність у північній частині Кіпру (див. вище пункт 32). Можливе позбавлення власності, про яке йде мова, було втілено в одному з конституційних положень – «стаття 15 Конституції ТРПК», і знайшло своє практичне застосування в «Законі № 52/1995». Як виявляється, в судах «ТРПК» неможливо порушити питання про законність втручання у право власності переміщених осіб. Відповідно, від згаданих осіб і не вимагають вдаватися до використання національних засобів правового захисту, щоб забезпечити розгляд своїх скарг.

185. Суд також схиляється до того, щоб зазначити, що суть скарг держави-заявниці полягає не в тому, що була формальна і незаконна експропріація власності переміщених осіб, а в тому, що ці особи, у зв'язку з тим, що їм і зараз відмовляють у доступі до своєї власності, втратили будь-який контроль над своєю землею, так само як і можливість безперешкодного користування цією землею. Як вже раніше зазначав Суд (див. вище пункти 172–173), фізичне «вигнання» греків-кіпріотів з території північного Кіпру є частиною політики або практики, усталеною в «ТРПК». За таких умов вимога про вичерпання національних засобів правового захисту, відповідно, не застосовується.

186. Суд звертається до своїх висновків у Постанові у справі «Loizidou проти Туреччини» (міркування по суті справи), згідно з якими заявниця у тій справі, як вважалося, не втратила свого права на власність у результаті застосування «статті 159 Конституції ТРПК», тобто положення, яке він вважав недійсним відповідно до Конвенції (с. 2231, § 44). Той висновок залишився незмінним, незважаючи на застосування «Закону № 52/1995». Суд також вважає, що хоча на останній згаданий «Закон» не було посилення під час слухань у Суді у справі «Loizidou проти Туреччини», він не може бути наділений більшою законною силою, ніж його попередник «стаття 159», яка передбачає виконання цього Закону.

187. Суд переконаний у тому, що і його аргументація, і його висновки у Постанові у справі «Loizidou проти Туреччини» (міркування по суті) однаковою мірою можуть застосовуватися у ситуації з переміщеними греками-кіпріотами, які, як і пані Loizidou, не можуть отримати доступ до своєї власності у північній частині Кіпру через упроваджені владою «ТРПК» обмеження на їхній фізичний доступ до цієї власності. Постійна і повна відмова в доступі до своєї власності є очевидним порушенням права переміщених греків-

кіпріотів на мирне володіння майном відповідно до першого речення статті 1 Протоколу № 1. Суд також зазначає, торкаючись питання про можливу експропріацію, що жодної компенсації не було виплачено переміщеним особам у зв'язку із порушенням, від якого вони постраждали і продовжують страждати, якщо говорити про їхні майнові права.

188. Суд зазначає, що під час слухань у Суді держава-відповідач намагалася виправдати це втручання посиланнями на міжгромадські переговори і необхідністю надання нового житла переселенцям – туркам-кіпріотам. Подібні заяви, однак, звучали з боку держави-відповідача і під час слухань у справі «Loizidou проти Туреччини», але були відхилені у Постанові по суті справи (с. 2237–2238, § 64). Суд не вбачає підстав у цій справі для перегляду прийнятих ним рішень.

189. Ураховуючи вищезазначене, Суд робить висновок про те, що постійне порушення статті 1 Протоколу № 1, про що свідчить той факт, що власникам майна з-поміж греків-кіпріотів у північній частині Кіпру, як і раніше відмовляють у доступі до власності, постійному контролі, використанні та просто користуванні власністю, так само як і в компенсації за порушення їхніх майнових прав.

3. Стаття 13 Конвенції

190. Держава-заявниця стверджувала, що очевидна нездатність держави-відповідача надати ефективні або хоча б якісь засоби правового захисту переміщеним особам щодо згаданих порушень статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 виливаються в безперечне порушення статті 13 Конвенції, яка передбачає:

«Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

191. Держава-заявниця в основному схвалила аргументацію, яка дозволила Комісії зробити висновок про порушення статті 13.

192. Комісія посилалася на свої дані щодо того, що права переміщених осіб, відповідно до статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, порушуються у порядку здійснення адміністративної практики. Оскільки ця практика закладена в «законодавство», що діє в «ТРПК», Комісія зазначила, що не було затверджено жодного нормативного документа, який дав би змогу грекам-кіпріотам оскаржувати своє фізичне вигнання з території північного Кіпру. На цій підставі Комісія встановила, що переміщені особи не мають засобів правового захисту для оскарження втручання в їхні права, як це передбачається згаданими статтями, і, як наслідок, наявне порушення статті 13.

193. Суд зазначає, що під час слухань у Комісії держава-відповідач стверджувала, що в очікуванні напрацювання узгодженого політичного рішення всієї кіпрської проблеми в цілому не можна розглядати питання про право переміщених осіб на повернення в їхні будинки і до їхньої власності, яку вони залишили на північному Кіпрі, або претендувати на їхнє нерухоме майно, яке ввірене владі «ТРПК» згідно зі «статтею 159 Конституції ТРПК» і передане турецьким кіпріотам з повною відповідною документацією на право користування

відповідно до «Закону № 52/1995». Під час слухань у Комісії держава-відповідач не стверджувала, що переміщені особи можуть скористатися внутрішніми засобами правового захисту, щоб оскаржити згадану політику втручання в їхні права. Отже, Суд вважає, що подібне твердження розходилося б з оголошеною політикою надання можливості оскаржити застосування таких засобів. У зв'язку з цим Суд також нагадує, що, торкаючись можливих порушень за статтею 8 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1, він дійшов висновку про те, що з проблеми виконання вимоги про вичерпання засобів правового захисту жодних питань порушено не було. Суд посилається на вищенаведену аргументацію на підтримку таких висновків (див. вище пункти 184–189).

194. Ураховуючи вищезазначене, Суд, як і Комісія, робить висновок про те, що було порушено статтю 13 Конвенції, що виявилось в нездатності держави-відповідача забезпечити греків-кіпріотів, які не проживають на північному Кіпрі, будь-якими засобами правового захисту для оскарження втручання в їхні права, передбачені статтею 8 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1.

4. Стаття 14 Конвенції, що розглядається в сукупності зі статтею 8 і 13 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1

195. Держава-заявниця зазначила, що адміністративні практики, які розглядаються, «законодавство» і «конституційні положення» порушували не тільки права, гарантовані статтею 8 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1, а, будучи спрямованими виключно проти греків-кіпріотів, які не живуть на північному Кіпрі, і статті 14 Конвенції. Стаття 14 Конвенції передбачає:

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, повинно здійснюватись без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

196. Розвиваючи своє твердження, держава-заявниця наголосила, що метою держави-відповідача була дискримінація греків і греків-кіпріотів, оскільки лише представники цих груп були позбавлені права набувати нерухоме майно в «ТРПК». Іншим «чужинцям», наприклад британцям у відставці чи на пенсії, не чинилися перешкоди щодо придбання нерухомого майна в «ТРПК», зокрема власності, «залишеної» переміщеними греками-кіпріотами. Крім того, до турків з Туреччини, які не проживають постійно в «ТРПК», не відносилися як до таких, що залишили свою власність, їм дозволяли купувати нову власність та житло.

197. Держава-заявниця також зазначила, що на практиці держава-відповідач не побажала, керуючись дискримінаційними міркуваннями, надати грекам і грекам-кіпріотам засоби правового захисту для відстоювання своїх майнових прав. За твердженням влади Кіпру, були порушені статті 13 і 14 Конвенції.

198. Комісія зробила висновок про те, що згадане втручання в права, передбачені статтею 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, стосувалося виключно греків-кіпріотів, які не проживають на північному Кіпрі, і застосовувалося до них лише на тій підставі, що вони

належать до цієї групи населення. Відповідно, були порушені статті 8 і 14 Конвенції та стаття 1 Протоколу № 1. Комісія не висловлювалася щодо скарги держави-заявниці відповідно до статей 13 і 14.

199. Суд вважає, що за наявних обставин цієї справи скарги держави-заявниці в межах цього розділу насправді стосуються тих самих скарг, хоча і під іншим кутом зору, які Суд вже розглянув у зв'язку зі статтями 8 і 13 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1. Суд встановив, що ці статті були порушені. Суд вважає, що немає необхідності розглядати питання про те, чи було в цій справі порушення статті 14 в сукупності зі згаданими статтями внаслідок можливої дискримінації греків-кіпріотів, які не є резидентами північного Кіпру, в тому, що стосується їхнього права на недоторканність житла, мирне володіння майном та ефективні засоби правового захисту.

5. Стаття 3 Конвенції

200. Держава-заявниця стверджувала, що ставлення, якого зазнали переміщені особи, можна цілком кваліфікувати як порушення статті 3 Конвенції, яка передбачає:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

201. Держава-заявниця наполягала на тому, що Суду слід визнати факт порушення статті 3, оскільки, на його думку, ставлення, що полягало у спеціальному виокремленні окремих груп населення через їхню расову та етнічну належність, які зазнавали жорстокого поводження і яким відмовляли в гарантованих Конвенцією правах або чинили перешкоди у їх здійсненні (причому робилося це нарочито і публічно), можна розцінювати не інакше як поведінку, що ображає гідність і є по суті нелюдським поводженням.

202. Комісія вирішила, що немає необхідності розглядати питання про те, чи був цей випадок дискримінації також прикладом нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження в значенні статті 3 з урахуванням встановлених фактів у межах статті 14.

203. Беручи до уваги зроблений ним висновок за скаргами держави-заявниці про порушення статті 14 Конвенції (див. вище пункти 195 і 199), а також висновки щодо порушення статей 8 і 13 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, Суд, зі свого боку, не вважає за необхідне розглядати питання про те, чи призвели факти, на яких наполягає зацікавлена сторона, до порушення статті 3 Конвенції.

6. Статті 17 і 18 Конвенції

204. За твердженням держави-заявниці, наявні у справі факти свідчать про порушення статей 17 і 18 Конвенції, які передбачають:

Стаття 17

«Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію,

спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції».

Стаття 18

«Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені».

205. Держава-заявниця наполягала на тому, що статтю 17 було порушено, оскільки держава-відповідач вдавалася до обмеження прав і свобод людей, в основному греків-кіпріотів, більшою мірою, ніж це передбачено в Конвенції. Держава-заявниця також зазначила, що держава-відповідач застосовувала обмеження щодо передбачуваних Конвенцією прав в інших цілях, крім тих, для яких вони були передбачені, порушуючи статтю 18 Конвенції.

206. Суд вважає, що немає необхідності розглядати ці скарги окремо з урахуванням зроблених ним висновків щодо заяв держави-заявниці, що стосуються статей 8 і 13 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

V. МОЖЛИВІ ПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З УМОВАМИ ПРОЖИВАННЯ ГРЕКІВ-КІПРІОТІВ НА ПІВНІЧНОМУ КІПРІ

207. Держава-заявниця стверджувала, що умови проживання, в яких опинилися греки-кіпріоти, що залишилися у північній частині Кіпру, дають підстави стверджувати про суттєві порушення положень Конвенції. Держава-заявниця наголошувала, що ці порушення відбуваються на практиці і спрямовані проти зменшеного у своїй чисельності і переважно старшого за віком населення, що проживає в районі Карпасу на північному Кіпрі, для здійснення політики етнічних чисток. Про успіх цієї політики можна судити з такого факту, що приблизно з 20 тисяч греків-кіпріотів, які проживали на Карпасі в 1974 році, в цей час там залишилося 429 осіб. Мароніти, з яких зараз у північній частині Кіпру проживають 177 осіб, теж були змушені працювати і виживати в аналогічних, якщо не в суворіших умовах всіляких обмежень.

208. Держава-заявниця посилалася на статті 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14 Конвенції та статті 1 і 2 Протоколу № 1.

A. Стосовно фактів, встановлених Комісією

209. У своїй спільній заяві держава-заявниця зазначала, що стосовно низки її скарг Комісія, незважаючи на переконливі докази, зробила помилкові висновки про те, що за Конвенцією не було порушення. Як стверджувала держава-заявниця, висновки Комісії щодо таких питань, як обмеження ввезення книг, крім шкільних підручників, порушення таємниці кореспонденції і відмови в доступі до медичного обслуговування, не лише відрізнялися від письмових та усних показань свідків, а й від чітких даних, що містяться в «Звітах про Карпас»

(див. вище пункт 36) і оглядах діяльності влади «ТРПК», спрямованої на те, щоб зробити дієвими пропозиції щодо полегшення становища, в якому опинилися греки-кіпріоти і мароніти внаслідок здійснення тієї адміністративної практики, яка виражалася у порушенні гарантованих Конвенцією прав згаданих груп населення. Держава-заявниця також наполягала на тому, що свідки, кількість яких, на жаль, було обмежено, мали небагато часу, щоб розповісти представникам Комісії про ті страждання, що їм довелося пережити. Окрім того, адвокатам з боку держави-заявниці дали занадто мало часу, щоб доповнити заяви свідків усіма відповідними фактами.

210. Держава-заявниця наполягала на тому, щоб Суд прийняв до уваги ці та інші недоліки, допущені під час отримання свідчень, коли будуть розглядатися результати роботи Комісії. Держава-заявниця також зазначала, що під час обговорення тяжкого становища маронітів, які проживають у північній частині Кіпру, Суд повинен отримати в своє розпорядження і вивчити Гуманітарний огляд (Humanitarian Review), підготований про цю громаду. Держава-заявниця зазначила в зв'язку з цим, що Генеральний Секретар ООН пропонував оприлюднити згаданий огляд протягом слухань у Комісії. Однак заперечення, яке надійшло з боку держави-відповідача, завадило долучити цей огляд до матеріалів справи.

211. Суд нагадує, що Комісія займалася встановленням фактів з посиланням, *inter alia*, на усні показання свідків із обох сторін. Суд також нагадує, що він відкинув критику держави-заявниці щодо порядку заслуховування його членами свідчень свідків, і знову підтверджує, що заслуховування свідків було організовано з дотриманням принципу процесуальної рівності між обома сторонами (див. вище пункти 110–111). Окрім того, слід зазначити, що з урахуванням встановлення згаданих фактів, Комісія широко використовувала документальні матеріали, зокрема «Звіти про Карпас», які описують умови проживання греків-кіпріотів в анклаві в північній частині Кіпру, і доповіді Генерального Секретаря ООН про пропозиції щодо виправлення становища, які були сформульовані в згаданих вище Звітах.

212. Суд зазначає, що держава-заявниця погоджується зі значною частиною встановлених Комісією фактичних даних. Її ж критика спрямована на певні висновки, які Комісія зробила з цих даних. Зі свого боку і з урахуванням широкого і ретельного аналізу свідчень свідків, зробленого Комісією, Суд не вважає, що існують якісь особливі обставини, які змусили б його відхилитися від згаданих фактів у тому вигляді, як їх встановила Комісія. Однак Суд уважно вивчить питання про те, чи підтверджують наявні факти скарги держави-заявниці. Суд знову повертається до того, що він має намір зробити це, дотримуючись стандарту «доказів, які не викликають жодного сумніву», зокрема з урахуванням передбачуваного існування адміністративної практики порушення гарантованих Конвенцією прав (див. вище пункти 114–115).

213. Щодо прохання держави-заявниці про те, щоб Гуманітарний огляд (Humanitarian Review), в якому описано умови проживання членів маронітської громади у північній частині Кіпру, було долучено до матеріалів справи, то Суд зазначає, що держава-відповідач не дала зрозуміти, що вона зняла своє заперечення щодо оприлюднення цього документа. Суд також зазначає, що у будь-якому разі основні аспекти згаданого огляду вже оприлюднено і долучено до матеріалів справи.

214. Суд зазначає, що під час розгляду по суті скарг держави-заявниці Комісія здійснила повне оцінювання умов проживання греків-кіпріотів на північному Кіпрі з погляду ст. 3, 8 і 14 Конвенції. Водночас Комісія розглянула сутність скарг щодо цих умов проживання з погляду

відповідних статей Конвенції (ст. 2, 5, 6, 9, 10 і 11 Конвенції та ст. 1 і 2 Протоколу № 1), одночасно звернувши увагу в межах своєї глобальної оцінки на специфічні скарги, які подані державою-заявницею відповідно до ст. 8 і стосуються випадків втручання у права греків-кіпріотів, що проживають на Карпасі, на повагу до приватного і сімейного життя, недоторканності житла і таємниці кореспонденції. З урахуванням того факту, що аргументація держави-заявниці щодо останніх аспектів ст. 8 переплітається з її заявами ширшого плану щодо порушення цього положення, Суд вважає доречним обговорити ці аргументи в контексті умов проживання греків-кіпріотів Карпасу з погляду ст. 8.

215. Суд, відповідно, має намір дотримуватися підходу Комісії щодо цього.

Б. Стосовно сутності скарг держави-заявниці

1. Стаття 2 Конвенції

216. Держава-заявниця наполягала на тому, що обмеження доступу греків-кіпріотів і маронітів, які проживають в анклаві, до медичного обслуговування та неможливість забезпечити або отримати достатні медичні послуги слугують підставою для того, щоб стверджувати про порушення ст. 2 Конвенції.

217. За твердженням держави-заявниці, слід вважати, що держава-відповідач з її адміністративною практикою не в змозі захищати право на життя членів згаданих громад, якщо взяти до уваги відсутність на північному Кіпрі адекватної служби надання термінової допомоги та системи послуг медичних фахівців і обслуговування осіб похилого віку. На підтвердження свого твердження держава-заявниця зазначає, що греки-кіпріоти похилого віку змушені вирушати на південь, щоб отримати належну допомогу та увагу.

218. Комісія встановила, що не було порушення ст. 2 з погляду відмови в доступі до медичного обслуговування грекам-кіпріотам і маронітам, які проживають у північній частині Кіпру. Щодо цього Комісія дійшла висновку, що, хоча в окремих випадках могли бути недоліки, в цілому ці групи населення мали доступ до медичного обслуговування, зокрема до лікування в лікарнях на півдні. З урахуванням такого висновку Комісія не вважала за необхідне розглядати питання про те, чи були вичерпані щодо цієї скарги засоби правового захисту, які можна було отримати в «ТРПК».

219. Суд зазначає, що може виникнути проблема щодо ст. 2 Конвенції, яка наочно показує, що влада Договірної Сторони ставить під загрозу життя окремої людини шляхом відмови їй у медичному обслуговуванні, хоча вона (Сторона) займається організацією охорони здоров'я для населення в цілому. У зв'язку з цим Суд зазначає, що пункт 1 ст. 2 Конвенції зобов'язує цю Сторону не тільки утриматися від умисного та незаконного позбавлення життя, але також ужити необхідних заходів щодо захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією (див. Рішення у справі «Л.С.Б. проти Сполученого Королівства» (LCB v. United Kingdom) від 9 червня 1998 року, Reports 1998 III, с. 1 403, § 36). Суд, однак, зазначає, що Комісія не змогла встановити, спираючись на докази, що влада «ТРПК» навмисно перешкоджала отриманню населенням доступу до медичного обслуговування або вдавалася до практики затягування розгляду звернень пацієнтів про медичне лікування на півдні. Суд зазначає, що протягом аналізованого періоду поїздки з медичною метою були справді утруднені через введені владою «ТРПК» обмеження на пересування згаданих груп

населення і що в окремих випадках затримки дійсно відбувалися. Разом з тим не встановлено, що життя пацієнтів було в небезпеці через затримки в окремих випадках. Також слід зазначити, що ні грекам-кіпріотам, ні маронітам не заважали скористатися медичним обслуговуванням, включно з послугами лікарень на півдні. Держава-заявниця критично ставиться до рівня охорони здоров'я, доступного на півночі. Однак Суд не вважає за необхідне розглядати в цій справі питання про те, якою мірою ст. 2 Конвенції може зобов'язати Договірну Сторону зробити доступним якийсь певний рівень медичного обслуговування.

220. Суд також зазначає, що ті труднощі, які греки-кіпріоти і мароніти відчують у галузі охорони здоров'я, про яку йде мова, значною мірою є наслідком тих контрольних заходів, за допомогою яких регулюється свобода пересування. Ці заходи є результатом адміністративної практики, яку неможливо оскаржувати в судах «ТРПК» (див. вище пункт 41). З цієї причини суд вважає, що питання про невичерпання не потребує розгляду.

221. Суд доходить висновку про те, що не було встановлено порушення ст. 2 Конвенції в силу передбачуваної практики відмови в доступі до медичного обслуговування грекам-кіпріотам і маронітам, які проживають на північному Кіпрі.

222. Суд повернеться до скарги держави-заявниці щодо передбачуваного втручання в доступ до медичних установ у контексті загальної оцінки відповідності ст. 8 Конвенції (див. нижче пункти 281 і далі).

2. Стаття 5 Конвенції

223. Держава-заявниця наполягала на тому, що надані докази чітко вказують на те, що право на особисту недоторканність греків-кіпріотів, які проживають в анклаві, було порушено встановленою практикою. Держава-заявниця посилалася щодо цього на ст. 5 Конвенції, у відповідній частині якої зазначено:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність...»

224. За твердженням держави-заявниці, Комісія була неточна в своєму висновку про те, що цю скаргу не було підкріплено доказами. Держава-заявниця наголошувала, що письмові та усні показання свідків наочно демонстрували вразливість і страх населення, яке проживає в анклаві, а також безкарність, з якою можуть діяти ті, хто відповідальний за злочини проти особи та її власності. Щодо останнього пункту, то держава-заявниця зазначала, що хоча поліція була в курсі скарг, але не вжила жодних заходів, а без встановлення нападників і підозрюваних зробити цивільний позов, навіть у разі доступності засобів правового захисту, неможливо. Держава-заявниця особливо зазначала, що слід взяти до уваги той факт, що жертвами цих злочинних дій були люди похилого віку і що показання низки свідків у присутності членів Комісії слід оцінювати на тлі їхніх побоювань і страху перед можливою помстою.

225. Комісія зазначала, що не було випадків дійсного утримання під вартою греків-кіпріотів, які проживають в анклаві, в період, про який йде мова; не було встановлено, що заяви про загрозу особистій недоторканності підкріплені суттєвими доказами. За таких

обставин немає потреби розглядати питання про вичерпання внутрішніх засобів правового захисту. Суд дійшов висновку про те, що порушення ст. 5 не було.

226. Суд зазначає, що держава-заявниця не стверджувала, що протягом аналізованого періоду будь-які представники греко-кіпріотського населення, яке проживає в анклаві, дійсно утримувалися під вартою. Її скарга пов'язана з уразливістю групи населення, яка складається з жителів похилого віку, кількість яких зменшується, щодо загрози агресивних дій і злочинності та почуття незахищеності. Проте Суд вважає, що це проблеми, які випадають зі сфери дії ст. 5 Конвенції, і доречніше було б розглянути їх у контексті загальної оцінки умов проживання греків-кіпріотів Карпасу з погляду ст. 8 (див. нижче пункти 281 і далі).

227. На підставі вищевикладеного Суд робить висновок про те, що не було порушення ст. 5 Конвенції.

3. Стаття 6 Конвенції

228. Держава-заявниця, посиляючись на раніше наведені аргументи щодо проблеми внутрішніх засобів правового захисту, порушеної в контексті попередніх запитань розгляду (див. вище пункти 83–85), стверджувала, що грекам-кіпріотам, які проживають у північній частині Кіпру, відмовлено у праві на те, щоб їхні цивільні права і обов'язки було визначено незалежними і неупередженими судами, створеними на основі закону. Держава-заявниця звернулася до Суду з проханням встановити порушення ст. 6 Конвенції, яка передбачає наступне:

«1. Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... незалежним і безстороннім судом, призначеним за законом...»

229. Держава-заявниця критикувала ту обставину, що Комісія не взяла до уваги у відповідній мірі незаконність системи, в межах якої працюють суди в «ТРПК». Як наголошувала у зв'язку з цим держава-заявниця, неможливо вважати, що ці суди «створено на основі закону» у розумінні ст. 6, як це інтерпретується прецедентним правом Суду. На жаль, Комісія помилково вважала, що суди «ТРПК» володіють достатньою легальною основою в межах «конституційної та правової системи ТРПК». Окрім того, Комісія не звернула належної уваги на чіткі докази, які підкріплювали точку зору держави-заявниці про те, що греко-кіпріотське населення, яке проживає в анклаві, не вірить у незалежність і безсторонність цієї судової системи і що будь-яка постанова, яку може бути ухвалено на користь зацікавленої сторони, що бере участь у судовому процесі, не матиме жодного реального значення через залякування з боку турецьких поселенців. До цього варто було б ще додати, по-перше, той факт, що не існує системи правової допомоги, яка полегшила б порушення справ, і, по-друге, ту обставину, що сама влада не зробила нічого, щоб запобігти залякуванню з боку турецьких поселенців, а в результаті рішення судів не виконувалися. Крім того, належну увагу слід звернути також на той факт, що можливість порушення судової справи зводилася нанівець через обмеження свободи пересування греків-кіпріотів, які проживають в анклаві, а отже, і на їхній доступ до судової процедури. За твердженням

держави-заявниці, факт існування цих суворих перепон на шляху здійснення правосуддя підтверджено даними зі «Звітів про Карпас».

230. Комісія на основі фактів дійшла висновку про те, що грекам-кіпріотам, які проживають у північній частині Кіпру, не чинили перешкод у порушенні цивільних позовів у судах «ТРПК». За висновком Комісії, держава-заявниця не змогла належним чином обґрунтувати свою скаргу про те, що в «ТРПК» практикувалася відмова в доступі до судової процедури.

231. Щодо твердження держави-заявниці про те, що суди «ТРПК» не можуть відповідати критеріям, викладеним у ст. 6, то Комісія зазначила, що, по-перше, в інституційній схемі правової системи «ТРПК» не було нічого, що могло б поставити під сумнів незалежність та неупередженість цивільних судів або суб'єктивність і об'єктивність неупередженості суддів, а, по-друге, ці суди функціонували на основі внутрішнього закону «ТРПК», незважаючи на незаконність претензії «ТРПК» на державність з погляду міжнародного права. Комісія знайшла підтвердження цій точці зору в Консультативному висновку Міжнародного суду у справі про Намібію (див. вище пункт 86). Крім того, як вважає Комісія, належну увагу слід приділити тому факту, що цивільні суди, які діють в «ТРПК», по суті своїй працюють за англосаксонською традицією і не суттєво відрізняються від тих судів, що діяли до подій 1974 року, а також тих, що існували у південній частині Кіпру.

232. Комісія, відповідно, дійшла висновку про те, що протягом аналізованого періоду не було порушення ст. 6 Конвенції щодо греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру.

233. Суд зазначає, що держава-заявниця обмежила свої претензії, наведені в межах цієї рубрики, цивільно-правовою частиною ст. 6 Конвенції. Суд нагадує у зв'язку з цим, що перший пункт ст. 6 включає право доступу до суду або трибуналу щодо спірних питань, які стосуються цивільних прав або обов'язків, про які можна, хоча і на спірних підставах, говорити як про такі, які визнані внутрішнім законодавством; сам по собі такий стан справ не гарантує в якомусь певному вигляді задоволення таких прав і зобов'язань у матеріальному праві цієї Договірної Сторони (див., *inter alia*, рішення у справі «Літгоу проти Сполученого Королівства» (*Lithgow v. United Kingdom*) від 8 липня 1986 року, Серія А, № 102, с. 70, § 192). До того ж в субстантивному сенсі самого терміна суд або трибунал характеризуються своєю судовою діяльністю, тобто ухваленням рішень і постанов у межах своєї компетенції на основі правових положень і після розгляду, здійсненого відповідно до встановленого порядку. Такий суд або трибунал зобов'язані відповідати ще цілій низці вимог, що стосуються незалежності, зокрема виконавчої частини; неупередженості; термінів перебування на посаді члена суду; гарантій, які забезпечуються судовою процедурою, – деякі з перерахованих вимог є в тексті пункту 1 статті 6 (див. серед інших джерел рішення у справі «Белілос проти Швейцарії» (*Belilos v. Switzerland*) від 29 квітня 1988 року, Серія А, № 132, с. 29, § 64).

234. Суд зазначає, що саме держава-заявниця наполягає на тій точці зору, що грекам-кіпріотам, які проживають в анклаві, чинять перешкоди у порядку існуючої адміністративної практики під час звернення з цивільними позовами і претензіями до судів «ТРПК». Однак подібне твердження відрізняється від свідчень свідків, яких заслуховували представники Комісії, зокрема свідків з боку держави-заявниці. Це твердження спростовується письмовими показаннями, наданими в розпорядження Комісії. Зрозуміло, що час від часу греки-кіпріоти, які проживають у північній частині Кіпру, вигравали судові процеси на захист своїх майнових

прав (див. вище § 39), і що їм не чинили перешкод під час звернення до місцевих судів через расу, мову або етнічне походження. Комісія погодилася з цим на основі фактів, і Суд не заперечує висновків Комісії. Позиція Суду полягає в тому, що держава-заявниця повинна продемонструвати, що були звернення в згадані суди, але це не мало очікуваного ефекту. За відсутності таких доказів залишається тільки робити припущення про сутність претензій держави-заявниці. Можна припустити, що кількість позовів, зроблених представниками населення, що проживає в анклаві, обмежене. Однак саме по собі це не доводить претензії держави-заявниці, особливо якщо зважати на той факт, що здебільшого населення складається з людей похилого віку і є нечисленним, а через лояльність, очевидно, психологічно не схильне до того, щоб звертатися до юрисдикції судів, створених у «ТРПК».

235. Суд також вважає, що на цей висновок не вплинув той факт, що певні моменти, які можуть негативно позначатися на повсякденному житті греків-кіпріотів, що проживають в анклаві, не можуть бути оскаржені в судах «ТРПК», наприклад обмеження на свободу пересування або їхнє право на заповіт власності членам сім'ї, які проживають на півдні (див. вище пункти 40–41). Однак, на думку Суду, ці заходи, навіть якщо вони є частиною політики або «законодавства», повинні розглядатися з погляду ефективності засобів правового захисту в контексті ст. 13 Конвенції та їхньої сумісності з іншими відповідними і реально діючими положеннями Конвенції та протоколів до неї. Існування таких заходів не покращує позиції держави-заявниці в цій справі в тому, що стосується передбачуваної адміністративної практики порушення ст. 6. Суд нагадує в зв'язку з цим, що застосовність ст. 6 ґрунтується на існуванні спірної причини дії в місцевому законодавстві (див. вищезгадане рішення Європейського суду у справі «Літгоу та інші...» (*Lithgow and Others...*), с. 70, § 192, і рішення у справі «Пауелл і Райнер проти Сполученого Королівства» (*Powell and Rayner v. United Kingdom*) від 21 лютого 1990 року, Серія А, № 172, с. 16–17, § 36).

236. Щодо оскарження державою-заявницею самої законності судової системи «ТРПК», то Суд зазначає, що держава-заявниця висувала аналогічні аргументи в контексті попередньої проблеми, що стосується вимоги про вичерпання внутрішніх засобів правового захисту щодо скарг, включених у цю заяву (див. вище пункти 83–85). Суд дійшов висновку про те, що, незважаючи на незаконність «ТРПК» з погляду норм міжнародного права, не можна виключати того, що заявників можуть попросити звернутися зі своїми скаргами, зокрема, до місцевих судів у пошуках правосуддя. Суд також зазначив у зв'язку з цим, що його головним завданням у цьому є забезпечення, з погляду передбаченої Конвенцією системи, дії механізму вирішення спорів, який давав би людям можливість доступу до правосуддя з метою усунення порушень або здійснення позовів та претензій.

237. Суд вважає на підставі поданих Комісії доказів (див. вище пункт 39), що в «ТРПК» діє судова система вирішення спорів, які стосуються громадянських прав і обов'язків, визначена «внутрішнім правом» і доступна для греко-кіпріотського населення. Як зазначала Комісія, ця судова система за своїми функціями і процедурою є відображенням судових і громадянських традицій Кіпру (див. вище пункт 231). На думку Суду, з урахуванням того факту, що саме «внутрішнє право в ТРПК» визначає суть згаданих прав і зобов'язань на користь населення в цілому, з цього має впливати, що місцеві суди, створені відповідно до «правового порядку ТРПК», є інструментами реалізації цих прав і обов'язків. Як вважає Суд, з метою забезпечення ухвалення рішень і постанов щодо цивільних прав та обов'язків місцеві

суди можуть розглядатися як «створені на підставі закону», при цьому не слід забувати про ту «конституційну та правову базу», на якій вони діють.

На думку Суду, будь-який інший висновок був б на шкоду греко-кіпріотській громаді і призвів би до позбавлення представників цієї громади можливості вирішити в суді долю позову проти приватної або державної організації (див. вище пункт 96). Потрібно зазначити у зв'язку з цим, що наявні дані підтверджують, що греки-кіпріоти вигравали судові справи про захист своїх громадянських прав.

238. Суд хотів би ще додати, що його висновок щодо цієї проблеми жодним чином не означає визнання претензій «ТРПК» на державність (див. вище пункти 61, 90 і 92).

239. Суд зазначає, що держава-заявниця оскаржує незалежність і неупередженість судової системи «ТРПК», керуючись ставленням до неї місцевого греко-кіпріотського населення. Комісія, однак, відкинула подібний погляд, спираючись на факти (див. вище пункт 231). З урахуванням своєї власної оцінки наявних даних Суд погоджується з таким висновком.

240. З урахуванням викладеного Суд доходить висновку про те, що не було встановлено порушення ст. 6 Конвенції у питаннях греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, в результаті передбачуваної практики відмови їм у справедливому судовому розгляді незалежним і безстороннім судом з метою визначення їхніх громадянських прав і обов'язків.

4. Стаття 9 Конвенції

241. Держава-заявниця наполягала на тому, що наявні факти свідчать про втручання у право греків-кіпріотів, які проживають в анклаві, сповідувати свою релігію, що є порушенням ст. 9 Конвенції, в якій сказано:

«1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

242. Держава-заявниця стверджувала, що втручання у права згаданої групи населення відображено у політиці «ТРПК» щодо обмеження свободи пересування і, отже, обмеження доступу до культових місць і установ. Держава-заявниця також засудила небажання влади «ТРПК» призначити додаткову кількість священиків у цьому районі. Держава-заявниця погодилася з виявленими Комісією фактами і її висновком про те, що було скоєно порушення статті 9. Держава-заявниця також зазначила, що аналогічне порушення повинно бути встановлено і щодо маронітського населення, яке проживає у північній частині Кіпру, на основі того факту, що цьому населенню доводиться оскаржувати обмеження свого права на відвідування і догляд за святими для них місцями у північній частині Кіпру.

243. Комісія зазначила, що низка заходів обмежує релігійне життя греків-кіпріотів, які проживають в анклаві. Комісія у зв'язку з цим вказувала, що принаймні до недавнього часу такі обмеження поширювалися на доступ греків-кіпріотів до монастиря святого апостола Андрія, а також на можливість здійснювати поїздки за межі своїх поселень для відвідування релігійних церемоній. Крім того, влада «ТРПК» не затвердила призначення додаткової кількості священників у цьому районі, в той час як на всьому Карпасі всього лише один-єдиний священник. Комісія вважала, що ці обмеження не дозволяли належним чином організувати релігійні церемонії, які проводить грецька православна церква, що становить порушення ст. 9 Конвенції. На думку Комісії, були відсутні засоби правового захисту проти заходів, про які йде мова у скарзі.

244. Комісія, відповідно, дійшла висновку про те, що протягом аналізованого періоду порушувалася ст. 9 Конвенції щодо греків-кіпріотів, які проживають на північному Кіпрі.

245. Суд погоджується з фактами, встановленими Комісією, які не оскаржувалися державою-заявницею. Держава-заявниця не наполягала на тому, що влада «ТРПК» як така втручалася у право греко-кіпріотського населення сповідувати свою релігію індивідуально, а також спільно з іншими. Справді, докази такого втручання відсутні. Однак обмеження на свободу пересування цієї групи населення протягом розглянутого періоду значною мірою заважали цим людям сповідувати свої релігійні переконання, зокрема перешкождали відвідуванню місць традиційного поклоніння за межами їхніх поселень та їхньої участі в інших аспектах релігійного життя.

246. Суд робить висновок про порушення ст. 9 Конвенції щодо греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру.

247. Суд зазначає, що держава-заявниця звернулася до нього з проханням зробити аналогічний висновок щодо маронітів, які проживають на північному Кіпрі. Суд, однак, вважає, що наявних у його розпорядженні даних недостатньо, щоб переконливо довести, що членам цієї громади чинилися такі ж перешкоди у здійсненні свого права на свободу релігії, як і грекам-кіпріотам, які проживають у північній частині Кіпру. Тому Суд вважає, що порушення ст. 9 щодо маронітської громади, яка проживає на північному Кіпрі, не встановлено.

5. Стаття 10 Конвенції

248. Держава-заявниця стверджувала, що влада «ТРПК» вдається до надмірної цензури шкільних підручників, обмежує ввезення газет і книг грецькою мовою і не допускає поширення жодних газет або книг, зміст яких їх не влаштовує. На думку держави-заявниці, такі дії, в порядку адміністративної практики, порушували право греків-кіпріотів, які проживають в анклаві, на отримання і поширення інформації та ідей, яке надано їм ст. 10 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

249. Держава-заявниця погодилася з висновком Комісії про те, що шкільні підручники, призначені для дітей греків-кіпріотів, які проживають на півночі, піддаються надмірній цензурі. Однак, як зазначала держава-заявниця, Комісія не надала належного значення численним доказам, які свідчать про те, що книги і газети грецькою мовою піддаються цензурі та конфіскації владою «ТРПК». Держава-заявниця наголошувала, що було б занадто легковірним вважати, що ця влада піддавала цензурі шкільні підручники, хоча би яким невинним був їхній зміст, і допускала безперешкодне ввезення інших видів книг. Держава-заявниця посилалася на усні показання свідків, яких заслухали члени Комісії, про те, що книги, а також газети доводилося потайки переправляти у північну частину Кіпру, побоюючись конфіскації.

250. Комісія встановила порушення ст. 10 в тому, що протягом аналізованого періоду турецько-кіпріотська влада піддавала цензурі або відмовляла у поширенні значної кількості шкільних підручників на підставі того, що їхній зміст міг розпалити ворожнечу між етнічними громадами на північному Кіпрі. Комісія відзначала, що книги, які пройшли цензуру або не були допущені до розповсюдження, стосувалися таких предметів, як грецька мова, англійська мова, історія, географія, релігія, цивільні права і обов'язки, наука, математика і музика. Навіть якщо допустити можливість, що такі книги містили матеріали, що відображають погляди держави-заявниці на історію і культуру Кіпру, то такий факт, наявність якого можна оскаржувати, не підпадає під дію вимог пункту 2 статті 10. Як зазначала Комісія, не було жодних засобів правового захисту, які дали б батькам або викладачам можливість опротестувати згадані дії.

251. З іншого боку, Комісія не вважала встановленими факти, що стосуються того, що на ввезення газет і книг грецькою або греко-кіпріотською мовою, крім шкільних підручників, чи отримання інформації в електронному вигляді були накладені обмеження. Щодо відсутності в районі Карпас системи поширення газет, то Комісія зазначила, що вона не має інформації про те, чи було вжито якихось адміністративних заходів щодо недопущення створення такої системи.

252. Суд нагадує, що він погодився зі згаданими вище фактами в тому вигляді, як вони були встановлені Комісією (див. вище пункт 212). Виходячи з такого розуміння, Суд підтверджує висновок Комісії про те, що має місце порушення ст. 10 через ту практику, яку впровадить влада «ТРПК» і яка полягає у перегляді змісту шкільних підручників перед їх розповсюдженням. Суд зазначає щодо цього, що хоча процедура контрольного перегляду, яка нині діє, спрямована на виявлення матеріалів, які можуть становити загрозу міжобщинним відносинам, і реалізується в контексті заходів зі створення атмосфери довіри, рекомендованих силами ООН на Кіпрі (див. вище пункт 44), реальний стан справ такий, що протягом

аналізованого періоду велика кількість шкільних підручників, хоч би яким нешкідливим був їхній зміст, піддавалися в односторонньому порядку цензури та були заборонені владою. Також слід зазначити, що в результаті проведених у Комісії розглядів держава-відповідач не змогла надати жодного виправдання цій формі широкомасштабної цензури, яка, і на цьому треба наголосити, виходить далеко за межі заходів зі створення атмосфери довіри і перетворюється у порушення права на свободу отримання і поширення інформації. Немає ознак того, що могли бути використані засоби правового захисту для оскарження рішень влади «ТРПК» щодо цього.

253. Як зазначає Суд, держава-заявниця вважає, що Комісія припустилася помилки під час оцінювання зібраних відомостей щодо інших категорій книг грецькою мовою, так само як і газет. Суд уважно розглянув дані, на які спирається держава-заявниця. Суд, однак, не вважає, що відомості про окремі випадки конфіскації на КПП Ледра Палас, що надані Комісії та на яких особливо наголошує держава-заявниця у своїй пам'ятній записці, а також отримані під час відкритих слухань, істотно підкріплюють її заяви з посиланням на стандарт доказів «за умов відсутності обґрунтованих сумнівів».

254. Тому Суд вважає, що порушено ст. 10 Конвенції щодо греків-кіпріотів, які проживають на території північного Кіпру. При цьому порушення полягає в тому, що призначені для використання в їхніх початкових школах підручники протягом аналізованого періоду було піддано надмірній цензури.

6. Стаття 11 Конвенції

255. Держава-заявниця зазначала, що її скарга в цій частині стосується тверджень про те, що греки-кіпріоти є жертвами порушення їхнього права на свободу зібрань та об'єднання, що є порушенням ст. 11 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави».

256. Держава-заявниця стверджувала, що Комісія не приділила належної уваги даним про те, що протягом тривалого часу держава-відповідач проводить політику, яка заважає населенню, що проживає в анклаві, здійснювати своє право на участь у запланованих заздалегідь або організованих *ad hoc* зібраннях. Держава-заявниця наполягала, що Комісія помилково дійшла висновку про те, що перешкоди проведенню зборів за участю представників двох громад чинилися лише з другої половини 1996 року і таким чином випадали зі сфери розгляду у цій справі. Держава-заявниця наголошувала, що ці перешкоди насправді чинилися з 1974 року в руслі загальної обмежувальної політики держави-

відповідача щодо свободи пересування. Держава-заявниця наполегливо зазначала, що її претензія була підкріплена висновками Генерального Секретаря ООН щодо заходів, які здійснюються владою турків-кіпріотів щодо греків-кіпріотів і маронітів, які проживають у північній частині Кіпру, (документ ООН S / 1995/1020, Додаток IV від 30 листопада 1995 року). Як приклад обмежень права на свободу зібрань держава-заявниця навела випадок, коли 13 листопада 1994 року влада турків-кіпріотів відмовила одному грецькому співакові в дозволі дати концерт у районі Карпасу.

257. Держава-заявниця скаржилася також на те, що ця адміністративна практика порушує статтю 8, якщо говорити про випадки, коли грекам-кіпріотам і маронітам не дозволяли вільно зустрічатися, проводити зібрання за межами їхніх поселень на території «ТРПК» або переходити через лінію припинення вогню в буферну зону чи відвідувати вільні райони.

258. Комісія виходила з того розуміння, що основна претензія держави-заявниці, відповідно до ст. 11, стосувалася можливого порушення права згаданого населення на свободу зібрань у сенсі утворення або приєднання до об'єднань чи участі в діяльності об'єднань, що володіють мінімальною організаційною структурою, а також прагнення виключити соціальні контакти. Спираючись на наявні дані, Комісія визначила, що протягом аналізованого періоду не було обмежень будь-якого аспекту згаданого права в тому вигляді, як воно визначено. Що ж стосується перешкод участі греків-кіпріотів, які проживають в анклаві, у двосторонніх міжгромадських заходах, організованих ООН, то Комісія зазначила, що в документах ООН згадувалося про перешкоди, які чинилися проведенню міжгромадських зібрань з другої половини 1996 року. Однак, з огляду на те, що ці події були пов'язані з певними фактами, що відбувалися після дати ухвалення рішення про допустимість скарги, будь-які претензії, засновані на пізніших фактах, не можуть бути взяті до уваги.

259. З урахуванням свого висновку про те, що було порушено право греків-кіпріотів, які проживають на північному Кіпрі, на свободу зібрань та об'єднання, Комісія вирішила, що немає необхідності розглядати питання про те, чи були вичерпані наявні засоби правового захисту щодо висунутих державою-заявницею претензій.

260. Суд вважає, що порушені державою-заявницею питання по суті своїй є спірними проблемами, які Комісія ретельно розглянула в контексті процедури встановлення фактів. Суд зазначає, що на основі проаналізованих даних Комісія вважала неможливим дійти висновку про те, що протягом аналізованого періоду відбувалося втручання влади «ТРПК» у спроби греків-кіпріотів утворити свої власні об'єднання або змішані об'єднання із залученням турків-кіпріотів чи втручання в участь греків-кіпріотів в діяльності об'єднань (див. вище пункт 258). Суд погоджується з висновками Комісії та додає, що наявні показання не дають змоги зробити висновок, за умови відсутності обґрунтованих сумнівів, про те, що протягом аналізованого періоду існувала адміністративна практика порушення права греків-кіпріотів, які проживають в анклаві, на свободу зібрань та об'єднання.

261. Як і Комісія, Суд також вважає, що її висновок не вимагає розгляду питання про те, чи були вичерпані внутрішні засоби правового захисту щодо цих скарг.

262. Стосовно скарг держави-заявниці щодо можливої практики введення обмежень на участь греків-кіпріотів у заходах, що проводяться представниками двох громад, або в інших ширших міжгромадських заходах протягом аналізованого періоду, то Суд вважає, з урахуванням теми або предмета заходів, про які йдеться, що доречніше розглядати їх з

погляду ст. 8 Конвенції. Він так і зробить у контексті своєї глобальної оцінки цієї статті (див. пункт 281 і далі).

263. Суд робить висновок про те, що не було встановлено порушення ст. 11 Конвенції, яке, як стверджується, полягало в практиці відмови грекам-кіпріотам, які проживають на північному Кіпрі, у праві на свободу зібрань та об'єднання.

7. Стаття 1 Протоколу № 1

264. Держава-заявниця поскаржилася, що греки-кіпріоти та мароніти, які проживають у північній частині Кіпру, стали жертвами порушень їхніх прав відповідно до статті 1 Протоколу № 1. Вони стверджували, що влада держави-відповідача незаконно втручалася у справи щодо власності померлих греків-кіпріотів та маронітів, а також тих осіб, які вирішили назавжди залишити північну частину Кіпру. Крім того, власникам нерухомості відмовили у доступі до їхніх сільськогосподарських земель, розташованих за межами радіуса трьох миль від їхнього селища. Держава-заявниця звернулася до Суду з проханням підтвердити висновок Комісії про те, що стаття 1 Протоколу № 1 була порушена в цих питаннях.

265. У подальшому поданні держава-заявниця вказала на їхню скаргу, що треті особи втручалися у справи щодо власності зазначених осіб, незалежно від того, чи розташовувались вони на території своїх селищ, чи за межами зони трьох миль, і що влада «ТРПК» визнала або допустила ці втручання. На думку держави-заявниці, докази, подані на розгляд Комісії, чітко засвідчили, що місцева поліція, з позиції адміністративної практики, не розслідувала акти правопорушень, крадіжки зі зломом і завдання матеріального збитку всупереч прямим зобов'язанням держави-відповідача відповідно до статті 1 Протоколу № 1. Вони із сумом спостерігали за тим, що Комісія не змогла знайти порушень, незважаючи на наявність істотних доказів адміністративної практики. Держава-заявниця запропонувала Суду відхилити рішення Комісії за цією скаргою.

266. Комісія затвердила на основі наданих доказів, що не було жодних ознак того, що протягом періоду, який розглядався, були будь-які випадки неправомірного передання власності греків-кіпріотів іншим особам та кіпріотів-резидентів грецького походження не розглядалася як «залишене майно» в межах «статті 159 Конституції ТРПК» (див. пункт 184 вище). У зв'язку з цим він встановив, що місцеві суди ухвалили рішення на користь деяких греків-кіпріотів, які стверджували, що їхні об'єкти нерухомості були неправомірно передано відповідно до чинних внутрішніх «правил». Проте Комісія все ж вважає встановленим фактом те, що греки-кіпріоти, які вирішили переселитися на південь, більше не вважалися законними власниками майна, від якого вони відмовились. Їхнє становище було аналогічним до становища переміщених осіб (див. пункт 187 вище) і, як з останнім, не було жодних засобів правового захисту, доступних для них, щоб оскаржити це.

267. Комісія не була переконана в тому, що спадкоємці, які проживають у південній частині Кіпру, будуть мати будь-які реальні перспективи вимагати визнання захисту прав у судах «ТРПК», щоб заявити свої права на наслідування майна померлих греків-кіпріотів, яке розташоване на півночі. На думку Комісії, держава-відповідач не надала переконливих доказів, що таке майно не буде вважатися «залишеним» на виконання відповідних «правил». У будь-якому разі саме існування цих «правил» і їх застосування було для Комісії несумісним із формою та сутністю статті 1 Протоколу № 1.

268. Щодо злочинних дій третіх осіб, згаданих державою-заявицею, Комісія визнала, що докази не підтверджують їхні заяви про те, що влада «ТРПК» або вже брала участь, або заохочувала до протизаконних дій, що призвели до збитків чи шкоди. Вона зазначила, що декілька цивільних і кримінальних позовів були успішно передано до суду з приводу скарг, які випливають із таких інцидентів, і що останнім часом спостерігається зростання кримінального переслідування.

269. Суд зазначає, спираючись на факти, встановлені Комісією, що стосовно володіння власністю на півночі Кіпру практика «ТРПК» полягає в тому, щоб не робити розмежування між переміщеними власниками-кіпріотами грецького походження та власниками-кіпріотами грецького походження, які живуть на півострові Карпас, які остаточно залишають «ТРПК», в результаті чого їхнє нерухоме майно вважається «покинутим» і підлягає перерозподілу між третіми особами в «ТРПК».

На думку Суду, ці факти свідчать про постійне порушення статті 1 Протоколу № 1 стосовно греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, в тому, що їхнє право на мирне користування своїм майном не було забезпечено в разі їхньої постійної відсутності на цій території.

270. Крім того, Суд констатує, що докази, прийняті щодо цієї скарги, також наводять на думку про те, що греки-кіпріоти не можуть заповісти власність на півночі Кіпру після смерті і вона переходить до представників влади як «покинута» власність. Він зазначає, що держава-відповідач стверджувала під час розгляду Комісією, що засіб судового захисту може бути використаний спадкоємцем для того, щоб відстоювати право спадкування майна померлого грека-кіпріота. Суд, як і Комісія, не переконаний у тому, що процесуальні дії будуть мати будь-які шанси на успіх, беручи до уваги точки зору держави-відповідача під час розгляду Комісією, що власність померлих греків-кіпріотів переходить до представників влади відповідно до поняття «покинута» власності. Він також зазначає, що спадкоємці, які проживають на півдні країни, будуть фактично позбавлені фізичного доступу до будь-якої власності, яку вони успадкували.

Відповідно до цього, стаття 1 Протоколу № 1 була також порушена з огляду на те, що прав осіб, які проживають у південній частині Кіпру, на спадок померлих греків-кіпріотів у північній частині Кіпру не було визнано.

271. Щодо заяви держави-заявиці про відсутність захисту греків-кіпріотів від протизаконних дій, що заподіюють збитки стосовно їхньої власності, Суд вважає, що надані докази не достатні відповідно до встановленого стандарту, що існує адміністративна практика виправдання представниками влади «ТРПК» таких дій або нездатність розслідувати чи запобігати їм. Він зазначає, що Комісія ретельно вивчила усні показання свідків, але не змогла зробити висновок про те, що заяви були аргументовані. Беручи до уваги свою власну оцінку доказів, на які посилається держава-заявиця, Суд визнає цей висновок. Він також зазначає, що «внутрішнє право» «ТРПК» передбачає можливість застосування цивільних позовів проти правопорушників, а обвинувачень у вчиненні злочинів – проти злочинців. Суди «ТРПК» ухвалили рішення на користь греків-кіпріотів, які були стороною в судовому процесі. Як зазначалося раніше, на підставі наданих доказів не було встановлено, що протягом періоду, який розглядався, існувала адміністративна практика відмови особам у доступі до населення анклав до суду, щоб відстоювати їхні громадянські права (див. пункт 240 вище).

272. Суд, таким чином, дійшов висновку, що порушення статті 1 Протоколу № 1 не було встановлено через заявлену практику невжиття заходів щодо захисту майна греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, від захоплення приватними особами.

8. Стаття 2 Протоколу № 1

273. Держава-заявниця стверджувала, що дітям греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, було відмовлено у доступі до середніх навчальних закладів і що батьки-кіпріоти грецького походження, які мали дітей середнього шкільного віку, були в результаті позбавлені права забезпечити освіту своїх дітей відповідно до своїх релігійних і філософських переконань. Держава-заявниця посилалася на статтю 2 Протоколу № 1, яка стверджує:

«Жодна людина не може бути позбавлена права на освіту. Держава під час виконання будь-яких функцій, які вона взяла на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань таку освіту і навчання».

274. Держава-заявниця прийняла доводи, наведені Комісією для встановлення порушення вищезазначеного положення. Проте вони звернулися до Суду з проханням ухвалити рішення, що це положення було також порушено у зв'язку із запобіганням відповідного викладання у початковій школі з боку держави-відповідача до кінця 1997 року. До цієї дати «ТРПК» не допустив призначення вчителя початкової школи. Відповідно до заяви держави-заявниці, ця політика суперечить праву дітей греків-кіпріотів на отримання початкової освіти.

275. Комісія, з посиланням на принципи, викладені Судом у справі, що стосується деяких аспектів законів про використання мов в бельгійській освіті (*суть*) (Рішення від 23 липня 1968 року, серія А, № 6), встановила, що середні навчальні заклади, які раніше були доступні для дітей греків-кіпріотів, були ліквідовані представниками турецько-кіпрської влади. Відповідно, законне бажання греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, на отримання їхніми дітьми освіти відповідно до їхньої культурної та етнічної традиції і, зокрема, грецькою мовою, не може бути задоволене. Крім того, Комісія вважає, що повна відсутність приміщень для середніх шкіл для зацікавлених осіб не може бути компенсована шляхом дозволу учням з боку представників влади відвідувати школи на півдні, беручи до уваги той факт, що обмеження пов'язані з їхнім поверненням на північ (див. пункт 44 вище). У висновку Комісії практика турецько-кіпрської влади була визнана відмовою в наданні права на освіту, з порушенням статті 2 Протоколу № 1.

276. Щодо надання послуг початкової шкільної освіти грецькою мовою, Комісія вважає, що право на освіту місцевого населення не було залишено без уваги з боку представників турецько-кіпрської влади і що будь-які проблеми, які виникають із вакансією на посаду педагогічного працівника, були вирішені.

277. Суд зазначає, що діти батьків-кіпріотів грецького походження у північній частині Кіпру, бажаючи продовжити середню освіту з викладанням грецькою мовою, зобов'язані переводитися до шкіл на півдні, оскільки це приміщення є недоступним у «ТРПК» з моменту ухвалення рішення турецько-кіпрською владою скасувати його. Загальновизнано, що діти

після досягнення ними віку 12 років можуть продовжити отримання освіти в школі з турецькою або англійською мовами навчання на півночі країни. У прямому розумінні, звичайно, немає відмови у праві на отримання освіти, яке є основним зобов'язанням, покладеним на сторону договору відповідно до першого речення статті 2 Протоколу № 1 (див. рішення у справі «К'ельдсен, Буск Мадсен і Педерсен проти Данії» (Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark) від 7 грудня 1976 року, серія А, № 23, с. 25–26, пункт 52). Крім того, це положення не визначає мову навчання задля дотримання права на освіту (див. вищезгадане рішення стосовно бельгійської мови, с. 30–31, пункт 3).

278. Однак, на думку Суду, вибір, доступний батькам-кіпріотам грецького походження продовжувати навчання своїх дітей на півночі, є нереальним з огляду на те, що діти, яких це стосується, вже отримали початкову освіту в греко-кіпрській школі. Влада, безсумнівно, повинна бути в курсі, що це бажання батьків-кіпріотів грецького походження, щоб навчання їхніх дітей було завершено грецькою мовою. Беручи на себе відповідальність за забезпечення викладання грецькою мовою у початковій школі, відмова влади «ТРПК» від продовження її використання на рівні середньої школи повинна розглядатися як заперечення суті права, яке оскаржується. Не можна стверджувати, що надання середньої освіти на півдні відповідно до мовної традиції анклавних греків-кіпріотів є достатнім для виконання зобов'язань, передбачених у статті 2 Протоколу № 1, з урахуванням впливу цього варіанта на сімейне життя (див. пункт 277 вище і пункт 292 нижче).

279. Суд зазначає, що держава-заявниця порушувала питання стосовно додаткої скарги щодо початкової шкільної освіти і ставлення влади «ТРПК» до заповнення посад педагогічних працівників. Як і Комісія, він вважає, що загалом докази не доводять існування адміністративної практики відмови у праві на освіту на рівні початкової школи.

280. Беручи до уваги викладені вище міркування, Суд дійшов висновку, що було скоєне порушення статті 2 Протоколу № 1 стосовно греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, оскільки жодні відповідні заклади середньої школи не були доступні для них.

С. Загальна перевірка умов життя греків-кіпріотів у північній частині Кіпру

1. Стаття 8 Конвенції

281. Держава-заявниця стверджувала, що держава-відповідач, у порядку адміністративної практики, порушила в різних аспектах право греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, на повагу до їхнього приватного життя і житла. Держава-заявниця вимагала застосування статті 8 Конвенції.

282. Держава-заявниця звернулася до Суду з проханням підтвердити висновок Комісії, що стаття 8 була порушена, по-перше, через розділення сімей, що було викликане тривалими обмеженнями права греків-кіпріотів на повернення до своїх домівок на півночі, і, по-друге, в результаті впливу сукупності цих обмежень на населення анклаву.

283. У своїх наступних поданнях держава-заявниця стверджувала, що Комісія не змогла прямо встановити факт, що стаття 8 була порушена через різні обмеження на свободу пересування греків-кіпріотів в анклаві протягом періоду, який розглядався, на їхнє право на повагу до приватного життя. У зв'язку з цим вони звернули увагу на обмеження, які завадили грекам-кіпріотам в анклаві зустрітися з іншими особами неофіційно або на деякий час чи

відвідати зустрічі двох громад або інші збори (див. пункти 256–257 вище). Держава-заявниця також стверджувала, що подальше й окреме порушення права на повагу приватного життя слід шукати з урахуванням наслідків через обмеження на пересування на доступ греків-кіпріотів в анклаві до медичного лікування (див. пункти 216–217 вище). У зв'язку з цим держава-заявниця зазначила, що вимога про отримання дозволу на медичне лікування і відмова у візитах лікарів-кіпріотів грецького походження або лікарів-маронітів за їхнім вибором порушувало право греків-кіпріотів на півночі на повагу до їхнього приватного життя.

284. Держава-заявниця також стверджувала, що докази, надані Комісії, чітко засвідчили, що стаття 8 була порушена в таких додаткових аспектах: порушення з боку влади «ТРПК» права на повагу до кореспонденції шляхом обшуків у пункті пропуску Ледра Палас і конфіскації листів; відмова одними і тими ж органами влади протягом тривалого періоду і на недискримінаційній основі від встановлення телефонів у будинках греків-кіпріотів і перехоплення викликів.

285. Держава-заявниця підтвердила свою думку про те, що держава-відповідач своєю політикою колонізації здійснює цілеспрямований вплив на демографічний та культурний стан «домівки» греків-кіпріотів (див. пункт 167 вище). Вона звернулася до Суду з проханням визнати порушення статті 8 з цього приводу.

286. Держава-заявниця повідомила у підсумку, що Суд повинен підійти до вирішення відмови Комісії вирішити проблеми, пов'язані з кожною із зазначених вище перешкод, і встановити, що вони спричинили окремі порушення статті 8.

287. Комісія розглянула скарги держави-заявниці з глобальної точки зору, при цьому не забуваючи про окремі аспекти цього положення (див. пункт 214 вище). Вона встановила на основі фактів, що введені владою «ТРПК» протягом періоду, який розглядається, обмеження на свободу пересування греків-кіпріотів на південь і з півдня цілеспрямовано порушували право греків-кіпріотів в анклаві на повагу сімейного життя. Крім того, їхнє пересування в районі Карпас, у тому числі й у сусідні села або міста, супроводжувалося заходами суворого та агресивного контролю з боку поліції. Комісія зазначила, що власників будинків супроводжували співробітники поліції, які, в деяких випадках, залишалися з власниками всередині будинку. На думку Комісії, ця адміністративна практика стала явним порушенням права греків-кіпріотів в анклаві на повагу до їхнього приватного життя і житла.

288. Комісія зазначила, що жодні засоби захисту не були доступні, щоб оскаржити заходи, що застосовувались до населення анклаву, і що вони жодним чином не можуть бути виправдані згідно з положеннями пункту 2 статті 8.

289. З урахуванням встановленого вище Комісія не визнала за необхідне розглядати по суті скаргу держави-заявниці щодо заявленого впливу політики колонізації держави-відповідача на демографічне і культурне середовище будинків греків-кіпріотів.

290. Крім того, Комісія не вважає встановленим на основі доказів той факт, що протягом періоду, що розглядається, існувала адміністративна практика ігнорування права греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, на повагу до їхньої кореспонденції.

291. Комісія, однак, зазначила, що в цілому повсякденне життя греків-кіпріотів у північній частині Кіпру характеризується великою кількістю несприятливих обставин, які значною мірою є прямим наслідком офіційної політики, що проводиться державою-відповідачем і її підлеглою адміністрацією. На думку Комісії, ці несприятливі фактори

призводили до ще більшого порушення права греків-кіпріотів в анклаві на повагу до їхнього приватного і сімейного життя та повагу до їхнього житла.

292. Суд насамперед зазначає, що факти, встановлені Комісією, підтверджують, що протягом періоду, що розглядається, здійснення права греків-кіпріотів в анклаві на сімейне життя було серйозно ускладнено через заходи, введені представниками влади «ТРПК» для обмеження возз'єднання сімей. Таким чином, той факт, що грекам-кіпріотам, які назавжди залишили північну частину Кіпру, не було дозволено повернутися, навіть якщо вони залишили сім'ю (див. пункт 29 вище), не був оскаржений державою-відповідачем під час засідань Комісії. Хоча механізми були введені владою «ТРПК» з метою сприяння у певних межах сімейним відвідуванням в 1998 році, розглянутий період для цілей заяви, яка розглядається, характеризується суворими обмеженнями у кількості та тривалості таких відвідувань. Крім того, протягом звітного періоду школярам з північної частини Кіпру, які відвідували школи на півдні, не було дозволено повернутися на північ після досягнення віку 16 років для чоловіків і 18 років для жінок. Також слід зазначити, що певні обмеження застосовувалися до візитів цих студентів до їхніх батьків на півночі (див. пункт 43 вище).

293. На думку Суду, накладення цих обмежень протягом аналізованого періоду в межах політики та за відсутності будь-якої правової основи призвело до примусового розділення сімей та відмови грекам-кіпріотам на півночі у можливості мати нормальне сімейне життя. За відсутності будь-якої правової основи для цих обмежень Суд не повинен розглядати питання про те, чи можуть втручання, які є предметом суперечки, бути виправдані з посиланням на положення статті 8 § 2 Конвенції. З тієї ж причини він не повинен розглядати питання про те, чи могли постраждалі вичерпати всі засоби внутрішньодержавного правового захисту, щоб оскаржити те, що насправді є адміністративною практикою втручання в право на повагу до сімейного життя.

294. Щодо заявленого втручання у право греків-кіпріотів в анклаві на повагу до їхнього приватного життя і житла, Суд зазначає, що Комісія визнала його встановленим на основі тих доказів, що протягом розглянутого періоду це населення громади, по суті, перевірялося щодо контактів та переміщень (див. пункт 287 вище), при цьому греки-кіпріоти повинні були звітувати перед владою про навіть найбільш побутові причини переміщення за межі своїх поселень. Крім того, Суд зазначає, що спостереження під впливом представників влади поширилося навіть на фізичну присутність державних представників у будинках греків-кіпріотів у разі дружніх чи інших візитів третіми особами, в тому числі членів сім'ї.

295. Суд вважає, що такі досить нав'язливі та агресивні дії порушили право греко-кіпріотського населення в районі Карпас на повагу до їхнього приватного та сімейного життя. Жодної правової основи для цих дій не було представлено, так само і будь-якого обґрунтування, яке могло б відповідати положенням статті 8 § 2 Конвенції. Вони були реалізовані на практиці. Таким чином, за цих обставин не виникає питання про вичерпання внутрішньодержавних засобів захисту.

296. Беручи до уваги викладені вище міркування, Суд дійшов висновку, що відбулося порушення права греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, на повагу їхнього приватного і сімейного життя та на повагу до їхнього житла, що гарантоване статтею 8 Конвенції.

297. Крім того, Суд зазначає, що держава-заявниця оскаржує рішення Комісії про те, що не було встановлено той факт, що протягом розглянутого періоду кореспонденція греків-

кіпріотів в анклаві перехоплювалася або відкривалася в межах адміністративної практики. Беручи до уваги свою власну оцінку доказів, Суд вважає, що оскарження висновку Комісії державою-заявницею не може бути прийняте. Він зазначає, що докази дійсно підтверджують, що в деяких випадках люди на пропускному пункті Ледра Палас обшукувались на предмет листів. Проте наданий йому доказ не відповідає необхідному стандарту твердження про те, що такі обшуки проводилися в межах адміністративної практики; а також не підтримує думки, що існувала послідовна практика прослуховування телефонних дзвінків, здійснених у будинках греків-кіпріотів.

298. З урахуванням викладених вище міркувань Суд дійшов висновку, що порушення статті 8 Конвенції не було встановлено через передбачувану практику втручання у право греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, на повагу їхньої кореспонденції.

299. Суд зазначає, що держава-заявниця не оскаржує рішень Комісії розглянути на глобальному рівні умови життя греків-кіпріотів у північній частині Кіпру з точки зору статті 8. Вони, однак, просять Суд відокремити від цієї перевірки низку випадків імовірних конкретних втручань у право на повагу до приватного життя і ухвалити судові рішення окремо по суті (див. пункти 283–286 вище). На думку Суду, питання, на які посилається у зв'язку з цим держава-заявниця, дійсно пов'язані з їхньою більш загальною заявою про те, що держава-відповідач проводить політику, яка спрямована на те, щоб заявити право турків-кіпріотів на північну частину Кіпру і поселенців з Туреччини на заборону будь-якого греко-кіпріотського впливу. Держава-заявниця стверджує, що ця політика проявляється в суворості обмежень, накладених на греко-кіпріотське населення в анклаві. На думку Суду, конкретні скарги, на які посилається держава-заявниця щодо перешкод на шляху доступу до медичного обслуговування й участі у зустрічах двох громад або між громадами (див. пункти 216–227, 257 і 283 вище), є елементами, які слід розглядати в контексті загального аналізу умов життя місцевого населення з точки зору їхнього впливу на право своїх членів на повагу до приватного і сімейного життя.

300. У зв'язку з цим Суд не може не схвалити висновок Комісії у пункті 489 своєї доповіді про те, що обмеження, які спричиняють незручності у повсякденному житті греків-кіпріотів в анклаві, створюють відчуття, ніби «вони змушені жити у ворожому середовищі, в якому навряд чи можливо вести нормальне приватне та сімейне життя». Комісія зазначила в підтримку цього висновку, що негативні обставини, яких зазнало місцеве населення, включали: відсутність нормальних засобів зв'язку (див. пункт 45 вище); фактичну недоступність греко-кіпрської преси (див. пункт 45 вище); недостатню кількість священиків (див. пункт 47 вище); важкий вибір, з яким зіткнулися батьки і школярі стосовно середньої освіти (див. пункти 43–44 вище); обмеження і формальності щодо свободи пересування, в тому числі Суд хотів би додати звернення за медичною допомогою та участь у зустрічах двох громад або між громадами; неможливість збереження прав власності в разі від'їзду або смерті (див. пункт 40 вище).

301. Суд, як і Комісія, вважає, що ці обмеження є факторами, які посилюють порушення, які він виявив стосовно права греків-кіпріотів в анклаві на повагу до приватного і сімейного життя (див. пункт 296 вище). Беручи до уваги цей висновок, Суд вважає, що немає необхідності розглядати окремо заяву держави-заявниці відповідно до статті 8 щодо заселення північної частини Кіпру турками (див. пункт 285 вище).

2. Стаття 3 Конвенції

302. Держава-заявниця стверджувала, що на практиці греки-кіпріоти, які проживають у районі Карпас північного Кіпру, зазнавали нелюдського і принизливого ставлення, зокрема дискримінацію.

303. Вони стверджували, що Суд, як і Комісія, повинен визнати, що стаття 3 була порушена. Держава-заявниця повністю підтримує аргументацію Комісії у цій частині.

304. Комісія не прийняла аргументу держави-відповідача про те, що їй перешкоджали у розгляді питання, чи була представлена сукупність заходів, що оскаржує держава-заявниця, включаючи ті, за якими вона не виявила порушень Конвенції, докази переслідування внаслідок расової дискримінації, що призвело до порушення статті 3 Конвенції. Комісія приділила особливу увагу в зв'язку з цим до своєї доповіді відповідно до колишньої статті 31 у рішенні у справі «Східно-африканські азіати проти Сполученого Королівства» (*East African Asians v. the United Kingdom*), що було ухвалене 14 грудня 1973 року (Збірник судових рішень та ухвал 78-А, с. 62). Беручи до уваги той факт, що вона виявила порушення Конвенції в деяких аспектах, Комісія зазначила, що всі встановлені втручання стосувалися виключно греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, і здійснювались з тієї причини, що вони належали до цього класу осіб. У висновку Комісії про поведження, на яке скаржилися, йшлося явно про дискримінаційний характер щодо них через їхнє «етнічне походження, расу та релігію». Незалежно від поліпшення їхньої ситуації останнім часом, труднощі, з якими зіткнулися греки-кіпріоти в анклаві протягом розглянутого періоду, як і раніше, впливають на їхнє повсякденне життя і досягли рівня прояву жорстокості, що ображає їхню людську гідність.

305. Суд нагадує, що у своєму рішенні у справі «Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*) від 28 травня 1985 року (серія А № 94), він взяв до уваги аргумент заявників стосовно того, що, незалежно від значущості статті 14, скарга про дискримінацію може призвести до виникнення окремої проблеми відповідно до статті 3. Він дійшов висновку по суті, що відмінність у поведженні, яка оскаржувалася в цьому випадку, не вказувала на жодне порушення або відсутність поваги до особистості заявників з метою образити або принизити їх (с. 42, пункти 90–92).

306. Крім того, Суд нагадує, що Комісія у своєму рішенні у згаданій вище справі східно-африканських азіатів встановила стосовно заяв про расову дискримінацію, що особливе значення слід надавати дискримінації за ознакою раси, а публічне виділення групи осіб за расовою ознакою, можливо, за певних обставин, є приниженням людської гідності. На думку Комісії, різне ставлення до груп осіб за расовою ознакою може призвести до їх приниження, в той час як відмінність у ставленні на підґрунті іншої ознаки не викликало б такої проблеми (там само, с. 62, пункт 207).

307. З урахуванням цих міркувань Суд не може не помітити, що Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй у своїй доповіді про хід роботи 10 грудня 1995 року у «Коротко про Карпас» (див. пункт 36 вище) заявив, що проведений ЗСООНК огляд умов життя греків-кіпріотів у районі Карпас підтвердив, що вони перебували в умовах досить жорстких обмежень, які послабили здійснення основних свобод і безжально вплинули на поступове зменшення громади, що призведе до припинення її існування. Він послався на факти, що

греки-кіпріоти у районі Карпас не отримали дозволу від влади заповідати нерухоме майно родичу, навіть найближчому, тільки якщо останній не жив на півночі; на півночі країни не було приміщень для середніх шкіл, і греко-кіпріотські діти, які віддали перевагу відвідуванню середніх шкіл на півдні, були позбавлені права проживати на півночі після досягнення віку 16 років для чоловіків і 18 років для жінок.

308. Суд зазначає, що Гуманітарна оцінка, відображена у «Коротко про Карпас», охоплює 1994–1995 роки, які входять у розглянутий період, з метою вирішення скарг, що містяться в цій заявці. Він нагадує, що питання, порушені Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй у його доповіді про хід роботи, привели його, з точки зору аналізу Суду, до висновку, що були порушення прав греків-кіпріотів в анклаві відповідно до Конвенції. Він також зазначає, що обмеження на свободу пересування цієї спільноти обтяжує здійснення їхнього права на приватне і сімейне життя (див. пункти 292–293 вище), а також їхнє право сповідувати свою релігію (див. пункт 245 вище). Суд встановив, що статті 8 і 9 Конвенції були порушені стосовно цього.

309. Суд має обґрунтований висновок стосовно того, що втручання, які оскаржуються, були спрямовані на греко-кіпріотську громаду Карпас з тієї причини, що вони належали до цього класу осіб. Поводження, якого вони зазнавали протягом розглянутого періоду, можна пояснити тільки з точки зору особливостей, які відрізняють їх від турецько-кіпріотського населення, а саме їхнє етнічне походження, раса та релігія. Суд хотів би відзначити, що політика держави-відповідача полягає у продовженні обговорення у форматі переговорів у межах громади на основі двузональних принципів і принципів двох громад (див. пункт 16 вище). Прихильність держави-відповідача до цих принципів слід вважати відображенням ситуації, в якій живуть і змушені жити греки-кіпріоти у районі Карпас: ізольовані, обмежені у своїх рухах, під контролем і без перспективи відновлення або розвитку їхньої спільноти. Умови, за яких це населення приречене жити, є принизливими і порушують саме поняття поваги людської гідності її членів.

310. На думку Суду, і з посиланням на досліджуваний період, дискримінація переросла у жорстокість, що принижує людську гідність.

311. Суд дійшов висновку, що сталося порушення статті 3 Конвенції у тому, що греки-кіпріоти, які проживають у районі Карпас північного Кіпру, зазнавали дискримінації, що принижує людську гідність.

3. Стаття 14 Конвенції разом зі статтею 3

312. Держава-заявниця зазначила, що, незважаючи на висновок Комісії за їхньою скаргою відповідно до статті 3, за висновком, який вони схвалили, Суд повинен провести окреме дослідження дискримінаційних заходів, що застосовуються виключно до греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, відповідно до статті 14 Конвенції. Держава-заявниця стверджувала, що оскільки греки-кіпріоти в анклаві стали жертвами необґрунтованої і невинуватої дискримінації через расову та релігійну належність, фундаментальний принцип, що лежить в основі статті 14, був порушений на практиці. Вони стверджували, що елементи дискримінації включали питання обмежень і тиску, які становили політику етнічної чистки в районі Карпас; політику держави-відповідача щодо демографічної однорідності; постійні порушення прав власності греків-кіпріотів як наслідок систематичного

впровадження поселенців; обмеження на пересування переміщених греків-кіпріотів як аспекту етнічної належності; передачу права володіння майном переміщених греків-кіпріотів, вимушених покинути регіон Карпас на турецьких поселенців; а також постійне позбавлення майна греків-кіпріотів, що перебуває на окупованій Туреччиною території.

313. Комісія, зі свого боку, не визнала за необхідне з огляду на факти, встановлені за скаргою держави-заявниці відповідно до статті 3, розглянути заявлені скарги також у контексті держави-відповідача відповідно до статті 14.

314. Суд погоджується з висновком Комісії. Беручи до уваги заяви, які обґрунтовують його власний висновок про порушення статті 3, він вважає, що немає жодної необхідності ухвалювати рішення окремо від того, що насправді є повторенням скарги, яка, по суті, розглянута в цьому рішенні.

315. Суд дійшов висновку, що з урахуванням його рішення відповідно до статті 3 Конвенції, немає необхідності розглядати питання про те, чи відбулося протягом аналізованого періоду порушення статті 14 Конвенції разом зі статтею 3 стосовно греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру.

4. Стаття 14 Конвенції у поєднанні з іншими відповідними статтями

316. Держава-заявниця звернулася до Суду з проханням ухвалити рішення, що політика держави-відповідача стосовно греків-кіпріотів в анклаві містила порушення статті 14 Конвенції у взаємозв'язку з відповідними положеннями. Вони стверджували, що населення зазнавало дискримінації у здійсненні прав, гарантованих відповідно до цих положень за расовими, релігійними та мовними ознаками.

317. Суд вважає, що, беручи до уваги конкретні обставини цієї справи, немає необхідності розглядати питання про те, чи відбулося протягом аналізованого періоду порушення статті 14 Конвенції у сукупності з іншими відповідними статтями.

D. Заява про порушення статті 13 Конвенції

318. Держава-заявниця стверджувала, що, з точки зору права і практики, органи федеральної влади держави-відповідача не змогли забезпечити ефективний засіб правового захисту, хоча виконали вимоги статті 6 або інші вимоги, які забезпечать засіб захисту, що відповідатиме вимогам статті 13.

319. Держава-заявниця посилається на статтю 13 Конвенції в підтримку своїх тверджень, що греки-кіпріоти, які проживають у північній частині Кіпру, були позбавлені будь-якої можливості оскаржити порушення своїх прав, зокрема приватними особами, що діють за мовчазної згоди чи підтримки влади «ТРПК».

320. Держава-заявниця не заперечує висновок Комісії про порушення статті 13 щодо порушення владою «ТРПК» прав греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, відповідно до статей 3, 8, 9 і 10 Конвенції та статей 1 і 2 Протоколу № 1.

321. Однак, на думку держави-заявниці, Комісія припустилась помилки у своїх висновках, що стаття 13 не була порушена стосовно втручання приватних осіб у життя греків-кіпріотів в анклаві, поваги до їхнього житла (стаття 8) і власності (стаття 1 Протоколу № 1). Держава-заявниця наголосила, що у цих висновках не враховано, по-перше, неадекватність

судів «ТРПК» з точки зору вимог статті 6 Конвенції (див. пункти 83–85 вище) і, по-друге, доказовий критерій для встановлення наявності адміністративної практики порушення прав Конвенції (див. пункт 114 вище). Щодо останнього пункту, то держава-заявниця стверджувала, що замість того, щоб розглядати, чи надані «істотні докази», які вказали б на схему або систему непроведення розслідування злочинних діянь проти місцевого населення, Комісія помилково зосередилася на з'ясуванні того, чи існують ефективні засоби правового захисту для потерпілих у судах «ТРПК». Держава-заявниця стверджує, що Комісія не взяла до уваги, зокрема, той факт, що неможливо скористатися засобами захисту тому, що влада держави-відповідач терпимо ставиться до злочинних дій, що скеровані проти будинків і майна греко-кіпріотського населення, і не можна вважати, що суди «ТРПК» є засобом відшкодування шкоди.

З цієї причини держава-заявниця звернулася до Суду з проханням визнати, що стаття 13 Конвенції була також порушена стосовно спричинення шкоди і пошкодження майна приватними особами та їхньої неповаги до приватного життя греків-кіпріотів.

322. Комісія нагадує про свій висновок щодо скарги держави-заявниці відповідно до статті 6 Конвенції (див. пункти 230–232 вище), а також своє рішення розглянути питання про те, чи може існувати ефективний засіб правового захисту відповідно до колишньої статті 26 щодо різних заяв, зроблених державою-заявницею (див. пункти 86–88 вище). Маючи це на увазі, Комісія дійшла висновку, що не було порушення статті 13 Конвенції з огляду на втручання приватних осіб у життя греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, відповідно до статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, у той час як відбулося порушення статті 13 Конвенції з огляду на неповагу влади до їхніх прав відповідно до статей 3, 8, 9 і 10 Конвенції та статті 1 і 2 Протоколу № 1.

323. Суд погоджується з висновком Комісії. Він нагадує, що він проаналізував різні заяви, зроблені державою-заявницею, щодо того, чи мали греки-кіпріоти наявні в їхньому розпорядженні доступні засоби правового захисту не тільки в теорії, а й на практиці і чи були якісь особливі обставини, які могли бути розглянуті як такі, що звільняють їх від необхідності використати ці засоби (див. пункт 99 вище). Таким чином, Суд взяв до уваги тягар доведення і те, як він розподіляється між сторонами щодо правил вичерпання засобів правового захисту (див. пункт 116 вище). За відсутності держави-відповідача під час розгляду Суд приділив особливу увагу усним та письмовим доказам, наведеним у справі, і належним чином урахував заяви держави-заявниці, в яких вона зазначає пункти і докази, з висновками Комісії щодо яких вона не згодна, в тому числі стосовно наявності національних засобів правового захисту.

324. Незважаючи на заперечення держави-заявниці щодо певних висновків Комісії, Суд має підстави для їх прийняття на основі доказів своїх попередніх висновків, які, як він нагадує, відображають точку зору Комісії. Вони наведені нижче.

По-перше, Суд вважає, що не було встановлено порушення статті 13 Конвенції щодо втручання приватних осіб у приватне життя греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, відповідно до статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1. Він зазначає, що стосовно цього на основі наданих доказів не було доведено, що протягом періоду, який розглядається, існувала адміністративна практика влади «ТРПК» звільнення від відповідальності за злочинні дії, скеровані проти будинків і майна греко-кіпріотського населення в анклаві; так само не було доведено на основі того ж критерію доведеності, що існувала адміністративна практика відмови в доступі потерпілих до суду для відстоювання

своїх прав у зв'язку з цим. Під час розгляду Комісії держава-відповідач надала докази на підтримку своїх тверджень про те, що судові засоби правового захисту були доступні та ефективні, судячи із задоволенням скарг греків-кіпріотів у судовому процесі. З огляду на те, що ані стаття 6, ані стаття 13 Конвенції не гарантують успішного результату заявнику під час судового розгляду, Суд вважає, що держава-заявниця не змогла спростувати докази, надані Комісії, про те, що потерпілі греки-кіпріоти мали доступ до місцевих судів, щоб подавати цивільні позови проти правопорушників.

По-друге, Суд дійшов висновку, що відбулося порушення статті 13 Конвенції з огляду на втручання з боку влади у здійснення своїх прав греками-кіпріотами, які проживають у північній частині Кіпру, відповідно до статей 3, 8, 9 і 10 Конвенції та статей 1 і 2 протоколу № 1. Ці втручання стали результатом адміністративної практики порушення прав, які оскаржуються; не те що ефективні, а жодні засоби правового захисту не були доступні постраждалим особам.

VI. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВА ГРЕКІВ-КІПРІОТІВ ПРОВОДИТИ ВИБОРИ

325. Держава-заявниця під час розгляду Комісією стверджувала, що стаття 3 Протоколу № 1 була порушена в тому, що переміщені греки-кіпріоти з окупованих територій були позбавлені можливості користуватися правом вільно обирати представників у законодавчі органи Кіпру. Держава-заявниця не згадала про цю скаргу Суду ні у своїх письмових, ні в усних поданнях.

326. Суд, зазначаючи, що у зв'язку з тим, що Комісія не знайшла доказів по суті порушення положення, не вважає за необхідне розглядати скаргу, беручи до уваги той факт, що скарга не була подана державою-заявницею.

327. Виходячи з цього, Суд робить висновок про те, що немає необхідності за власною ініціативою розглядати питання про те, чи доводять факти порушення статті 3 Протоколу № 1.

VII. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТОСОВНО ПРАВ ТУРКІВ-КІПРІОТІВ, ВКЛЮЧАЮЧИ ЧЛЕНІВ РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КІПРУ

328. Держава-заявниця заявила, що турки-кіпріоти, які постійно проживають у північній частині Кіпру і які були опонентами режиму «ТРПК», а також члени ромської громади, які проживають на півночі країни, стали жертвами грубих порушень своїх прав, передбачених Конвенцією. Ці порушення, як вони стверджували, відбулися в порядку адміністративної практики. Держава-заявниця також заявила, що не було жодних ефективних засобів правового захисту для забезпечення відшкодування цих порушень.

329. Держава-заявниця посилалася на статті 3, 5, 6, 8, 10, 11, 13 і 14 Конвенції та статті 1 і 2 Протоколу № 1, розрізняючи, у відповідних випадках, заяви про порушення прав турків-кіпріотів та представників ромської громади.

A. Обсяг скарг, поданих до Суду

1. Подання держави-заявниці

330. Із подання держави-заявниці Комісія помилково виключила з розгляду по суті кілька основних скарг на тій підставі, що вони не були подані у відповідній формі на потрібній стадії провадження у справі, тому немає рішення щодо їх допустимості. Скарги, які є предметом розгляду, стосуються, зокрема: повсюдної дискримінації та приниження гідності ромської громади, що є порушенням статті 3; приниження гідності турків-кіпріотів, включаючи арешти і затримання політичних опонентів і тих, хто шукав притулку у Сполученому Королівстві через порушення прав людини, що є порушенням статті 3; надання широких повноважень військовим судам для переслідування цивільних осіб, що є порушенням статті 6; порушення права на повагу до приватного і сімейного життя та житла корінних турків-кіпріотів шляхом проведення політики масового переселення та колонізацією материковими турками, що є порушенням статті 8.

331. Держава-заявниця оскаржила підхід Комісії до тлумачення рішення про припущення і, зокрема, її думку про те, що вищезгадані скарги були тільки розширені на стадії розгляду справи по суті. Вона довела, що всі вищезгадані питання були прямо або за необхідності виконання порушенні як скарги на стадії припущення. Держава-заявниця стверджувала, що докази, які вона надала на стадії розгляду справи по суті, не викликали нових питань, але стосувалися питань чи підстав скарги, які вже були надані. Вона шукала підтримку цієї точки зору у своїй заяві про те, що держава-відповідач прореагувала на ці скарги у своїх спостереженнях у листопаді 1997 року і Комісія дозволила до 27 серпня 1998 року направити додаткові зауваження слідом за поданнями Кіпру 1 червня 1998 року. Вона додала, що Комісія сама визначила обсяг скарг, які підлягають розгляду у межах компетенції, яку вона закріпила за делегатами 15 вересня 1997 року. Держава-заявниця наполягала на тому, що всі її скарги були у межах компетенції, як це визначено Комісією.

2. Відповідь Суду

332. Суд зазначає, що Комісія оголосила допустимими скарги, подані державою-заявницею відповідно до статей 5, 6, 10, 11 і 13 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1. Ці скарги стосувалися турків-кіпріотів. Комісія також оголосила допустимими скарги відповідно до статей 3, 5 і 8 Конвенції щодо лікування турецько-кіпрських ромів, які шукали притулку у Сполученому Королівстві. Суд зазначає, що стосовно всіх цих скарг держава-заявниця посилалася на конкретні факти на підтримку своїх заяв. На етапі розгляду справи по суті держава-заявниця надала додаткові матеріали, які, на її думку, були призначені для детального розгляду фактів, які спочатку свідчили на підтримку скарг, визнаних допустимими. Однак, на думку Комісії, матеріали призвели до нових скарг, які не були розглянуті на стадії припущень. З цієї причини Комісія не може прийняти на розгляд те, що, на її думку, є «додатковими скаргами». Суд зазначає, що скарги, на які посилається держава-заявниця, належать до цієї категорії.

333. Суд не знаходить підстав відходити від точки зору Комісії щодо сфери її рішення про допустимість. У зв'язку з цим він зазначає, що Комісія ретельно вивчила матеріали, надані державою-заявницею на етапі після ухвалення рішення про допустимість, і дуже хотіла не виключати будь-які додаткові подання про факти, які можна обґрунтовано вважати

об'єктивно охопленими її рішенням про допустимість. Саме з цієї причини Комісія змогла належним чином віднести заяву держави-заявниці після допустимості щодо різних аспектів заявленого поводження з політичними опонентами до скарги, яку вона визнала допустимою відповідно до статті 5 Конвенції у зв'язку з порушенням безпеки її людини. Іншими словами, Суд також вважає, що Комісія була справедливою у відхиленні скарг, які, як вона чітко побачила, були новими скаргами, наприклад, щодо наслідків політики держави-відповідача до поселенців на право корінних турків-кіпріотів на повагу до приватного життя.

334. Суд нагадує, що рішення Комісії, яке оголошує допустиме клопотання, визначає обсяг справи, поданої на розгляд Суду; це тільки в контексті так встановлено, що Суд, як тільки справа належним чином передана на його розгляд, може взяти до уваги всі питання факту або права, що виникають під час судового розгляду (див. рішення у вищезгаданих справах «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*), с. 63, пункт 157, і «Філіс проти Греції» (*Philis v. Greece*) від 27 серпня 1991 року, серія А, № 209, с. 19, пункт 56). Відповідно, саме факти, оголошені допустимими Комісією, є визначальними для її юрисдикції (див., наприклад, рішення у справі «Гуерра та інші проти Італії» (*Guerra and Others v. Italy*) від 19 лютого 1998 року, *Збірник судових рішень* 1998-I, с. 223, пункт 44). Хоча Суд має право за законом кваліфікувати факти, що відрізняються від тих, які застосовуються під час розгляду Комісією, його юрисдикція не може поширюватися на розгляд суті нових скарг, які не були заявлені на стадії допустимості провадження у справі з посиланням на допоміжні факти (див. рішення у справі «Фіндлі проти Сполученого Королівства» (*Findlay v. the United Kingdom*) від 25 лютого 1997 року, *Збірник судових рішень* 1997-I, с. 277–278, пункт 63); так само Суд не переконав аргумент держави-заявниці про те, що підстави, викладені в оригіналі її заяви, були тісно пов'язані з тими, що були заявлені на стадії розгляду справи по суті, але відхилені Комісією.

335. З цих причин і з урахуванням фактів і підстав скарги, які були висунуті державою-заявницею на етапі допустимості, Суд підтверджує думку Комісії про сферу її рішення про допустимість. З огляду на це він не буде розглядати будь-які скарги, які Комісія визнала такими, що виходять за межі цього рішення.

В. Встановлення фактів

1. Подання держави-заявниці

336. Держава-заявниця стверджувала, що Комісія застосувала неправильний правовий критерій при визначенні того, чи існує адміністративна практика порушення Конвенції. У зв'язку з цим вони посилалися на висновки Комісії про те, що не було доведено «за умови відсутності обґрунтованого сумніву», по-перше, що з боку влади «ТРПК» і судів існує практика відмови в наданні правового захисту політичним опонентам; по-друге, що існує практика дискримінації щодо ромської громади або позбавлення правового захисту; і, по-третє, що існує практика потурання втручанням як кримінальним діям щодо майна турків-кіпріотів або відмови останнім у наданні правового захисту.

337. Держава-заявниця стверджувала у зв'язку з вищезазначеним, що, відповідно до Конвенції, було достатньо встановити доказ практики з посиланням на існування «істотних доказів» такої, яка, щодо цих трьох заяв, там явно існувала.

338. Щодо оцінювання доказів Комісією, держава-заявниця зазначила, що цінність деяких висновків Комісії щодо відсутності порушення була поставлена під сумнів через обмеження, встановлені делегатами Комісії на певну кількість свідків, які могли виступити, і висновки, які Комісія зробила на основі надійності тих свідків, які насправді дали показання.

2. Відповідь Суду

339. Суд повторює на початку свого раніше зробленого висновку те, що обмеження, встановлені делегатами Комісії на основі кількості свідків, які могли виступити на підтримку справи уряду, не підривали принципу процесуальної рівності (див. пункт 110 вище). Той факт, що представники, відмовившись дозволити додаткові показання, відмовили собі у можливості бути в повній мірі проінформованими про докази проти держави-відповідача, є твердженням держави-заявниці. Однак, на думку Суду, рішення делегатів могли бути виправдані належним чином з урахуванням їхнього сприйняття актуальності та достатності доказів під час допиту свідків. Суд не вбачає підстав сумніватися в тому, що делегати визнали б додаткових свідків, якби вони вважали, що додаткові усні показання могли б сприяти обґрунтуванню фактів, як стверджує держава-заявниця. Крім того, для Суду не є доведеним той факт, що держава-заявниця нав'язала своє бажання заслухати додаткових свідків, заслуханих делегатами. Основний протест щодо домовленостей, які були досягнуті представниками з метою заслуховування свідків, йшов з боку відповідача (див. пункти 109–110 вище). Це повинно розглядатися як важливе міркування, що підлягає обговоренню.

340. Суд, звичайно, уважний до того факту, що, на відміну від розслідування, проведеного в ситуації турків-кіпріотів у районі Карпас, встановлення Комісією фактів щодо актуальної категорії скарг не може ґрунтуватися на фактичних коментарях Організації Об'єднаних Націй. Комісія значною мірою спиралася на показання свідків, заслуханих делегатами. Для Суду є недоведеним, що Комісія може бути звинувачена у застосуванні обережного підходу до оцінювання показань свідків, беручи до уваги характер представлених тверджень свідків держави-заявниці, неминучий елемент суб'єктивності, який спотворює показання осіб, які оскаржують режим, з яким вони глибоко не згодні, а також показання прихильників цього режиму. На думку Суду, Комісія була права у своєму рішенні обґрунтувати свою оцінку на загальних положеннях, які виникли з показань різних свідків у цілому.

Він не бачить жодних підстав не брати до уваги факти, які встановлені Комісією (див. пункти 52–55 вище).

341. Суд встановить, чи свідчать факти, як виявлено, про порушення прав, на які посилається держава-заявниця. Щодо критерію доведеності, він відхиляє доводи держави-заявниці щодо цього і буде застосовувати критерій доведеності «за умови відсутності обґрунтованого сумніву».

С. Суть скарги держави-заявниці

1. Скарги, що стосуються турецько-кіпріотських політичних опонентів

342. Держава-заявниця стверджувала, що турки-кіпріоти, які проживають у північній частині Кіпру, які були політичними опонентами режиму «ТРПК», були безпідставно заарештовані та затримані, що є порушенням їхніх прав відповідно до статті 5 Конвенції. Крім того, вони зазнали нападу, погроз і переслідувань з боку третіх осіб, що є порушенням статті 8 Конвенції. Держава-заявниця далі стверджувала, з посиланням на статтю 10 Конвенції, що представники влади не змогли захистити право на свободу вираження поглядів, дозволивши застосування обмеження з боку третіх осіб на здійснення цього права. Ці обмеження були, наприклад, у формі відмови у прийомі на роботу політичних опонентів або погроз чи нападів з боку приватних осіб проти них. Держава-заявниця також стверджувала, що в результаті загальної політики «ТРПК» у галузі свободи пересування, право політичних опонентів на свободу об'єднань було порушено внаслідок втручання у їхнє право збиратися з турками-кіпріотами та іншими на Кіпрі. Нарешті, держава-заявниця стверджувала, що, з урахуванням згаданих вище положень, треба зробити висновок, що політичні опоненти режиму «ТРПК» стали жертвами жорстокого поводження або поводження, що принижує людську гідність, що є порушенням статті 3 Конвенції.

343. Держава-заявниця стверджувала, що існувала адміністративна практика порушення вищевказаних прав Конвенції і що це було підтверджено суттєвими доказами, наданими свідками, які були заслухані делегатами. Вони стверджували, що усні показання широко та послідовно встановили адміністративну практику представників влади «ТРПК» відмовлятися захищати права політичних опонентів правлячих партій, незалежно від того, чи були втручання викликані третіми особами або самими представниками влади.

344. Держава-заявниця також зазначила, що Комісія допустила помилку в своєму висновку про те, що провадження у порядку повинно було використано жертвами незаконного арешту чи тримання під вартою. Цей засіб правового захисту, як вони представили, не може вважатися ефективним у разі короточасних арештів і затримань, за якими йде звільнення, тим більше, що затримані не мали доступу до адвоката. Також не було способу знайти правовий захист *в силу самого факту*, щоб запобігти знаходженню адміністративної практики порушення прав, передбачених Конвенцією. На думку держави-заявниці, Комісія мала б сконцентруватися на терпимості з боку представників влади до повторного порушення прав політичних опонентів відповідно до статей 5, 8, 10 і 11 Конвенції. Для держави-заявниці практика, про яку вона повідомила, була заснована на такому положенні справ, а не на недоступності засобів правового захисту.

345. Комісія дійшла висновку, що не було жодного порушення прав, на яке посилається держава-заявниця, через неспроможність захистити ці права. Комісія зазначила, що не можна виключати той факт, що в окремих випадках мали місце втручання з боку представників влади у права турків-кіпріотів через їхню політичну опозицію до правлячих партій у північній частині Кіпру. Утім, вона також зазначила, що зацікавлені особи не намагалися домогтися відшкодування своїх збитків, наприклад, шляхом використання засобу правового захисту видання наказу, щоб оскаржити правомірність їхнього арешту або затримання. Комісії не було доведено за умови відсутності обґрунтованого сумніву, що всі доступні засоби правового захисту були б неефективними.

346. Суд приймає висновок Комісії. Його власна оцінка доказів схиляє його вірити в те, що, можливо, були окремі випадки втручання у права політичних опонентів. Проте він не може зробити висновок на підставі таких доказів, що протягом аналізованого періоду

існувала адміністративна практика придушення політичного інакомислення, спрямована на правлячі партії «ТРПК», чи офіційна політика потурання втручанням з боку прихильників «ТРПК» у права, які оскаржує держава-заявниця. Суд повинен взяти до уваги той факт, що скарги, про які повідомляє держава-заявниця, мають тонкий політичний підтекст, що пояснюється постійною присутністю військового контингенту Туреччини і характеризується соціальною конкуренцією між турецькими поселенцями і корінним населенням. Такий контекст призвів до напруженості і, на жаль, до дій з боку агентів «ТРПК», які порушують права Конвенції в окремих випадках. Проте Суд вважає, що ані про докази, надані державою-заявницею Комісії, ані про їхню критику оцінки Комісії цих доказів не можна сказати як про такі, які оскаржують висновок про те, що не було засвідчено за умови відсутності обґрунтованого сумніву, що заявлена практика існувала під час аналізованого періоду.

347. Крім того, Суд зазначає, що Комісія встановила, що потерпілі не перевірили ефективність засобів правового захисту, наявних у правовій системі «ТРПК», з метою забезпечення відшкодування збитків за їхніми скаргами. Суд зі свого боку вважає, що держава-відповідач у своїх поданнях Комісії довів справедливості скарги щодо доступності засобів правового захисту, включаючи засіб правового захисту недоторканості особистості. Він не переконаний на основі доказів, наданих йому, що було доведено, що ці засоби правового захисту були недостатніми і неефективними щодо питань, на які скаржилися, або що існували особливі обставини, які звільняють осіб, про яких йде мова, від необхідності скористатися цими засобами захисту. Зокрема, як зазначалося раніше, докази не доводять Суду, що представники влади «ТРПК», у якості питання адміністративної практики, залишалися повністю пасивними перед серйозними твердженнями про неправомірні дії або заподіяння шкоди або з боку представників держави, або приватних осіб, які діють безкарно (див., з урахуванням відповідних змін, вищезгадане рішення у справі «Акдивар та інші» (Akdivar and Others), с. 1211, пункт 68, а також пункт 115 вище, в кінці).

348. Беручи до уваги викладені вище міркування, Суд дійшов висновку, що не було встановлено, що протягом аналізованого періоду існувала адміністративна практика порушення прав турків-кіпріотів, які є опонентами режиму у північній частині Кіпру, відповідно до статей 3, 5, 8, 10 і 11 Конвенції, в тому числі з причини передбачуваної практики неможливості вжити заходів щодо захисту їхніх прав відповідно до цих положень.

2. Скарги, що стосуються турецько-кіпрської ромської громади

349. Держава-заявниця повідомила, що ромська громада, яка проживає на півночі Кіпру, зазнала на практиці дискримінаційного поводження і поводження, що принижує людську гідність, настільки масштабно, що багато ромів були змушені шукати політичного притулку у Сполученому Королівстві. Держава-заявниця посилається на статті 3, 5, 8 і 14 Конвенції.

350. Держава-заявниця стверджувала, що Комісія допустила помилку у прийнятті рішення про те, що члени ромської громади, які зазнали труднощів, не вичерпали внутрішні засоби правового захисту. Вона стверджувала, що докази, почуті делегатами, підтвердили, що роми не можуть дозволити собі брати участь у судовому процесі і що правова допомога не була доступна їм для цивільного судочинства. У будь-якому разі твердження, про яке йшлося, стосувалося триваючої адміністративної практики дискримінаційного поводження і поводження, що принижує людську гідність, щодо ромської громади і суттєві докази цього

були наведені. Комісія помилково зосередилася на доступності засобів правового захисту щодо тесту «за умови відсутності обґрунтованого сумніву», а не ключового питання про те, чи існували суттєві докази адміністративної практики дискримінаційного поводження і поводження, що принижує людську гідність, щодо ромської громади.

351. Комісія зазначила, що окремі члени ромської громади зазнавали труднощів протягом аналізованого періоду. Вона послалася у зв'язку з цим на факт знесення халуп ромської громади поблизу м. Морфу за розпорядженням місцевої влади, відмови авіакомпаній перевозити ромів без візи і приниження ромських дітей у школі. Проте у висновку Комісії потерпілі особи не вичерпали національні засоби юридичного захисту і не було встановлено за умови відсутності обґрунтованого сумніву, що існувала навмисна практика дискримінації ромів або відмова у захисті від соціальної дискримінації. Комісія, відповідно, ухвалила рішення про те, що не було жодного порушення статей 3, 5, 8 і 14 Конвенції.

352. Суд зазначає, що члени турецько-кіпрської ромської громади зазнають труднощів з боку представників влади «ТРПК». Він посилається у цьому контексті на випадки, визначені Комісією (див. пункт 54 вище). Проте Суд не вважає, що ці окремі випадки підтверджують скаргу про те, що протягом аналізованого періоду існувала адміністративна практика порушення прав, на які посилається держава-заявниця. Крім того, він відзначає, що не виникає враження, що будь-які члени турецько-кіпрської ромської громади, які стверджують, що вони постраждали від рук представників влади «ТРПК», намагалися посилатися на засоби правового захисту в місцевих судах, наприклад, позов про відшкодування збитку за знесені ромські халупи поблизу м. Морфу. Суд не бере до уваги повідомлення держави-заявниці про те, що недоступність правової допомоги в «ТРПК» щодо подання цивільних позовів звільнив потерпілих від вимоги використовувати національні засоби юридичного захисту. Він зазначає, що не існує жодних зобов'язань відповідно до Конвенції, як для держави-учасника, щоб застосовувати систему правової допомоги в інтересах незаможної сторони в судовому процесі. Для Суду важливим є той факт, що не виникає враження, ніби будь-яка спроба була здійснена, щоб здійснювати будь-які законні процесуальні дії щодо питань держави-заявниці.

353. Суд дійшов висновку, що не було встановлено, що протягом аналізованого періоду відбулося порушення у порядку адміністративної практики прав членів турецько-кіпрської ромської громади відповідно до статей 3, 5, 8 і 14 Конвенції, в тому числі з причини заявленої практики невжиття заходів щодо захисту їхніх прав відповідно до цих статей.

3. Заява про порушення статті 6 Конвенції

354. Держава-заявниця стверджувала, що представники влади «ТРПК», з точки зору закону і практики, порушили статтю 6 Конвенції в тому, що цивільні права та обов'язки, а також обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення стосовно осіб не можуть бути визначені незалежним і безстороннім судовим органом, створеним на підставі закону, в межах значення цього положення. Держава-заявниця підтвердила у зв'язку з цим свою думку щодо незаконності контексту, в якому працювали суди «ТРПК» (див. пункти 83–85 вище).

355. Держава-заявниця також стверджувала, що представники влади «ТРПК» використовували систему військових судів, які мали юрисдикцію для розгляду справ цивільних осіб щодо питань, що належать до категорії військових злочинів. На їхню думку, це впливало з рішення Суду у справі «Інгал проти Туреччини» (*Incal v. Turkey*) від 9 червня

1998 року (*Збірник судових рішень 1998-IV*), що цивільна особа, яка перебуває під військовим судом, була позбавлена права на справедливий розгляд справи незалежним і неупередженим судовим органом. Юрисдикція військових судів щодо цього була закладена у «статті 156 Конституції ТРПК», в результаті чого їхній склад не може бути оскаржений. Держава-заявниця стверджувала, що Комісія повинна була встановити порушення статті 6 через існування законодавчої практики порушення, а не зосереджуватись на питанні про те, чи є докази будь-яких конкретних розглядів у військових судах за участю цивільних осіб. Вона також наголошувала, що, всупереч висновку Комісії з цього питання, докази, подані на розгляд Комісії, надали конкретні приклади цивільних осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності і засуджені військовими судами. Цей доказ, на жаль, не був взятий до уваги під час оцінювання Комісією.

356. Комісія не вважає встановленим на основі фактів, що військові суди притягали до кримінальної відповідальності цивільних осіб протягом аналізованого періоду. На цій підставі вона дійшла висновку, що стаття 6 Конвенції не була порушена.

357. Суд вважає, що він не може бути задоволений на підставі доказів того, що існує адміністративна практика притягнення цивільних осіб до кримінальної відповідальності у військових судах у «ТРПК». Він зазначає, що держава-заявниця скаржить на існування законодавчої практики порушення статті 6, беручи до уваги певні умови «статті 156 Конституції ТРПК» і «Наказ про заборонені військові райони» (див. пункт 355 вище). Він нагадує у зв'язку з цим, що у своєму рішенні у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) Суд вважав, що, на відміну від індивідуальних заявників, держава-учасниця відповідно до Конвенції мала право на оскарження закону *загалом* з урахуванням того факту, що колишня стаття 24 Конвенції (поточна стаття 33) дала змогу будь-якій державі-учасниці звернутися до Комісії з питанням будь-якого заявленого порушення положень Конвенції та протоколів до неї іншою державою-учасницею (див. вищезгадане рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*), с. 91, пункт 240). У тому ж рішенні Суд дійшов висновку, що «порушення» за змістом колишньої статті 24 (поточна стаття 33), що стало результатом існування самого закону, який запровадив, спрямував або легалізував заходи, несумісні з гарантованими правами і свободами. Крім того, Суд зазначив, що порушення такого роду можна знайти, тільки якщо закон, який оскаржується відповідно до колишньої статті 24 (поточна стаття 33), був сформульований за допомогою досить чітких і точних формулювань для того, щоб зробити порушення відразу помітним; в іншому разі рішення повинно бути досягнуте шляхом посилення на те, як держава-відповідач тлумачить і застосовує *насправді* текст або тексти, що оскаржуються (там само).

358. На думку Суду, розгляд загалом «конституційного положення» і «Наказу про заборонені військові райони», що оскаржуються, приводить його до висновку, що ці тексти явно запровадили і легалізували суд над цивільними особами військовими судами. Він вважає, що немає жодних підстав сумніватися в тому, що ці суди страждають від тих же недоліків незалежності та неупередженості, які були висвітлені в його рішенні у справі «Інкал проти Туреччини» (*Incal v. Turkey*) щодо системи судів національної безпеки, встановлених у Туреччині державою-відповідачем (наведене вище рішення, с. 1572–1573, пункти 70–72), зокрема тісні структурні зв'язки між виконавчою владою і військовими офіцерами, які служать у військових судах «ТРПК». На думку Суду, цивільні особи в «ТРПК», яких

звинувачують у скоєнні дій, які кваліфікуються як військові злочини такими судами, можуть на повних підставах побоюватися, що їм не вистачило незалежності та неупередженості.

359. Через зазначені вище причини Суд дійшов висновку, що сталося порушення статті 6 Конвенції у зв'язку із законодавчою практикою легалізації справ цивільних осіб військовими судами.

4. Заява про порушення статті 10 Конвенції

360. Держава-заявниця подала скаргу під час провадження у справі до Комісії про те, що право турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, на отримання інформації було порушено через заборону на поширення газет грецькою мовою. Держава-заявниця не посилалася на цю скаргу у своєму меморандумі або під час публічних слухань.

361. Комісія дійшла висновку, з посиланням на аналогічну скаргу в контексті розгляду умов життя греків-кіпріотів у районі Карпас, що заявлені обмеження на поширення газет грецькою мовою у північній частині Кіпру не були обґрунтованими.

362. Суд погоджується з висновком Комісії і зазначає, що він узгоджується з висновком, зробленим на основі доказів у зв'язку із заявленим порушенням статті 10, що застосовується у випадку з вирішенням ситуації греко-кіпріотського населення в анклаві (див. пункти 253–254 вище).

363. Суд відповідно вважає, що не було встановлено порушення статті 10 Конвенції внаслідок заявлених обмежень на право турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, на отримання інформації з преси грецькою мовою.

5. Заявлене порушення статті 11 Конвенції

364. Держава-заявниця стверджувала, що через загальну політику «ТРПК» стосовно свободи пересування існувала адміністративна практика втручання, починаючи з 1974 року, у право турків-кіпріотів, що живуть на півночі, зустрічатися або спілкуватися з греками-кіпріотами та іншими особами на Кіпрі, особливо в буферній зоні Організації Об'єднаних Націй і в районі, який контролюється урядом.

365. Держава-заявниця навела кілька прикладів випадків безпідставних обмежень, накладених на осіб, які бажають відвідувати зустрічі двох громад, у тому числі спортивні та музичні події. Вони звернули увагу на свою позовну вимогу, що держава-відповідач у своїх зауваженнях з приводу допустимості та суті цієї скарги, надав Комісії докази адміністративної практики введення обмежень на права турків-кіпріотів подорожувати на південь у період з 1994 по 1996 роки. Цей період, як вони нагадали, був періодом, який розглядається.

366. Держава-заявниця визнала, що первісна скарга, сформульована для подання до Комісії, була оформлена у зв'язку з адміністративною практикою втручання у право турків-кіпріотів, що проживають на півночі, на свободу об'єднань. Вони також звернулися до Суду з проханням розглянути скаргу в період, описаний вище. Щодо обмежень права на свободу об'єднань, вони стверджували, що показання, почуті делегатами, чітко довели порушення цього права. Крім того, вони встановили на підтримку цього твердження, що «статті 12 та 71

Конституції ТРПК» перешкоджали формуванню об'єднань для представлення інтересів меншин. На їхню думку, існування такої заборони повинно розглядатися як порушення статті 11 Конвенції.

367. Комісія зазначила, що нічого не було доведено до її відома про те, що протягом аналізованого періоду були спроби турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, створити об'єднання з греками-кіпріотами у північній або південній частинах Кіпру, що було попереджено владою. На цій підставі Комісія визнала скаргу необґрунтованою.

368. Щодо перешкод для участі турків-кіпріотів у заходах двох громад, Комісія зазначила, що, згідно з відповідними документами Організації Об'єднаних Націй, певні обмеження були накладені на зустрічі між двома громадами з другої половини 1996 року. На думку Комісії, будь-яка відповідна скарга пов'язана з різними фактами, які мали місце після дати прийняття рішення про допустимість. З цієї причини скарга не може бути прийнята на розгляд.

369. Суд нагадує, що він взяв до уваги факти, як встановлені Комісією (див. пункти 339–340 вище). Він не вважає, що на основі наданих йому доказів за період, який розглядається, існувала адміністративна практика протидії всім контактам між двома громадами турків-кіпріотів, які проживають на півночі, і греків-кіпріотів, що проживають на півдні. Суд зазначає, що влада «ТРПК» застосувала набагато суворіший підхід до таких контактів після другої половини 1996 року і навіть заборонила їх. Однак, як було зазначено Комісією, заявлені порушення прав, передбачених Конвенцією, що відбувалися в цей період, виходять за межі рішення про допустимість (див. пункт 368 вище).

370. Щодо заявленого втручання у права турків-кіпріотів, що проживають на півночі, на свободу об'єднань, Суд зазначає, що Комісія встановила на основі доказів, що влада «ТРПК» не зробила жодної спроби втрутитися для запобігання створенню організацій з двох громад на півночі Кіпру. За умови відсутності будь-яких конкретних доказів зворотного і з урахуванням відповідного критерію доказовості для встановлення існування адміністративної практики порушення права, передбаченого Конвенцією, Суд дійшов висновку, що з цієї точки зору не було порушення статті 11.

371. Таким чином, Суд дійшов висновку, що у порядку адміністративної практики не було встановлено порушення права на свободу об'єднань чи зборів відповідно до статті 11 Конвенції стосовно турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру.

6. Заявлене порушення статті 1 Протоколу № 1

372. Держава-заявниця наполягала під час розгляду справи Комісією, що відбувалося триваюче порушення статті 1 Протоколу № 1, по-перше, через нездатність влади «ТРПК» дозволити туркам-кіпріотам, які проживають у північній частині Кіпру, повернутися до їхньої нерухомості на півдні, і, по-друге, через терпимість, проявлену одними і тими ж органами влади до злочинних діянь, скоєних приватними особами проти власності турків-кіпріотів.

373. Держава-заявниця повідомила суду, що, розглядаючи другу скаргу, Комісія помилково дійшла висновку, що не було встановлено, що з боку влади «ТРПК» існує адміністративна практика систематичного потурання порушенням майнового права турків-кіпріотів з боку третіх осіб. Держава-заявниця не згадала першої скарги ні у своєму меморандумі, ні під час слухання.

374. Комісія дійшла висновку, що жодна справа не була доведена до її відома, де протягом аналізованого періоду турків-кіпріоти, що проживають у північній частині Кіпру, робили спроби отримати доступ до своєї власності на півдні і були позбавлені можливості це зробити. Таким чином, скарга була відхилена через відсутність обґрунтування. Щодо заявленого порушення приватними особами права на власність турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, Комісія розглянула, по-перше, що існують достатні засоби правового захисту для забезпечення відшкодування таких втручань, і, по-друге, що не було встановлено існування адміністративної практики потурання втручанням.

375. Суд ухвалює висновок Комісії. Він насамперед зазначає, що держава-заявниця не покращила справи, яку вони прагнули надати Комісії щодо заявлених перешкод, які чинить влада «ТРПК» на шляху турків-кіпріотів, які б хотіли повернутися у свої будинки на півдні. Жодних додаткових доказів не було подано на розгляд Суду турками-кіпріотами, що проживають на півночі країни, які протягом аналізованого періоду були позбавлені доступу до своєї власності на півдні через функціонування обмежень «ТРПК» на свободу пересування.

376. По-друге, щодо заявлених нападів з боку приватних осіб на власність турків-кіпріотів, Суд вважає, що докази, на які посилається держава-заявниця, не підтверджують їхньої скарги про те, що влада «ТРПК» потурає, заохочує або яким-небудь чином визнає цю форму злочинності. Суд приймає на основі доказів те, що не можна виключати, що такі випадки були. Проте такий доказ не підтверджує існування адміністративної практики, що порушує статтю 1 Протоколу № 1.

377. З урахуванням викладених вище міркувань Суд дійшов висновку, що не було встановлено, що відбулося порушення статті 1 Протоколу № 1 через заявлену адміністративну практику порушення цієї статті, в тому числі через нездатність забезпечити виконання своїх прав на володіння на півдні Кіпру для турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру.

7. Заявлене порушення статті 13 Конвенції

378. Держава-заявниця оскаржила висновок Комісії про те, що не відбулося порушення статті 13 Конвенції з причини нездатності забезпечити ефективні засоби правового захисту для турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру. Держава-заявниця підтвердила свою думку (див. пункти 83–85 вище) про те, що законні засоби правового захисту, які були заявлені як доступні, не відповідали основним вимогам статті 6 і, як наслідок, не можуть розглядатися як «ефективні» в межах статті 13.

379. Крім того, держава-заявниця підтвердила свою думку (див. пункти 336–337 вище) про те, що Комісія помилково покладалася на стандарт «за умови відсутності обґрунтованого сумніву» під час з'ясування, чи існує адміністративна практика приховування законних засобів правового захисту від певних груп осіб. Якби вона застосувала правильний стандарт, а саме стандарт «істотного доказу», вона була б змушена зробити інший висновок.

380. За вищезгаданих причин держава-заявниця звернулася до Суду з проханням не брати до уваги висновок Комісії та ухвалити, що держава-відповідач, з точки зору закону та практики, порушила статтю 13 через нездатність державної влади забезпечити ефективний

засіб правового захисту ромській громаді та політичним опонентам політики Туреччини на Кіпрі.

381. Комісія розглянула, що, взагалі кажучи, засоби правового захисту, передбачені правовою системою «ТРПК», виявилися достатніми для забезпечення правового захисту від будь-якого заявленого порушення прав, передбачених Конвенцією, щодо груп, про які йде мова, і що держава-заявниця не обґрунтувала свого твердження про існування практики порушення статті 13. Таким чином, він дійшов висновку, що протягом аналізованого періоду порушення статті 13 не відбулося.

382. Суд нагадує, що з приводу заяв, які стосуються політичних опонентів (див. пункти 342–344 вище) і ромської громади (див. пункти 349–350 вище), він вважає, що держава-заявниця не змогла спростувати подання держави-відповідача під час розгляду Комісією, що засоби правового захисту були доступні для постраждалих осіб у судовій системі «ТРПК». Суд не був переконаний, що будь-яка спроба посилення на засіб правового захисту була приречена на провал. На цій підставі Суд не може взяти до уваги твердження держави-заявниці про те, що існує адміністративна практика відмови у засобах правового захисту осіб, що порушує статтю 13 Конвенції. У зв'язку з цим не можна сказати, що докази, надані Суду, доводять існування будь-якої подібної практики за умов відсутності обґрунтованого сумніву.

383. Відповідно, Суд дійшов висновку, що порушення статті 13 Конвенції не було встановлено через неможливість у порядку адміністративної практики забезпечити ефективні засоби правового захисту для турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру.

VIII. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 1, 17, 18 І КОЛИШНЬОЇ СТАТТІ 32 § 4 КОНВЕНЦІЇ

384. Держава-заявниця звернулася до Суду з проханням встановити порушення статей 1, 17, 18 і колишньої статті 32 § 4 Конвенції. У статті 1 йдеться:

«Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I [цієї] Конвенції».

У колишній статті 32 § 4 Конвенції йдеться:

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються розглядати як обов'язкове будь-яке рішення, яке ухвалене Комітетом міністрів з метою виконання попередніх пунктів».

385. Держава-заявниця стверджувала, що з урахуванням комплексних і масових порушень Конвенції, скоєних державою-відповідачем, для Суду в цьому випадку було б доцільно знайти порушення статті 1.

386. Крім того, держава-заявниця зазначила, що факти вказали на те, що держава-відповідач насправді контролювала власність греко-кіпріотського населення на півночі з метою проведення політики етнічних чисток. Програма держави-відповідача стосовно переселення була також яскравим проявом цієї політики. Проте держава-відповідач намагалася приховати свою справжню мету з посиланням на обмеження прав, що допускаються відповідно до статті 8 § 2 або статті 1 Протоколу № 1. Держава-заявниця

стверджувала, що державу-відповідача потрібно розглядати за цих обставин як таку, що порушила статті 17 і 18 Конвенції.

387. Держава-заявниця, врешті-решт, повідомила, що держава-відповідач не змогла покласти край порушенням Конвенції, встановленим в доповіді Комісії 1976 року, відповідно до прохання в рішенні Комітету міністрів від 21 жовтня 1977 року (див. пункт 17 вище). Держава-заявниця стверджувала, що Суд повинен заявити про будь-які порушення Конвенції, які вона виявила після ухвалення такого рішення і які досі тривають. Вона також стверджувала, що Суд повинен розглядати як обтяжуючу обставину той факт, що порушення Конвенції тривали більше двадцяти років і що офіційна політика держави-відповідача безпосередньо призвела до порушень після рішення Комітету міністрів.

388. Суд вважає, що немає необхідності в обставинах окремо розглядати ці скарги. Крім того, він нагадує щодо скарг держави-заявниці відповідно до статей 17 і 18, що він дійшов такого ж висновку в контексті подібних тверджень, зроблених щодо заявлених порушень прав на власність греко-кіпріотських переміщених осіб (див. пункт 206 вище).

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

I. ПОПЕРЕДНІ СЛУХАННЯ

1. *Ухвалює* одноголосно, що він має повноваження для розгляду питань попередніх слухань, що виникли під час розгляду Комісією (пункти 56–58);

2. *Ухвалює* одноголосно, що держава-заявниця має *право на подання позов до суду* (пункт 62);

3. *Ухвалює* одноголосно, що держава-заявниця має законний правовий інтерес у перевірці сутності подання (пункт 68);

4. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що факти, які оскаржуються в заяві, підпадають під «юрисдикцію» Туреччини в межах змісту статті 1 Конвенції і, отже, тягнуть за собою відповідальність держави-відповідача відповідно до Конвенції (пункт 80);

5. *Ухвалює* десятьма голосами проти семи, що для цілей колишньої статті 26 (поточна стаття 35 § 1) Конвенції засоби правового захисту, наявні в «ТРПК», можна розглядати як «національні засоби правового захисту» держави-відповідача і що питання ефективності цих засобів правового захисту слід розглядати в конкретних обставинах, коли вони виникають (пункт 102);

6. *Ухвалює* одноголосно, що ситуації, які трапилися більш як за шість місяців до дати зробленої заяви (22 травня 1994 року), не підлягають розгляду Судом (пункт 104).

II. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ГРЕКО-КІПРІОТСЬКИХ ЗНИКЛИХ ОСІБ ТА ЇХНІХ РОДИЧІВ

1. *Ухвалює* одноголосно, що не було жодного порушення статті 2 Конвенції з причини заявленого порушення будь-якої основної вимоги цієї статті щодо будь-кого зі зниклих осіб (пункт 130).

2. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбувалося постійне порушення статті 2 Конвенції через нездатність влади держави-відповідача провести ефективне розслідування про місцезнаходження і долю греків-кіпріотів, які зникли за обставин, що загрожують життю (пункт 136);

3. *Ухвалює* одноголосно, що порушення статті 4 Конвенції не було встановлено (пункт 141);

4. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбувалося постійне порушення статті 5 Конвенції через нездатність влади держави-відповідача провести ефективне розслідування про місцезнаходження і долю зниклих греків-кіпріотів, щодо яких існує спірна заява, що вони перебували в турецькому полоні в момент їхнього зникнення (пункт 150);

5. *Ухвалює* одноголосно, що порушення статті 5 Конвенції не було встановлено на підставі заявленого фактичного затримання зниклих греків-кіпріотів (пункт 151);

6. *Ухвалює* одноголосно, що немає необхідності перевіряти скарги держави-заявниці відповідно до статей 3, 6, 8, 13, 14 і 17 Конвенції щодо зниклих греків-кіпріотів (пункт 153);

7. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбувалося постійне порушення статті 3 Конвенції стосовно родичів зниклих греків-кіпріотів (пункт 158);

8. *Ухвалює* одноголосно, що немає необхідності перевіряти, чи були порушені статті 8 і 10 Конвенції стосовно родичів зниклих греків-кіпріотів, беручи до уваги висновки Суду відповідно до статті 3 (пункт 161).

III. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ПОВАГУ ДО ЇХНЬОГО ЖИТЛА І ВЛАСНОСТІ

1. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбувалося постійне порушення статті 8 Конвенції через відмову дозволити повернутися переміщеним грекам-кіпріотам до їхніх домівок у північній частині Кіпру (пункт 175);

2. *Ухвалює* одноголосно, що, беручи до уваги зроблений ним висновок про постійне порушення статті 8 Конвенції, немає необхідності перевіряти питання, чи було подальше порушення цієї статті через заявлені демографічні та культурні маніпуляції стосовно житла переміщених греків-кіпріотів у північній частині Кіпру (пункт 176);

3. *Ухвалює* одноголосно, що скарга держави-заявниці відповідно до статті 8 Конвенції стосовно порушення права на повагу до сімейного життя через відмову дозволити

переміщеним грекам-кіпріотам повернутися до своїх домівок у північній частині Кіпру, повинна розглядатися в контексті їхніх заяв щодо умов життя турків-кіпріотів у районі Карпас (пункт 177);

4. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбувалося постійне порушення статті 1 Протоколу № 1 через факт, що греко-кіпріотським власникам майна у північній частині Кіпру відмовляють у доступі та контролі, використанні та користуванні їхнім майном, а також у будь-якій компенсації за порушення їхніх майнових прав (пункт 189);

5. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що було порушення статті 13 Конвенції через нездатність забезпечити грекам-кіпріотам, які не проживають у північній частині Кіпру, будь-які засоби правового захисту, щоб оскаржити порушення їхніх прав відповідно до статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 (пункт 194);

6. *Ухвалює* одноголосно, що немає необхідності перевіряти заяву про те, чи було у цій справі порушення статей 8, 13 і 14 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 через заявлене дискримінаційне поводження стосовно греків-кіпріотів, які не проживають у північній частині Кіпру, щодо їхнього права на повагу до їхніх помешкань, на мирне користування їхнім майном і на ефективні засоби правового захисту (пункт 199);

7. *Ухвалює* одноголосно, що немає необхідності перевіряти заяву про те, чи призводить дискримінація переміщених греків-кіпріотів до порушення статті 3 Конвенції, беручи до уваги висновки відповідно до статей 8, 13 та 14 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 (пункт 203);

8. *Ухвалює* одноголосно, що немає необхідності перевіряти окремо скарги держави-заявниці відповідно до статей 17 і 18 Конвенції стосовно його висновків відповідно до статей 8 і 13 Конвенції і статті 1 Протоколу № 1 (пункт 206).

IV. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З УМОВ ЖИТТЯ ГРЕКІВ-КІПРІОТІВ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КІПРУ

1. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що не було встановлено порушення статті 2 Конвенції через заявлену практику відмови в доступі до медичних послуг для греків-кіпріотів і маронітів, які проживають у північній частині Кіпру (пункт 221);

2. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що не було порушення статті 5 Конвенції (пункт 227);

3. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що не було встановлено порушення статті 6 Конвенції стосовно греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, через заявлену практику відмови їм у справедливому слуханні справи незалежним і неупередженим судом у визначенні їхніх цивільних прав та обов'язків (пункт 240);

4. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що було порушення статті 9 Конвенції стосовно греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру (пункт 246);

5. *Ухвалює* одногосно, що не було встановлено порушення статті 9 Конвенції стосовно маронітів, які проживають у північній частині Кіпру (пункт 247);

6. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що було порушення статті 10 Конвенції стосовно греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, оскільки шкільні підручники, призначені для використання в їхній початковій школі, піддалися надмірній цензурі (пункт 254);

7. *Ухвалює* одногосно, що не було встановлено порушення статті 11 Конвенції через заявлену практику відмови грекам-кіпріотам, що проживають у північній частині Кіпру, у праві на свободу об'єднань (пункт 263);

8. *Ухвалює* одногосно, що скаргу держави-заявниці відповідно до статті 8 Конвенції щодо заявленої практики обмеження участі греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, в заходах двох громад або між громадами треба розглядати в контексті глобальної оцінки наявності або відсутності порушення цієї статті (пункт 262);

9. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбувалося постійне порушення статті 1 Протоколу № 1 щодо греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, в тому, що їхнє право на мирне користування своїм майном не було забезпечено в разі їхнього постійного виїзду з цієї території, а також в тому, що в разі смерті права наслідування родичів, які проживають у південній частині Кіпру, не були визнані (пункти 269–270);

10. *Ухвалює* одногосно, що порушення статті 1 Протоколу № 1 не було встановлено через заявлену практику невжиття заходів щодо захисту майна греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, проти втручань з боку приватних осіб (пункт 272);

11. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбулося порушення статті 2 Протоколу № 1 щодо греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, оскільки жодні відповідні заклади середньої освіти не були доступні для них (пункт 280);

12. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що, із загальної точки зору, відбулося порушення права греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, на повагу до їхнього приватного і сімейного життя та повагу до їхніх домівок, гарантоване статтею 8 Конвенції (пункти 296 і 301);

13. *Ухвалює* одногосно, що порушення статті 8 Конвенції не було встановлено через заявлену практику втручання у право греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, на повагу до їхньої кореспонденції (пункт 298);

14. *Ухвалює* одноголосно, що немає необхідності розглядати окремо скаргу держави-заявниці відповідно до статті 8 Конвенції стосовно впливу заявленої політики колонізації держави-відповідача на демографічне та культурне середовище домівок греків-кіпріотів, беручи до уваги його загальну оцінку умов життя останніх відповідно до цієї статті (пункт 301);

15. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбулося порушення статті 3 Конвенції у тому, що греки-кіпріоти, які проживають у районі Карпас північного Кіпру, зазнавали дискримінації, що принижує гідність людини (пункт 311);

16. *Ухвалює* одноголосно, що немає необхідності розглядати питання про те, чи відбулося порушення статей 3 і 14 Конвенції стосовно греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, беручи до уваги його висновок відповідно до статті 3 (пункт 315);

17. *Ухвалює* чотирнадцятьма голосами проти трьох, що, беручи до уваги конкретні обставини цієї справи, немає необхідності розглядати питання, чи відбулося порушення статті 14 Конвенції та інших відповідних статей (пункт 317);

18. *Ухвалює* одинадцятьма голосами проти шести, що не було встановлено порушення статті 13 Конвенції через заявлену відсутність засобів правового захисту щодо втручань з боку приватних осіб у права греків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру, відповідно до статті 8 Конвенції і статті 1 Протоколу № 1 (пункт 324);

19. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що відбулося порушення статті 13 Конвенції з причини відсутності на практиці засобів правового захисту щодо втручань з боку влади у права греків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, відповідно до статей 3, 8, 9 і 10 Конвенції та статей 1 і 2 Протоколу № 1 (пункт 324).

V. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВА ПЕРЕМІЩЕНИХ ГРЕКІВ-КІПРІОТІВ ПРОВОДИТИ ВИБОРИ

Ухвалює одноголосно, що немає необхідності розглядати питання про те, чи розкривають факти порушення права переміщених греків-кіпріотів на проведення вільних виборів, як це гарантовано статтею 3 Протоколу № 1 (пункт 327).

VI. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ ЩОДО ПРАВ ТУРКІВ-КІПРІОТІВ, ВКЛЮЧАЮЧИ ЧЛЕНІВ РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КІПРУ

1. *Ухвалює* одноголосно, що він відмовляється розглядати аспекти скарг держави-заявниці відповідно до статей 6, 8, 10 і 11 Конвенції щодо політичних опонентів режиму в «ТРПК», а також їхні скарги відповідно до статей 1 і 2 Протоколу № 1 щодо турецько-кіпріотської громади ромського походження, що проводилося Комісією не в межах справи і визнано допустимим (пункт 335);

2. *Ухвалює* одноголосно, що не було встановлено порушення прав турків-кіпріотів, які є опонентами режиму у північній частині Кіпру, відповідно до статей 3, 5, 8, 10 і 11 Конвенції через заявлену адміністративну практику, в тому числі заявлену практику невжиття заходів щодо захисту їхніх прав відповідно до цих статей (пункт 348);

3. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що не було встановлено порушення прав членів турецько-кіпріотської громади ромського походження відповідно до статей 3, 5, 8 і 14 Конвенції через заявлену адміністративну практику, в тому числі заявлену практику невжиття заходів щодо захисту їхніх прав відповідно до цих статей (пункт 353);

4. *Ухвалює* шістнадцятьма голосами проти одного, що було порушення статті 6 Конвенції через законодавчу практику легалізації суду над цивільними особами військовими судами (пункт 359);

5. *Ухвалює* одноголосно, що не було встановлено порушення статті 10 Конвенції через заявлену практику обмеження права турків-кіпріотів, які проживають у північній частині Кіпру, на отримання інформації з преси грецькою мовою (пункт 363);

6. *Ухвалює* одноголосно, що не було встановлено порушення статті 11 Конвенції через заявлену практику втручання у право на свободу об'єднань або зборів турків-кіпріотів, що проживають у північній частині Кіпру (пункт 371);

7. *Ухвалює* одноголосно, що порушення статті 1 Протоколу № 1 не було встановлено через заявлену адміністративну практику, в тому числі заявлену практику нездатності забезпечити вільне користування своїми володіннями на півдні Кіпру туркам-кіпріотам, які проживають у північній частині Кіпру (пункт 377);

8. *Ухвалює* одинадцятьма голосами проти шести, що порушення статті 13 Конвенції не було встановлено через заявлену практику неможливості забезпечити ефективні засоби правового захисту туркам-кіпріотам, що проживають у північній частині Кіпру (пункт 383).

VII. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ ІНШИХ СТАТЕЙ КОНВЕНЦІЇ

Ухвалює одноголосно, що немає необхідності розглядати окремо скарги держави-заявниці відповідно до статей 1, 17, 18 і колишньої статті 32 § 4 Конвенції (пункт 388).

VIII. ПИТАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

Ухвалює одноголосно, що питання можливого застосування статті 41 Конвенції ще не розглянуте і *відкладає* ухвалення рішення щодо нього.

Складено англійською та французькою мовами й оголошено на публічних слуханнях у Будинку прав людини, Страсбург, 10 травня 2001 року.

Лузіус ВІЛДХАБЕР,
Президент
Мішель ДЕ САЛЬВІА,
Секретар

Відповідно до статті 45 § 2 Конвенції та правила 74 § 2 Регламенту Суду, наступні окремі думки додаються до цього рішення:

(а) частково думка пані Палм, до якої приєдналися пан Джангверт, пан Левітс, пан Пантиру, пан Ковлер і пан Маркус-Хелмонс;

(b) частково окрема думка пана Кости;

(с) частково окрема думка пана Фуада;

(d) частково окрема думка пана Маркуса-Хелмонса.

Л.В.
М. де С.

ЧАСТКОВО ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ПАЛМ,
ДО ЯКОЇ ПРИЄДНАЛИСЯ СУДДІ ДЖАНГВЕРТ, ЛЕВІТС, ПАНТИРУ, КОВЛЕР ТА
МАРКУС-ХЕЛМОНС

Погоджуючись з більшістю висновків Суду у цій складній справі, я відчуваю себе зобов'язаною висловити свою незгоду стосовно одного з основних питань: значення, що надається Судом існуванню системи правового захисту в «ТРПК». Я вважаю підхід Суду до цього питання настільки помилковим, що він зводить нанівець рішення в цілому. З причин, які будуть розкриті нижче, це особливо недоречно, оскільки він був відкритий для Суду для виконання свого завдання, уникаючи цієї складності у спосіб узгодження з принципом і його прецедентним правом.

У своєму рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) від 18 грудня 1996 року (*суть*) (*Збірник судових рішень і постанов 1996-VI*) Суд дійшов висновку, що стаття 159 основного закону повинна була розглядатися як недійсна через відмову міжнародної спільноти вважати «ТРПК» державою відповідно до міжнародного права. Він не «вважає це бажаним, не кажучи вже про необхідність... розробити загальну теорію щодо законності законодавчих і адміністративних актів «ТРПК» (с. 2231, пункти 44–45). Суд був явно стурбований тим, щоб обмежити свої міркування щодо того, що мало важливе значення для прийняття рішення у справі, а також щоб уникнути вторгнення в питання особливої складності і делікатності, що стосуються «законності» актів «незаконного» режиму. Я твердо переконана, що Суд повинен бути в рівній мірі обережним у цій справі, щоб уникнути розробки загальної теорії щодо обґрунтованості та ефективності засобів правового захисту в «ТРПК», особливо якщо вона має бути побудована навколо мінімалістичних зауважень Міжнародного суду (МС) у його Консультативному висновку щодо Намібії, який Суд у справі «Лоїзиду» вважав за потрібне не інтерпретувати або пояснювати далі, ніж це необхідно.

Така політика судового обмеження в цій області пояснюється трьома основними причинами. По-перше, будь-який розгляд засобів правового захисту породжує очевидну складність, що вся судова система в «ТРПК» отримує своє законне право відповідно до конституційних положень, законність яких Суд не може визнати, – з тих же причин, з яких він не може визнати статтю 159 у справі «Лоїзиду» – без надання ступеня легітимності суб'єкту, який не отримав визнання міжнародної спільноти. Міжнародний суд не може ігнорувати послідовну практику держав щодо цього або неодноразові заклики міжнародної спільноти не сприяти утвердженню державності суб'єкта. По-друге, Суд не може розглядати засоби правового захисту «ТРПК» у вакуумі так, ніби це є нормальна договірنا сторона, де можна припустити, що суди «встановлені законом» або судді є незалежними і неупередженими (відсутній доказ протилежного). Приписування юридичної сили засобам правового захисту суду обов'язково вимагає від суду спиратися на те, чи суди «встановлені законом» – щось, що суд повинен уникати робити, якщо він має поважати незаконний статус режиму «ТРПК» і заявлену позицію міжнародної спільноти. Це правда, що поняття «встановлений законом» є автономним. Проте Суд повинен уникати потрапляння в становище, в якому, з нібито добрих намірів, він відчуває потребу зображати видимість законності в явно незаконній ситуації. По-третє, Суд повинен постійно мати на увазі, що сама

Туреччина не стверджує, що «засоби правового захисту», які розглядаються, є турецькими засобами правового захисту, оскільки основною ідеєю її аргументів у цій суперечці є те, що «ТРПК» є незалежною державою, відповідальною за роботу своєї власної правової системи. Таким чином, Суд стикається з парадоксом, що у своїх поданнях держава-відповідач висуває «засоби правового захисту», які нібито належать до іншої правової системи. Штучність такого підходу, який відображає той факт, що «ТРПК» не має жодного процесуального статусу в міжнародній спільноті чи Суді і визнається тільки Туреччиною, є підставою для Суду бути більш обережним у наданні широкого визначення про статус таких «засобів правового захисту» відповідно до Конвенції.

Звичайно, я визнаю, що навіть в умовах незаконності це явно в інтересах жителів, що та чи інша форма судової системи встановлюється для того, щоб основні повсякденні суперечки могли бути вирішені владою. Крім того, не виключено, що рішення таких судів, зокрема у цивільних справах – розлучення, угоди про опіку, контракти тощо, – можуть бути визнані судами інших країн. Таке визнання дійсно відбувалося час від часу, особливо після того, як ситуація незаконності закінчилася. Проте саме через важливість таких угод для місцевого населення – якщо ситуація свідчить, що звернення буде спрямоване на них, – Міжнародний суд повинен зважитися на перевірку їхньої законності, якщо тільки це не є суворо необхідним. Будь-який інший підхід може в кінцевому рахунку бути шкідливим для *юридичної* корисності такої системи. Наприклад, висновок про «незаконність» може перешкоджати використанню таких судових органів для вирішення суперечок. Так само висновок, у якому відстоюється законність таких заходів у цій справі, може призвести до оголошення законним урядом Кіпру, що такі судові органи будуть ігноруватися греко-кіпріотською громадою, щоб не поставити під загрозу заявлену на міжнародному рівні вимогу уряду про незаконність. Суд не повинен діяти легковажно, ґрунтуючись на переконанні, що він діє в інтересах місцевого населення, під час розгляду законності таких угод.

Проте я відразу маю зазначити, що з мого визнання корисності місцевої судової системи не випливає, що цей Суд повинен вимагати від заявників у північній частині Кіпру, які скаржаться на порушення прав людини, вичерпати ці можливі перспективи компенсації – або ті перспективи, які Суд вважає ефективними, – перш ніж він застосує юрисдикцію для перевірки їхніх скарг. Одна справа – випадкове визнання іноземними судами. Інша справа – вичерпання вимог. Вимагання від тих осіб, які зазнають утиску з боку окупаційної влади, звертатися до судів як попередня умова для того, щоб їхні скарги на порушення прав людини були розглянуті цим судом, є, безумовно, нереалістичною пропозицією з урахуванням очевидної і виправданої відсутності довіри до такої системи здійснення правосуддя.

У цьому рішенні Суд нерозсудливо розпочинає розробку загальної теорії засобів правового захисту в «ТРПК», що побудовані навколо коротких зауважень Міжнародного суду у його Консультативному висновку щодо Намібії (див. пункти 89–102) із загальним висновком у пункті 102, що «відповідно до колишньої статті 26, засоби правового захисту, наявні у північній частині Кіпру, можна розглядати як «національні засоби правового захисту» «держави-відповідача». Це призводить до двох основних труднощів. По-перше, така теорія в цій справі зовсім не є необхідною, оскільки Суд практично на жодному етапі не відхилив скарги відповідно до колишньої статті 26 на підставі невичерпання національних засобів правового захисту! Він обмежує себе у використанні цих міркувань лише побічно під

час розгляду питання про ефективність засобів правового захисту відповідно до статті 13 та питання офіційної толерантності як елемента концепції адміністративної практики. П'ятий пункт основної частини з попередніх слухань, таким чином, є непотрібним і занадто розлогим.

Що особливо важливо, такий загальний висновок має, як прямий наслідок, той факт, що Європейський суд з прав людини може визнати юридично дійсними рішення судів «ТРПК» і, опосередковано, положення Конституції, які створюють судову систему. Таке визнання, незважаючи на постійні запевнення Суду в зворотному, може лише підірвати тверду позицію, що зайняла міжнародна спільнота, яка через Раду Безпеки ООН заявила, що проголошення державності «ТРПК» є «юридично неприпустимою», і яка твердо наполягала на відмові визнання «ТРПК». Він також суперечить позиції, яку зайняв Комітет міністрів Ради Європи (див. пункт 14 рішення і пункти 19–23 рішення у справі Лоїзиду) і з точки зору різних резолюцій, що закликають держави «не сприяти чи будь-яким чином допомагати незаконному сепаратистському утворенню» (див., зокрема, пункти 20 і 23 рішення у справі «Лоїзиду»). Це моя думка, що міжнародний суд повинен бути вкрай обережним, займаючи позицію, яка виступає настільки сильно проти природи міжнародної практики – особливо, коли це зовсім не обов'язково для вирішення ним справи. Виважена позиція Суду, відображена у пункті 45 рішення у справі «Лоїзиду», є показовим прикладом мудрості такого підходу.

Залишається пояснити, чому для Суду не є необхідним факт висловити будь-який погляд на правове значення засобів правового захисту у північній частині Кіпру, щоб вирішити цю справу. Я пропоную розглянути в цьому контексті скарги, щодо яких Суд взяв до уваги наявність засобів правового захисту для того, щоб зробити свій висновок – а саме ті скарги, відповідно до статей 6 і 13, щодо греко-кіпріотської громади у північній частині Кіпру (пункти 233–240 і 324 рішення), що стосуються турецько-кіпріотських політичних опонентів і ромів (пункти 342–253 рішення) і заявленого порушення статті 13 щодо цих скарг (пункти 378–383 рішення).

1. Статті 6 і 13

Суд дійшов висновку, що порушення статті 6 не було встановлено «через заявлену практику» стосовно скарги, що греко-кіпріотське населення в анклаві було позбавлено права мати свої цивільні права й обов'язки, визначені незалежними і неупередженими судами, встановленими законом (пункти 233–240 рішення). При цьому він схвалив висновок Комісії про факти, що в межах правової системи «ТРПК» не було нічого, що поставило б під сумнів незалежність і неупередженість суддів, і що суди функціонували на основі національного законодавства «ТРПК».

Крім труднощів, які виникнуть від визнання системи «ТРПК», про які я вже згадувала вище, висновок, до якого я дійшла, відмінний від загальних висновків Суду щодо численних серйозних порушень положень Конвенції (статті 3, 9, 10 Конвенції та статті 1 і 2 Протоколу № 1) стосовно греко-кіпріотської громади в анклаві. Суд визнає, що греки-кіпріоти в анклаві «змушені жити у ворожому середовищі, в якому навряд чи можливо вести нормальне приватне та сімейне життя» (пункт 300). Він також вважає, що це населення є жертвою дискримінації і поводження, що принижує людську гідність, через етнічну та расову

належність, релігію і що його представники змушені жити «ізолювано, є обмеженими у своїх рухах, під контролем і без перспективи відновлення або розвитку своєї спільноти» (пункт 309). Коли хтось відступає від правових норм, на яких ґрунтуються ці висновки, Суд розглядає загальну картину старіючої громади, яка вироджується, навмисно здійснюється скорочення передбачених Конвенцією прав людини відповідно до характеру політики етнічного розділення. Суд, крім того, погоджується із зауваженнями Генерального секретаря ООН про те, що обмеження будуть мати неминучий характер, так що громада перестане існувати (пункт 307).

У такому контексті, чи реально говорити про те, що члени цієї громади мають доступ до судів для цивільних скарг? Чи є переконливим твердження, що існує осередок юридичного захисту, який готовий і здатен захищати права цього переслідуваного населення, незважаючи на існування офіційної політики стримування і утиску? Мені б дуже хотілося вірити, що суди можуть і будуть функціонувати таким чином, але, за відсутності істотних доказів зворотного, – на відміну від кількох успішних судових рішень у справах про фізичну шкоду або протиправне заподіяння шкоди³ – досвід і здоровий глузд говорять нам, що суди, як правило, безсилі в такій ситуації. Слід також мати на увазі, що жителям протягом аналізованого періоду не дозволялося від'їжджати більш як на три милі від своїх будинків – факт, що навряд чи сприяє бажанню звертатись до судів для вирішення суперечок. Тому цілком природним і передбачуваним є стан, що це населення насправді жодним чином не використовує судової системи.

Суд повинен взяти до уваги загальний правовий і політичний контекст, в якому діють засоби правового захисту, а також особисті обставини заявників (див. рішення у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» (*Akdivar and Others v. Turkey*) від 16 вересня 1996 року, *Збірник судових рішень* 1996-IV, с. 1211, § 69). Це більше стосується традиційного підходу Суду до засобів правового захисту, щоб зробити висновок, що там, де існує практика недотримання положень Конвенції, відповідно до конкретної політики держави, засоби правового захисту, як наслідок, будуть нерішучі, неповні або даремні (див., з урахуванням відповідних змін, доповідь Комісії у справі Греції, *Щорічник* 12, с. 194). Цей висновок буде також застосовуватися до скарги відповідно до статті 13 щодо заявленого втручання з боку приватних осіб у права греків-кіпріотів у північній частині Кіпру.

Нарешті, важко зрозуміти, як можна говорити, що він діє в інтересах місцевого населення – у словах речення в Консультативному висновку у справі Намібії, на які так покладаються, – щоб вимагати від членів цих громад скористатися всіма національними засобами правового захисту, запропоновані «ТРПК», перед тим, як Суд розгляне їхні скарги про порушення прав людини.

На закінчення Суд повинен був встановити порушення цього положення, що призводить до неминучого наслідку – важкої долі цієї громади, і залишити відкритими всі питання, що стосуються правової системи «ТРПК».

³ Суд був проінформований про декілька успішних судових рішень, але він не має жодної інформації у своєму розпорядженні щодо питання про те, чи дійсно були ці рішення виконані. Питання виконання, згідно з поданнями держави-заявниці, також пов'язане із заявленим примусом з боку турецьких поселенців (див. пункт 229 рішення).

2. Скарги, що стосуються турецько-кіпріотських політичних опонентів і ромів

Суд відкидає твердження про існування адміністративної практики порушення прав обох вищевказаних категорій. Я вважаю корисним нагадати, що концепція адміністративної практики у прецедентному праві інститутів Конвенції включає два окремих і взаємодоповнювальних елементи: по-перше, повторення актів або «накопичення ідентичних або аналогічних порушень, які є досить численними і взаємопов'язаними, щоб досягати не просто окремих випадків або виключень, а шаблонів або системи» (див. рішення у справі «Ірландія проти суду Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) від 18 січня 1978 року, Серія А № 25, с. 64, § 159). Вона також включає в себе певну «офіційну толерантність» з боку державних органів на підставі, що «неможливо, щоб вищі органи влади держави не знали або мали право не помічати існування такої практики» (там само). Крім того, «відповідно до Конвенції ці органи влади несуть сувору відповідальність за поведінку своїх підлеглих; на них покладено обов'язок нав'язувати свою волю підлеглим, і вони не можуть сховатися за своєю нездатністю забезпечити їй повагу» (так само)⁴. Суд бере до уваги висновки Комісії про те, що факти не підтверджують скарги такого загального і поширеного порушення прав членів цих груп (пункти 342–353). Відповідно, не можна сказати, що перше положення одного зі складових елементів адміністративної практики – а саме повторення актів – було. Дійшовши такого висновку, немає необхідності йти далі і вважати, що члени цих груп не використовували засоби правового захисту, як Суд заявив у пункті 352 рішення. Імовірно, хоча це не вказано *дослівно*, Суд послався на засоби правового захисту в цьому контексті з метою демонстрації того, що іншої вимоги адміністративної практики, а саме офіційної терпимості, бракувало. Однак, щоб дійти висновку, що не було практики, достатньо того, щоб однієї з вимог – у цьому випадку фактичної – бракувало. І в цьому випадку Суд необачно заходить далі, ніж необхідно, для того, щоб зробити висновок.

3. Стаття 13 щодо скарги турецько-кіпріотської громади

Суд також бере до уваги висновок Комісії щодо цієї периферійної скарги про те, що існують ефективні засоби правового захисту перед судами «ТРПК» щодо скарг незгодних громад і ромів (пункти 378–383). Тут можна поставити під сумнів питання, раніше відкинувши твердження про адміністративну практику порушення прав цих груп, про те, чи взагалі потрібно потім вивчати ще одне питання про те, чи існувала практика відмови їм в ефективних засобах правового захисту. На мій погляд, це питання потрібно розглядати тільки якщо докази, надані на підтримку практики, породжують спірну вимогу існування практики. Але навіть якщо це так, я вважаю, що тягар лягає на державу-відповідача з метою продемонструвати, з посиланням на вирішені справи, що ці групи мали реальну можливість

⁴ Комісія описала поняття офіційної терпимості так: «Офіційна терпимість означає, що посадові особи, хоча й проінформовані про такі акти жорстокого поводження, відмовляються вживати заходів для покарання винних або запобігати їхньому повторенню; або що вищий орган виявляє байдужість, відмовляючись проводити будь-яке повноцінне вивчення їхньої істинності або хибності; або що під час судового розгляду об'єктивний розгляд таких скарг відхиляється. Для цього останнього елемента Комісія додала б, що будь-які заходи, вжиті вищим органом, повинні бути в масштабі, який є достатнім для припинення повторення актів або переривання схеми або системи» (справа «Франція, Норвегія, Данія, Швеція і Нідерланди проти Туреччини» (*France, Norway, Denmark, Sweden and the Netherlands v. Turkey*), рішення від 6 грудня 1983 року, Збірник судових рішень 35, с. 163–164; також справа Греції, Щорічник 12, с. 195–196).

на успішні судові рішення. У політичній ситуації, яка зберігається в «ТРПК», я зовсім не впевнена, з причин, подібним до тих, що викладені в контексті статті 6 вище, що судова система здатна надати або їй буде дозволено надавати засоби правового захисту політичним дисидентам, які ставлять під сумнів політику етнічного розділення, на якій будується суб'єкт, або збіднілим ромам, що проживають поза громадянським суспільством.

Відповідно, проблему засобів правового захисту можна було б також уникнути в цьому контексті, дійшовши висновку, що не було необхідності розглядати статтю 13 або, як альтернативи, до висновку, що існує також порушення цього положення на основі неефективності засобів правового захисту – залишаючи відкритим питання про їхню законність.

Висновок

З боку Суду було б нерозумно наслідувати Комісію в розробці загальної теорії, що стосується обґрунтованості та ефективності засобів правового захисту в «ТРПК».

Він, можливо, залишив поза увагою розбіжність між Комісією та Судом у справі «Лоїзиду» про те, як підходити до вирішення питань, що виникають внаслідок тривалої окупації Туреччиною північної частини Кіпру. Звичайно, в такій політичній сфері Суд повинен дозволити собі застосувати рішучий – і безжалісний – підход, який наслідувала до сьогоднішнього дня міжнародна спільнота. Як було зазначено вище, підхід, обраний Судом, не був необхідним для вирішення питань, що розглядаються у цій справі. У справі між державами, коли виникають питання, які мають наслідки для міжнародної спільноти в цілому у відносинах з обома сторонами, і справді з Судом, принципу судового обмеження треба надавати повну свободу дій, як Суд запропонував у своїх зауваженнях у рішенні у справі «Лоїзиду», яка згадувалася вище. Я дуже шкодую про те, що подібною мірою обережності не керувалися в цій справі.

ЧАСТКОВО ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КОСТИ

(Переклад)

1. Є тільки два пункти (з близько п'ятдесяти чинних положень), у яких я багато з чим не згоден (стосовно або міркування, або висновку). Вони стосуються релігійної дискримінації греків-кіпріотів, що проживають у регіоні Карпас, і порушення прав турецько-кіпріотської ромської громади.

2. Щодо першого пункту, я цілком розумію, чому, виявивши порушення статті 3 Конвенції проти греків-кіпріотів Карпасу, більшість не вважає за необхідне розглядати, чи відбулося порушення статті 14 та інших положень.

3. Я, однак, не задоволений, що цей висновок стосувався також статті 14 Конвенції разом зі статтею 9. У межах загального принципу, заборона на дискримінацію, що міститься у статті 14, не видається мені занадто простою через сам факт, що право, гарантоване Конвенцією, було порушено. Наприклад, у справі, яка закінчилась рішенням «Шассанью та інші проти Франції» (*Chassagnou and Others v. France*) ([GC], №№ 25088/94, 28331/95 та 28443/95, ЄКПЛ 1999-III) (в якому я був у меншості, але це окрема тема), Суд не вагався, ухвалюючи рішення про порушення статті 11 Конвенції і статті 1 Протоколу № 1, взятих як поодиночі, так і разом зі статтею 14 Конвенції. Для громади в анклаві, яка проживає на острові, розділеному, серед іншого, за релігійною ознакою і не має свободи пересування (див. пункт 245 цього рішення), мені здається, що релігійна свобода є однією з найбільш важливих свобод і має бути порушена в цій справі. Зі свого боку, я не бачу нічого алогічного в цих обставинах у встановленні порушення статті 9 і статті 9 у поєднанні зі статтею 14.

4. Загальновизнано, що можна заперечити, що виявлення дискримінації, досить серйозної, яка пов'язана з нелюдським ставленням і поведженням, що принижує людську гідність, яка заборонена статтею 3, достатньо. Можливо. Але я не впевнений, що ця стаття обов'язково включає в себе все і має вищу юридичну силу над усіма іншими порушеннями. Конвенція становить єдине ціле, але це не означає, що встановлення одного порушення Конвенції звільнить Суд від обов'язку розглянути, чи були інші, за винятком особливих випадків, коли різні скарги впливають з одного і того ж набору фактів.

5. Стосовно турків-кіпріотів ромського походження, Суд дійшов висновку у пункті 352 судового рішення, що не було встановлено практики відмови в захисті їхніх прав. Проте Комісія встановила численні порушення цих прав і зазначила про особливо серйозні випадки (див. пункт 54 рішення). Не заперечуючи цей висновок, Суд просто спирається на той факт, що жертви не застосовували жодних засобів правового захисту в місцевих судах. Однак, безумовно, слід усвідомлювати різницю між утиском прав і свобод потерпілих, що не викликає сумнівів, і тим фактом, що, справедливо чи ні, потерпілі не вірили, що дії в судах можуть бути реальними або ефективними? Крім того, чи можна прирівняти їхню поразку у справі подання позову із відсутністю доказів адміністративної практики, чогось, що в будь-якому разі дуже важко довести і було прийнято лише в рідкісних випадках обґрунтованим у рішеннях Суду?

6. На мій погляд, для Суду було б простіше прийняти висновки Комісії і вважати їх порушенням прав, гарантованих Конвенцією та протоколами, що додаються до неї. З цієї причини я не голосував на користь цього чинного положення.

7. Щодо решти, без вдоволення особистим або колективним рішенням, я готовий погодитись з підставами і чинними положеннями цього важливого судового рішення.

ЧАСТКОВО ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ФУАДА

1. Я голосував проти висновку більшості членів Суду, що мало місце тривале порушення статті 1 Протоколу № 1 державою-відповідачем через те, що греко-кіпріотські власники майна у північній частині Кіпру були позбавлені доступу до нього, а також права контролювати і користуватися своєю власністю без компенсації за втручання в їхні права власності. Якщо тільки Суд, в його нинішньому складі, не був переконаний, що рішення більшості у справі «Лоїзиду» було неправильним, на це рішення можна було очікувати.

2. З усією повагою, на мою думку, більшість не надала достатньої ваги причинам і наслідкам жакливих і катастрофічних подій, які відбулися на Кіпрі у період з 1963 по 1974 роки (які буквально розірвали острів на частини), або до подій, які відбулися з часу, зокрема, участі Організації Об'єднаних Націй. Я знайшов слушними деякі окремі думки, які додаються до рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) від 18 грудня 1996 року (*суть*) (*Збірник судових рішень 1996-VI*). Вони відображають особливість і складність ситуації, що можна назвати кіпрською проблемою.

3. Суддя Бернхардт (до якого приєднався суддя Лопес Роха) зробив низку зауважень з приводу нинішньої ситуації на Кіпрі і про вплив, який вона мала на питання, що стоять перед Судом. Він сказав:

«1. Унікальною особливістю цієї справи є те, що неможливо відокремити положення окремого потерпілого від складного історичного розвитку і не менш складної нинішньої ситуації. Судове рішення стосується насправді не тільки пані Лоїзиду, а тисяч або сотень тисяч греків-кіпріотів, які мають (або мали) власність у північній частині Кіпру. Це може також вплинути на турків-кіпріотів, яким перешкоджають відвідувати і займати їхню власність у південній частині Кіпру. Це може навіть стосуватися громадян третіх країн, яким перешкоджають подорожувати в місця, де у них є власність і будинки. Фактична межа між двома частинами Кіпру має прикрий і нелюдський наслідок, що велика кількість осіб відділені від своєї власності та своїх колишніх будинків.

У мене, як і в більшості суддів у Великій палаті, немає сумніву, що Туреччина має значну частку відповідальності за нинішню ситуацію. Але є й інші дійові особи і фактори у цій драмі. Державний переворот 1974 року став відправною точкою. За ним відбулися вторгнення Туреччини, переміщення населення з півночі на південь і з півдня на північ на острові, а також інші події. Проголошення так званої «Турецької Республіки Північного Кіпру», яка не визнана як держава з боку міжнародної спільноти, є однією з тих подій. Результатом різних впливів і подій є «залізна стіна», яка існує вже понад два десятиліття і контролюється силами Організації Об'єднаних Націй. Усі переговори або пропозиції про переговори, спрямовані на об'єднання Кіпру, досі були безуспішними. Хто несе відповідальність за цей провал? Тільки одна сторона? Чи можна дати чітку відповідь на це і кілька інших питань і зробити чіткий юридичний висновок?

Справа пані Лоїзиду не є наслідком індивідуального акту турецьких військ, спрямованого проти її власності або її свободи пересування, але це є наслідком встановлення кордону в 1974 році і його закриття до сьогоднішнього дня».

4. Після пояснення того, чому він вважає, що зроблене державою-відповідачем попереднє заперечення було неперушним, суддя Бернхардт продовжував говорити:

«3. Навіть якби я міг розділити погляд більшості Суду щодо цього, я б все одно не зміг знайти порушення статті 1 Протоколу № 1. Як пояснювалося вище, присутність турецьких військ у північній частині Кіпру є одним з елементів в надзвичайно складному розвитку ситуації. Як було пояснено і викладено в рішенні у справі Лоїзиду з приводу попередніх заперечень (23 березня 1995 року, серія А, № 310), Туреччина може бути відповідальною за конкретні дії, вчинені у північній частині Кіпру турецькими військами або посадовими особами. Але в цьому разі ми маємо справу з особливою ситуацією: це існування фактичного кордону, який захищається силами під командуванням Організації Об'єднаних Націй, що унеможливорює для греків-кіпріотів відвідування і проживання в їхніх будинках і власності у північній частині острова. Присутність турецьких військ і підтримка Туреччиною «ТРПК» є важливими факторами в ситуації, що склалася; але я відчуваю, що не можу обґрунтовувати рішення Європейського суду з прав людини виключно на припущенні про те, що турецька присутність є незаконною і що Туреччина відтак несе відповідальність за більш-менш все, що відбувається в північній частині Кіпру».

5. Я також згоден з особливою думкою судді Петтіті. Після заяви про те, чому він виступав на користь ухвалення певних попередніх заперечень, зроблених Туреччиною, він зазначив:

«З 1974 року, коли Організація Об'єднаних Націй не визначила втручання турецьких військ у північну частину Кіпру як агресію з погляду міжнародного права, Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи та Європейським Союзом були проведені різні переговори з метою примирення сторін. Крім того, Суд не розглядав питання про те, чи було втручання законним (див. пункт 56 рішення). Рішення про розміщення міжнародних сил на лінії, що розділяє дві громади, зробили вільне пересування людей між двома зонами неможливим, і відповідальність за це лежить не тільки на уряді Туреччини.

Посилання Суду на думки міжнародної спільноти про Республіку Кіпр і «ТРПК» (див. пункт 42 рішення) не пояснюється. Але чи можливо в 1996 році представити точку зору цієї «міжнародної спільноти» з цього питання як незаперечну, враховуючи, що останні резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй та Ради Безпеки беруть початок через кілька років, а Суд нічого не знав про місії міжнародних посередників? Суду здавалося, що тільки Туреччина «відповідальна» за наслідки конфлікту 1974 року! На мій погляд, дипломатична ситуація такої складності вимагала тривалого і ретельного розслідування на місці, проведеного делегацією Комісії, про роль міжнародних сил і здійснення правосуддя, до того, як Суд визначив, як відповідальність у формі юрисдикції, зазначеної у статті 1 Конвенції, має пояснюватися».

6. Підсумовуючи, суддя Петтіті сказав:

«Якими б не були обов'язки, ухвалені в 1974 році під час державного перевороту, або ті, які виникли з прибуттям турецьких військ у тому ж році, якою б нерішучою була міжнародна спільнота у спробі вирішити міжнародні проблеми на Кіпрі з 1974 року, в той час, коли «ТРПК» була створена або в момент проголошення Туреччини до Ради Європи, ці обов'язки були різного походження та типів, вся проблема двох громад (які не є національними меншинами, як це поняття визначено в міжнародному праві) має більше спільного з політикою і дипломатією, ніж з європейським судовим розглядом, заснованим на поодинокому випадку пані Лоїзиду і її правах відповідно до Протоколу № 1. Слід зазначити, що з 1990 року не було багаторазового подання між державами, що виносило всю ситуацію на Кіпрі на розгляд Суду. Це переконливий доказ того, що держави-члени Ради Європи прагнуть реалізовувати дипломатичну обережність перед обличчям хаотичних історичних подій, коли мудрість народів можна спрямувати у позитивному напрямі».

7. Я також згоден з поглядами судді Голькуклю в його окремій думці. Він наголосив на тому, що Суд мав справу з політичною ситуацією і що він не вважав за можливе відокремлювати політичні аспекти справи від її правових аспектів. Він погодився з підходом судді Бернхардта і пізніше зауважив:

«Кіпрський конфлікт між турецькою і грецькою громадами в основному стосуються *державного перевороту* 1974 року, здійсненого греками-кіпріотами з певним наміром досягти союзу з Грецією (*енозіс*), що голова кіпрської держави в той час активно критикував перед міжнародними органами. Після цього *перевороту* Туреччина втрутилася, щоб забезпечити захист Республіки Кіпр відповідно до умов Договору про гарантії, що попередньо був укладений між трьома зацікавленими державами (Туреччина, Сполучене Королівство і Греція), який надав цим державам право втручатися окремо або спільно, коли цього вимагає ситуація, і така ситуація склалася, врешті-решт, у липні 1974, через *державний переворот*. У цілому, між іншим, я не згадую про криваві події та інциденти, які тривали безперервно з 1963 року.

Ця реалізація пункту в Договорі про гарантії змінила існуючу до цього політичну ситуацію і чітко визначила поділ двох громад, які були очевидні вже у 1963 році.

...

Після створення буферної зони під контролем сил Організації Об'єднаних Націй, рух з півночі на південь і назад був заборонений і був обмін населенням за загальною згодою турецької і кіпрської влади, згідно з яким вісімдесят тисяч турків-кіпріотів переїхали з південної до північної частини Кіпру».

8. Судді Голькуклю і Петтіті зробили інші зауваження з приводу нинішньої ситуації на Кіпрі, з якими я радо погоджуюсь. Я думаю, що вони актуальні для питання, що стоїть перед нами, навіть якщо вони зроблені тільки на стадії виконання (рішенні у справі «Лоїзиду проти

Туреччини» (Loizidou v. Turkey) від 28 липня 1998 року (*стаття 50*), *Збірник судових рішень 1998-IV*).

Суддя Голькуклю сказав:

«3. Ця справа Лоїзиду є непоодиноким випадком, що стосується тільки заявника (втручання греко-кіпрської адміністрації є очевидним доказом цього); це стосується, навпаки, всіх жителів острова, будь то турецького або грецького походження, які були переміщені після подій 1974 року, і цей факт не повинен викликати подив.

В основі справи «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey) лежить майбутній політичний статус держави, яка, на жаль, зникла, питання, на яке всі міжнародні політичні органи (Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Рада Європи тощо) зараз шукають відповідь. Питання такого значення ніколи не може бути зведене чисто і просто до поняття права власності та, таким чином, врегульоване шляхом застосування положення Конвенції, яке ніколи не призначалося для вирішення проблем такого масштабу».

Суддя Петтіті зауважив:

«Щодо перших двох рішень, я проголосував тому, що цього потребувала політична ситуація на Кіпрі та це відображає моє розуміння міжнародного права. Той факт, що міжнародна сила контролює «зелену лінію» і забороняє вільне пересування людей з однієї зони в іншу і доступ до власності в іншій зоні, повинен, на мій погляд, бути взятий до уваги Судом. Поточні політичні події доводять, що проблема Кіпру, на жаль, виходить далеко за межі простої судової справи».

9. На мою думку, все, що було сказано в уривках з окремих думок, які я цитував, є доречним, з урахуванням відповідних змін, коли питання, яке стоїть перед нами, підлягає розгляду. Нічого не сталося з часу вирішення справи Лоїзиду, що зробило б ці спостереження необґрунтованими або невідповідними.

10. Необхідно негайно вжити заходів. Рішення більшості Суду має означати, що в разі, якщо кожному кіпріоту, який бажає відновити права на свою власність, не дозволено робити це, перетинаючи підконтрольну ООН буферну зону за необхідності, негайно і до вирішення кіпрської проблеми, буде порушення прав, передбачених Конвенцією, щодо особи, чие бажання заперечується. За існуючого стану справ сьогодні (і, на жаль, він зберігається більше чверті століття) чи може хто-небудь, озброївшись свідоцтвом про право власності, підійти до підрозділу сил ООН з підтримання миру і вимагати права перетнути буферну зону, щоб відновити право на свою власність? Хто буде здійснювати нагляд за операцією? Яким може бути ставлення будь-якого нинішнього окупанта майна, що є предметом суперечки? Чи не виникнуть неминуче серйозні порушення миру? Хто б наважився вимагати від окупанта дозволити зареєстрованому власнику повернути собі володіння?

11. Якщо міркування такого роду актуальні (і я не бачу, як вони можуть бути відкинуті), то мені здається, що треба визнати, що на сучасному Кіпрі це просто нереально дозволити кожному позбавленому майна власнику вимагати поновлення у правах на свою власність

всюди, де воно є законним. На мій погляд, ці проблеми не будуть подолані шляхом надання компенсації і/або збитків таким особам, тому що їхні права власності не можуть з практичних причин бути відновлені. З повним впливом рішення більшості необхідно боротися: воно виходить далеко за межі питань компенсації і вилучення.

12. Події останніх тридцяти років або близько того показали, що, незважаючи на віддані і невтомні зусилля Організації Об'єднаних Націй (через послідовних держателів офісу Генерального секретаря і співробітників), інших організацій і дружніх урядів, рішення, допустиме для обох сторін, не було знайдено. Це, безумовно, свідчить про складність і труднощі кіпрської проблеми. Далі ведеться робота: переговори проводилися в Нью-Йорку, коли Суд засідав.

13. На жаль, може бути таке, що коли рішення зрештою буде знайдено, це рішення не зможе задовольнити зрозуміле бажання кожного кіпріота повернутися до свого будинку і поля тощо. Генеральний секретар, забігаючи наперед, вже реально зіткнувся з такою можливістю. Наприклад, ще в 1992 році він включив цей пункт у свій Набір ідей:

«Інші ділянки під керівництвом греко-кіпріотського та турецько-кіпріотського населення. Кожна громада створить агентство для вирішення всіх питань, пов'язаних з переміщеними особами. Право власності на майно переміщених осіб, щодо якого ці особи домагаються компенсації, буде передано у власність громади, в якій перебуває майно. З цією метою буде здійснено обмін усіх права на власність на глобальній колективній основі між двома агентствами за цінами 1974 року плюс інфляція. Переміщені особи отримають компенсацію від агентства своєї громади з коштів, отриманих від продажу нерухомості, переданої до агентства, або шляхом обміну майна. Брак коштів, необхідних для компенсації, буде покриватися за рахунок федерального уряду з компенсаційного фонду, отриманого з різних можливих джерел, таких як податок на непередбачений прибуток на збільшення вартості переданого майна після спільної угоди, а також заощадження від витрат на оборону. Державні та міжнародні організації також будуть запрошені до участі в компенсаційному фонді. У зв'язку з цим можливість довгострокового лізингу та інших комерційних угод також може бути розглянута.

Особи з обох громад, які в 1974 році проживали і/або володіли майном у федеративній державі, яка керувалася представниками іншої громади або їхніми спадкоємцями, зможуть подати позови про компенсацію. Особи, що належать до турецько-кіпріотської громади, які були переміщені після грудня 1963 року або їхні спадкоємці, можуть також подавати позови».

14. Зовсім нещодавно Генеральний секретар зробив заяву для кожної сторони (яка була опублікована у пресі) на раунді непрямих переговорів у Женеві в листопаді 2000 року. У його заяві йдеться про таке:

«Щодо власності, ми повинні визнати, що існують міркування міжнародного права, на які ми маємо зважати. Рішення повинне витримувати юридичну проблему. Юридичні права, які люди мають на їхню власність, повинні дотримуватися. У той же час, я вважаю, що рішення повинно ретельно регулювати здійснення цих прав таким чином, щоб гарантувати характер «складових держав». Дотримання цих принципів потребуватиме відповідного поєднання

відновлення, обміну та компенсації. За період часу, який встановлюється за згодою, можуть існувати обмеження на кількість греків-кіпріотів для проживання на півночі і турків-кіпріотів для проживання на півдні. Варто зазначити в цьому контексті, що критерії, форма і характер регулювання прав власності будуть також стосуватися ступеня територіального погодження і навпаки».

15. Я не був задоволений тим, що держава-заявниця повідомила, що Туреччина відповідальна за заявлені порушення, на які посилаються стосовно греко-кіпріотських власників майна.

16. Я також не можу погодитися з рішенням більшості моїх колег щодо заявлених порушень, які стосуються греко-кіпріотських зниклих осіб та їхніх родичів. Як і Комісія, більшість дійшло висновку, що факти не розкривають порушення статті 2, оскільки докази були недостатніми для встановлення відповідальності Туреччині за смерті будь-якої зі зниклих осіб. Більшість також прийняла висновок Комісії, що ніщо в доказах не підтримало припущення про те, що будь-яка зникла особа все ще перебувала у турецькому полоні протягом відповідного періоду в умовах, які порушували статтю 4: таким чином, порушення цієї статті не було встановлено.

17. Проте більшість вирішила, що постійне порушення статті 5 було доведено, оскільки турецька влада не змогла провести ефективне розслідування долі зниклих осіб, щодо яких існує спірна вимога, що вони перебували в турецькому полоні на момент їхнього зникнення. Вони погодилися з Комісією, що ці зобов'язання не були виконані через внесок Туреччини в слідчу роботу Комітету з питань зниклих безвісти осіб («КЗО»).

18. Крім того, вони вважали, що оскільки Туреччина не змогла провести необхідні розслідування і, таким чином, не надала жодної інформації про долю зниклих безвісти осіб, їхні родичі зазнали нелюдського поводження, яке заборонене статтею 3.

19. Багато матеріалу було надано Комісії та Суду про створення, обов'язки і роботу КЗО. Повний огляд усього цього є в доповіді Комісії. Генеральна Асамблея ООН закликала до створення слідчого органу для вирішення справ зниклих безвісти осіб з обох громад. Генеральна Асамблея попросила Генерального секретаря підтримати створення такого органу за участю Міжнародного комітету Червоного Хреста («МКЧХ»), який мав би можливість функціонувати неупереджено, ефективно і швидко для того, щоб вирішити проблему без невиправданої затримки».

20. Зрештою було вирішено, що КЗО повинен складатися з трьох членів: представників від грецької і турецької сторін і представника Генерального секретаря, призначеного МКЧХ. Здається, зрозуміло, що Організація Об'єднаних Націй, з очевидних причин, передбачила орган, який буде виконувати своє важке завдання об'єктивно і неупереджено. Ідею ООН підтримав склад КЗО. Дуже мудро, якщо можна так висловитися, було залучити МКЧХ, скористатися його ресурсами і багатим досвідом для виконання часто надскладних завдань.

21. Після того як був створений КЗО, я не бачив нічого, щоб припустити, що Генеральний секретар, МКЧХ або будь-яка інша організація, така як Робоча група ООН з насильницьких і недобровільних зникнень (Женева), передбачила, що одностороннє розслідування з боку Туреччини, держави, проти якої продовжували висуватись найбільш серйозні звинувачення про жорстоке поводження і щодо долі зниклих безвісти осіб, задовольнить кого-небудь. І,

звичайно ж, перевага КЗО була у тому, що він також розслідував зникнення турецько-кіпріотських зниклих безвісти осіб, що й мала на меті ООН.

22. Точка зору Туреччини з цього питання про зниклих безвісти осіб добре відома. Я не бачив жодних доказів того, що Туреччина відмовилася співпрацювати з КЗО або ускладнювала його роботу. Якщо Положення про зобов'язання, Правила або Керівні принципи, які регулюють спосіб, у який діє КЗО, є незадовільними, вони можуть бути змінені за наявності доброї волі та допомоги Генерального секретаря. Я не можу погодитися з моїми колегами, що процедури КЗО не достатні самі по собі, щоб відповідати стандарту ефективного розслідування відповідно до статті 2. Оскільки Правила і Керівні принципи, прочитані разом з Положенням про зобов'язання, розвивалися за умови, що обидві сторони надають свою щедру допомогу КЗО, була створена ефективна команда розслідування. Той факт, що КЗО був належним органом, щоб провести необхідні розслідування, був визнаний Робочою групою ООН з насильницьких і недобровільних зникнень.

23. Окремо від залежності з боку Туреччини від створення та обов'язків КЗО, що, я вважаю, було виправданим, на мою поважну думку, більшість членів Суду не надала юридичної сили відповідній частині заяви, за допомогою якої Туреччина внесла на розгляд обов'язкову юрисдикцію Суду. Юрисдикція була прийнята у зв'язку з «питаннями, порушеними стосовно подій, які відбулися після [22 липня 1990 року]».

24. Концепція постійних порушень добре відома і добре зрозуміла. Наприклад, якщо людина була заарештована і затримана незаконно, і не має значення, що його затримання сталося відповідно до положень Конвенції (або навіть до того, як Конвенція про заборону порушення набула чинності). Суд матиме повноваження для розгляду і ухвалення рішення про законність його тримання під вартою за умови, що він все ще знаходиться під вартою у відповідний проміжок часу.

25. Тут позиція не є простою. Події, які, як постановила більшість членів Суду, привели до виникнення зобов'язання проводити ефективні розслідування, що відбулися в липні та серпні 1974 року. Це було близько п'ятнадцяти років тому до оперативної дати декларації Туреччини. Ні Комісія, ні Суд не знайшли достатніх доказів того, що зниклі особи були все ще у полоні в турецької влади у відповідний час. На мій погляд, не може бути правильним ставитися до зобов'язання Конвенції, яке виникає за певних обставин, провести швидке й ефективне розслідування, як до такого, яке зберігалось протягом п'ятнадцяти років після подій, які вимагали розслідування, так що коли Туреччина насправді стала обмежена цією Конвенцією, її заявлену нездатність до теперішнього часу провести відповідні розслідування можна розглядати як порушення Конвенції. На мій погляд, концепція тривалих порушень не може використовуватись як аргумент для досягнення такого результату. Мені здається, що такий підхід мав би вимагати зобов'язання, передбачене Конвенцією заднім числом і позбавити обмеження часу щодо її чинності.

26. Я не був задоволений тим, що держава-відповідач була показана винною у будь-якому порушенні Конвенції щодо зниклих безвісти осіб або їхніх родичів.

27. Тепер я переходжу до розгляду питання про заявлені порушення прав людини, що виникли з умов життя греків-кіпріотів, які вирішили жити в районі Карпас. Мої колеги, слідом за аргументацією більшості в справі Лоїзиду, вважають, що всі встановлені порушення були приписані Туреччині, оскільки Туреччина мала загальну відповідальність відповідно до Конвенції за політику і дії влади «ТРПК», оскільки за допомогою своєї армії вона здійснює

загальний контроль над північною частиною Кіпру. Вони дійшли висновку, як і Комісія, що це було очевидно «через велику кількість військ, що беруть участь у проходженні військової служби у північній частині Кіпру».

28. Я не думаю, що до цього аспекту справи можна підійти без розгляду подій, які призвели до поділу Кіпру. Ці події були унікальними. Прекрасно збалансовані конституційні положення, які підтримувалися офіційними договірними зобов'язаннями, відповідно до яких була створена Республіка Кіпр, були провалені дуже скоро. Потім був переворот 1974 року, об'єктом якого є загальні знання. Те, що практично було війною, потім стало результатом, за яким відбулося припинення вогню і переміщення багатьох членів громади на північ або південь буферної зони. Починаючи ще з 1963 року турки-кіпріоти почали процес створення своєї власної адміністрації. Вони не сиділи склавши руки і поклалися на правосуддя Турецької Республіки або застосовували свої закони. Було достатньо доказів, щоб припустити, що «ТРПК» цілком може після проведення розслідування показати всі атрибути держави (хоча і визнані лише Туреччиною), яка здійснює незалежний і ефективний контроль над північною частиною Кіпру. Не можна вважати без належного розслідування, що «ТРПК» є маріонетковим режимом або підпорядкованою юрисдикцією Туреччини.

29. Той факт, що тільки Туреччина визнала «ТРПК», не впливає на реалії становища. Визнання, врешті-решт, є політичним актом. Після того як складні конституційні положення (з усіма заборонами і протипагами, призначеними для задоволення заклопотаності та тривоги двох недовірливих громад) безповоротно провалилися, складні питання щодо визнання повинні були виникнути. Уряди, звичайно ж, вільно погоджувалися або не визнавали, як вони хотіли, але про державу, яка була визнана, не можна було сказати, що вона була республіка двох громад, створена в 1960 році в межах цих положень.

30. Я з повагою погоджуюсь із зауваженнями судді Голькуклю в його окремій думці, що додається до рішення у справі «Лоїзиду» (*суть*):

«3. Я хотів би також наголосити, що не тільки північна частина Кіпру не підпадає під юрисдикцію Туреччини, але там існує (політично і соціально) суверенна влада, яка є незалежною і демократичною. Той факт, чи юридично визнана влада міжнародною спільнотою, не має особливого значення. При застосуванні Конвенції існуючі фактичні обставини є вирішальним елементом. Комісія і Суд неодноразово заявляли, що поняття «юрисдикції» у межах змісту статті 1 Конвенції включає в себе як *фактичну*, так і *формальну* юрисдикцію. У північній частині Кіпру немає «вакууму», будь то *фактичного*, або *формального*, але є політично організоване суспільство, незалежно від назви та класифікації, яку йому можна дати, зі своєю власною правовою системою і власною державною владою. Хто сьогодні буде заперечувати існування Тайваню? Саме тому Комісія у своєму звіті у справах Хризостомоса і Папахрисостому розглянув діючий в північній частині Кіпру закон *як такий, а не турецький закон*, щоб визначити, чи було затримання заявників законним (див. пункти 148, 149 і 174 звіту)».

31. Я не згоден, що факти, на які посилається Суд, обґрунтували висновок про те, що кожне порушення, незалежно від його природи і того, хто його скоїв, є осудним, для держави-відповідача. Усе повинно залежати від фактичного стану, оскільки він розвивається в період між 1963 роком і до цього дня, і обставин, які переважали під час кожного заявленого

порушення. На мій погляд, з великою повагою до тих, хто приймає іншу точку зору, в світлі подій, які мали місце (які не порівнювались в інших частинах), вкрай важливо вивчити роль військ у розглянутий період часу, так само, як і їхню поведінку.

32. Я вже зазначав тут, що я не вражений поданням про те, що якщо Туреччина утримується від того, щоб взяти відповідальність за заявлені порушення в районі Карпас, жодна інша держава не візьме відповідальності, в результаті чого система Конвенції не буде працювати у цьому районі. Я не думаю, що міркування такого роду повинні мати можливість впливати на Суд.

33. Я не був задоволений тим, що було встановлено в ступені впевненості, що необхідно, щоб будь-яке з порушень, на які посилаються щодо греків-кіпріотів, що проживають у районі Карпас північної частини Кіпру, приписується Туреччині.

34. Щодо питання про військові суди, з причин, які я спробував навести, я не можу погодитися з тим, що Туреччина може бути відповідальною за будь-які недоліки, які можуть бути (для цілей статті 6) в Декреті про заборонені військові райони, виданому «ТРПК».

ЧАСТКОВО ОКРЕМА ДУМКА
СУДДІ МАРКУС-ХЕЛМОНСА

(Переклад)

Я поділяю думку більшості суддів Суду за більшістю рішень у цій справі. Однак існують аспекти цього рішення, з якими я не згоден, і з цієї причини я хотів би зробити зауваження.

На мій погляд, основна проблема полягає в тлумаченні статті 35 Конвенції (колишня стаття 26), а також у питанні про те, чи «суди», встановлені «ТРПК» у північній частині Кіпру, можна розглядати як внутрішні засоби правового захисту, які повинні бути вичерпані (в тій мірі, що вказані засоби правового захисту ефективні в кожному конкретному випадку). Більшість суддів сказала, що вони могли і послалися, зокрема, на консультативний висновок Міжнародного суду («МС») щодо правових наслідків для держав постійної присутності Південної Африки в Намібії (1971, Доповіді МС, т. 16, с. 56, § 125).

Я вважаю, що більшість суддів Суду припустилося помилки в цій інтерпретації і що серйозне питання принципу є під загрозою.

Консультативний висновок у справі щодо Намібії

1. Пункт 125 консультативного висновку, що цитується Комісією і на який посилався Суд, визнає певною мірою вплив певних дій, застосованих до незаконної влади, таких як декларації про народження, шлюб або смерть, для того, щоб уникнути серйозного порушення громадського життя місцевого населення. Проте пункт 125 спочатку має бути пов'язаний з контекстом: у пунктах з 117 до 124 МС неодноразово нагадував усім державам, що присутність Південної Африки в Намібії є незаконною і попереджав про небезпеку формулювання висновків з цієї присутності. На закінчення, щоб явно пом'якшити й обмежити вплив своїх зауважень у пункті 125, МС чітко вказав у пункті 126, що «...визначення незаконності присутності Південної Африки в Намібії [є] протиставленим всім державам у сенсі заборони до всіх законності ситуації, яка зберігається в порушення міжнародного права: зокрема, жодна держава, яка вступає у відносини з Південною Африкою щодо Намібії може очікувати від Організації Об'єднаних Націй або її членів визнання законності або наслідків будь-яких таких відносин або наслідків». (виділення наше)

Хоча МС визнав справедливість деяких незаконних дій південно-африканського уряду, таких як реєстрація народжень, смертей і шлюбів, **він зробив це тільки тому, що «[їхні] результати можуть бути проігноровані тільки на шкоду жителям території»**. Таким чином, МС визнав, що ці акти були визнані дійсними, тому що зробити так було вигідно для жителів території, і таким чином, щоб не зробити їхнє становище гіршим. З іншого боку, МС ніколи б не спало на думку визнати будь-яку юридичну силу дій, які є незаконними відповідно до міжнародного права, якщо вони обов'язково діяли, завдаючи шкоди жителям.

МС розглядав пункт 125 суто як виняток, а не як правило!

Відповідно, якщо Суд мав застосувати міркування МС за аналогією до статті 35 Конвенції (колишня стаття 26), він був би винним у неправильній інтерпретації, оскільки вимагання від жителів Кіпру вичерпати національні засоби правового захисту в «ТРПК» до звернення до Європейського суду з прав людини, коли, крім того, ці засоби правового

захисту, як відомо, є неефективними, очевидно, є додатковою перешкодою для жителів у подоланні їхнього законного прагнення забезпечити кінець порушенню основного права шляхом звернення до Страсбурга.

2. Не існує жодних підстав покладатися на консультативний висновок у справі щодо Намібії як орієнтира для інтерпретації колишньої статті 26 Конвенції. Висновок в жодному разі не стосується вичерпання національних засобів правового захисту або законності судів, встановлених незаконним урядом. Він служив лише засобом збереження прав мешканців в умовах тотальної незаконності.

3. Ситуації в Намібії і в північній частині Кіпру абсолютно різні. Влада, що здійснює повноваження на території південно-західної Африки, спочатку була законною завдяки мандату, який було надано Південній Африці Лігою Націй, який згодом був перетворений на «опіку» Організацією Об'єднаних Націй. Лише згодом, з проголошенням незалежності Намібії, вони стали незаконними. У північній частині Кіпру суди, встановлені законом, існували до турецького вторгнення в 1974 році. Тільки після цього вторгнення, що явно незаконно, були створені суди.

4. Крім того, в рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) від 18 грудня 1996 (*суть*), *Збірник судових рішень* 1996-VI, Європейський суд з прав людини не зробив жодних посилань на Висновок у справі щодо Намібії під час розгляду питання про вичерпання національних засобів правового захисту відповідно до колишньої статті 26 Конвенції. Він зробив це тільки під час розгляду **в загальних рисах можливості** того, що дії, які впливають на людей у межах фактичного режиму, можуть бути визнані як такі, що мають певну юридичну силу.

5. Використовуючи його з посиланням на колишню статтю 26 Конвенції, Суд дає Висновок у справі щодо Намібії надмірно широке тлумачення, для якого немає жодних підстав і МС ніколи не надавав. Наслідком такого широкого тлумачення буде те, що: (а) Європейський суд з прав людини не може відмовити у визнанні судів, встановлених «ТРПК», (b) шукати захист у цих судах було б в інтересах усіх жителів північної частини Кіпру, в тому числі греків-кіпріотів, (c) якби «ТРПК» не встановила ці суди, це порушило б Європейську конвенцію, і (d) в результаті жителі «ТРПК» були б зобов'язані вичерпати засоби правового захисту, надані тими судами.

6. Пункти 95 і 96 рішення є, на мій погляд, невідповідними, оскільки у своєму висновку у справі щодо Намібії МС був чітким і навмисно лаконічним. Виявляється, немає необхідності «додавати до» тексту більшості МС, посилаючись на окремі думки, висловлені деякими з суддів, і до аргументів, висловлених під час дебатів, особливо якщо результатом є надати пункту 125 Висновку ширші можливості, ніж це передбачалося більшістю в МС.

7. І нарешті, у пункті 97 рішення Суд, здається, робить поспішні і непродумані висновки, які він вважає широко підтримуваною думкою з цього питання. Як доказ цього, потрібно тільки вивчити, серед інших джерел, прецедентне право Верховного Суду Сполучених Штатів з приводу юридичної сили конфедеративних актів Півдня під час громадянської війни. Слід зазначити, що представники південної влади були законними, поки вони не відділилися (таким чином, положення повністю відрізняється від того, в якому суди незаконно встановлені після військового вторгнення сусідньої держави). Незабаром після закінчення громадянської війни Верховний суд визнав у справах «Техас проти Уайта» (*Texas v. White*), 74 США 227. 7 Вол.700 (1868 рік); «Хорн проти Локхарта» (*Horn v. Lockhart*), 21

Судові рішення 658; 17 Вол. 570 (1873 рік) і «Вільямс проти Браффі» (*Williams v. Bruffy*), 96 США 178 (1878 рік), і в дуже суворих обмеженнях, що адміністративні акти і судові рішення конфедеративних судів мали деяку юридичну силу в тій мірі, що їхня мета і виконання не суперечили владі національного уряду і не порушували конституційні права громадян. **Ці обмежені наслідки**, наведені ретроспективно, входили до виключної компетенції звичних дій, необхідних для забезпечення належного функціонування життя в суспільстві. У більш пізній справі «Адамс проти Адамса» (*Adams v. Adams*) ([1970 рік] 3 Щотижневі судові звіти 934), **англійський Високий суд категорично відмовився визнавати будь-які наслідки за дії зацікавленого сепаратистського уряду (колишній уряд Родезії після одностороннього проголошення незалежності).**

Європейська конвенція з прав людини

1. Я хотів би відзначити, що це особлива ситуація. Конвенція є *спеціальним законом*, чії особливі функції потрібно поважати і який використовується за аналогією у схожих ситуаціях (що, очевидно, не є випадком з консультативним висновком у справі по Намібії).

2. Аналіз *підготовчих матеріалів* відповідно до Європейської конвенції (Док. Ради Європи, тасмниця Н (61) 4) показує, що в той час як внутрішні засоби правового захисту природно мали бути вичерпані до того, як заяви були направлені до Страсбурга, ця умова була швидко доповнена і кваліфікована за принципом, що вичерпання має здійснюватися «відповідно до загальновизнаного міжнародного права» (там само, зокрема, с. 462 і особливо с. 497). Це формулювання, врешті-решт, стало відповідати «загальновизнаним нормам міжнародного права».

Чому була висунута вимога про вичерпання національних засобів правового захисту і особливо посилення на загальновизнані норми міжнародного права? У той час як національним судам належить в першу чергу отримати можливість покласти край порушенню основного права, де ця можливість є ефективною, так само очевидно, що автори Конвенції не бажають бути надмірно формальними і створюють додаткові перешкоди для заявників, які бажають звернутися до Страсбурга. Автори Конвенції прагнули бути раціональними, але перш за все ефективними, і запропонувати швидкий засіб правового захисту в Страсбурзі, коли не існує жодної іншої реальної альтернативи. Їхнє занепокоєння з приводу ефективності та справедливості було посилено тим фактом, що загальновизнані норми дійсно існують у цій сфері в міжнародному праві.

3. Дійсно, Європейський суд з прав людини інтерпретував колишню статтю 26 Конвенції з кількох випадків, і його інтерпретація відповідала загальновизнаним нормам міжнародного права (див., серед інших органів влади, рішення і справі «Оупен Дор і Дублін Вел Вумен проти Ірландії» (*Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland*) від 29 жовтня 1992 року, серія А, № 246-А, с. 23, §§ 48 і 50, а також рішення у справі «Акдівар та Інші проти Туреччини» (*Akdivar and Others v. Turkey*) від 16 вересня 1996 року, *Збірник судових рішень* 1996-IV, с. 1212, § 72).

Міжнародне публічне право

Якими є загальноприйняті норми міжнародного права в цій сфері?

Юридичний висновок з цього приводу одностайний:

Вичерпання національних засобів правового захисту ніколи не повинно становити теоретичну перешкоду міжнародному рішенню (через дипломатичний захист або міжнародний суд). Це чітке правило міжнародного права, що в той час як національні засоби правового захисту вимагатимуть вичерпання, перш ніж звертатися за допомогою до міжнародних рішень, ця вимога ніколи не має бути задоволена, якщо національні засоби правового захисту є марними, неефективними, теоретичними, неіснуючими або національний засіб правового захисту не діє за умов встановленої судової практики.

1. Руссо Ч. *Право світової громадянськості*. – Sirey, Париж, 1953. – с. 366–367.

2. О'Коннелл Д.-П. *Міжнародне право*. – Стівенс, Лондон, 1965. – том II. – с. 1143–1144.

3. Соренсен М. *Посібник з міжнародного публічного права*. – Macmillan, Лондон, 1968. – с. 588–590.

4. Квок Дін Н. *Право світової громадянськості*. – LGDJ, Париж, 1975. – с. 644.

5. Шварценбергер Г., Браун Е. *Посібник з міжнародного права*, 6-е вид., Professional Books Limited, Оксон, 1976, с. 144: «Якщо державі бракує ефективних національних засобів правового захисту, це дорівнює порушенню мінімального стандарту. *Це упуцання саме по собі є міжнародним порушенням цивільних прав і об'єктивно позбавляє правопорушника можливості застосування правила національних засобів правового захисту*». (Виділення наше)

6. Шахтер О. *Міжнародне право в теорії і практиці*, М. Найхофф Publishers, Дордрехт, 1991, с. 213: «Звичайно, вимога [вичерпання національних засобів правового захисту] не може бути встановлена там, де національні засоби правового захисту є явно неефективними або там, де вони не існують...». «Але не треба звертатися до місцевих судів, якщо результат повинен бути повторенням рішення, яке вже ухвалене». Важливим винятком в сучасному світі є те, що необхідність звертатися до місцевих судів не застосовується, якщо суди повністю підпорядковані уряду».

7. Е.-Дж. де Аречага і Танзі А. «Міжнародна відповідальність держав», у книзі за редакцією М. Беджау, *Міжнародне право: Досягнення і перспективи*, ЮНЕСКО, Париж, 1991, с. 375: «Але навіть якщо є засоби правового захисту, наявні та доступні, правило не застосовується, якщо ці засоби правового захисту “явно даремні” або “очевидно неефективні”».

8. Арбор Дж.-М. *Право світової громадянськості*. – 2-е вид. – Yvon Blaise : Квебек, 1992. – с. 301–302.

9. Комбаку Дж. і Сур С. *Право світової громадянськості*, 4-е вид., Монкретъєн, 1999, с. 547: «[Вичерпання національних засобів правового захисту] не вступає в гру або коли засіб правового захисту є “очевидно неефективним”, тобто коли компетентний суд не має ефективної влади, щоб сплатити репарації за завдану шкоду, і де судова практика... виключає всі шанси на успіх по суті, тому що суди вважають себе зв'язаними “рішеннями виконавчої влади”, або встановлена судова практика передбачає, що засоби правового захисту будуть невдалими».

10. Після заяви про те, що засоби правового захисту в судах північної частини Кіпру є національними засобами правового захисту відповідно до колишньої статті 26 Конвенції, Суд стверджує у пункті 98 рішення про те, що питання про їхню ефективність слід розглядати в кожному конкретному випадку. Потім, після аналізу кожного конкретного випадку, Суд

ухвалює рішення про те, що з тієї чи іншої причини національні засоби правового захисту не існували або були неефективними.

Таким чином, результат може вважатися ідентичним тому, який був би, якщо б колишня стаття 26 тлумачилася суворо відповідно до «загальноновизнаних норм міжнародного права». Проте я вважаю, що хоча результат один і той же, Суду слід було уникати міркувань, які є потенційно небезпечними, як показують усі перераховані вище аргументи. Моя точка зору підкріплюється тим фактом, що, діючи таким чином, Європейський суд з прав людини вважає себе небезпечно обмеженим в оцінці юридичної сили дій, які виконуються фактичним урядом в той час, як кілька держав-членів Ради Європи мають автономістські і навіть сепаратистські рухи.

Пункт 101 рішення

Цей пункт, в якому Суд зазначає про очевидне протиріччя, видається мені особливо недоречним і навіть шкідливим, оскільки це створює враження, що Суд не бачить різниці між двома порушеннями, в яких Кіпр звинувачує Туреччину, оскільки це дві дуже різні справи, незважаючи на той факт, що одна подія є лежить в основі обох порушень.

Кримінальне законодавство всіх демократичних країн передбачає ситуації, в яких одне правопорушення може спричинити різні наслідки, кожен з яких, взяте окремо, може призвести до кримінального переслідування. Вторгаючись на територію Кіпру і створюючи незаконні суди, Туреччина явно порушила статтю 6 Європейської конвенції. Саме з цієї причини національні засоби правового захисту не вимагають вичерпання до подання заяви до Страсбурга. Я не бачу жодного протиріччя в цьому.

Абсолютно вірно, що якщо б ситуація була зворотною, що держава-заявниця суперечила сама собі, а саме, з одного боку, звинувачуючи державу-відповідача у тому, що вона стояла біля витоків численних порушень прав людини шляхом незаконної окупації північної частини Кіпру, і, *серед іншого*, у встановленні незаконного режиму в тій частині країни, в той час як, з іншого боку, визнаючи той факт, що суди, незаконно встановлені там військовою силою, могли забезпечити юридично дійсне рішення заявлених порушень.

Такі міркування, на мій погляд, є картезіанськими.

Крім того, думка про те, що існує «протиріччя», стає ще більш помилковою через той факт, що, як ми пам'ятаємо, Туреччина послідовно стверджувала, що «ТРПК» є окремим самостійним утворенням і що суди «ТРПК» не є частиною турецької судової системи. Відповідно, застосовуючи підхід, заснований на почуттях, як могли суди «ТРПК» розглядатися як такі, що можуть забезпечити ефективний засіб правового захисту, покладаючи край заявленим порушенням проти Туреччини?

Тому з боку держави-заявниці в цих обставинах немає жодного протиріччя.

Саме з цієї причини, яку я особисто розглядаю, з *відповідними змінами*, що суди, встановлені незаконно у північній частині Кіпру, не задовольняють вимоги статті 6 Конвенції, яка вимагає, *серед іншого*: «...[а] суду... створеного на підставі закону...». З цієї ж причини я дотримуюся точки зору, що не існує жодного **«ефективного засобу правового захисту перед національним органом влади»**, як це передбачено статтею 13 Конвенції, у північній частині Кіпру (див., зокрема, пункт 324, підрозділ 1 і пункт 383).

Пункт 221 рішення

У цьому пункті Суд вважає, що не було порушення статті 2 Конвенції в результаті відмови влади «ТРПК» надати доступ грекам-кіпріотам і маронітам, які проживають у північній частині Кіпру, до медичної допомоги в іншій частині острова.

Моя точка зору полягає в тому, що в той час, коли свобода пересування вважається істотною, особливо коли мова йде про отримання оптимальної медичної допомоги, відмова в такій свободі з боку держави становить серйозне порушення її зобов'язань щодо осіб, які перебувають під її юрисдикцією. Я вважаю, що це те, що може скласти порушення зобов'язання держави відповідно до статті 2 Конвенції захистити право кожного на життя відповідно до закону.

Ми живемо в період бурхливого наукового розвитку, і можуть існувати суттєві відмінності між закладами, що пропонують медичне лікування, однієї країни від іншої або в межах однієї країни. Для держави застосувати силу, щоб перешкоджати людині відвідувати заклад, який, як вона вважає, пропонує їй кращий шанс на одужання, на мій погляд, варто осуду.

Крім того, я шкодую, що Європейський суд з прав людини не скористався можливістю надати статті 2 чітке тлумачення, як він зробив це в минулому з іншими статтями (див., серед інших органів влади, рішення у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom) від 21 лютого 1975 року, серія А, т. 18, або рішення у справі «Янг, Джеймс і Вебстер проти Сполученого Королівства» (Young, James and Webster v. the United Kingdom) від 13 серпня 1981 року, серія А № 44).

Зі швидким розвитком медико-біологічних методів можуть виникати нові загрози людської гідності. Конвенція про захист прав людини та її гідності у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини, підписана в Ов'єдо в 1997 році, прагне охопити деякі з цих небезпек. Проте на сьогоднішній день лише обмежена кількість держав підписали її. Крім того, ця Конвенція тільки надає консультативні поради в межах компетенції Європейського суду з прав людини. Для того щоб «четверте покоління прав людини» було взяте до уваги, так що людська гідність захищена від можливих зловживань з боку науково-технічного прогресу, Суд може видати нагадування, що відповідно до статті 2 Європейської конвенції з прав людини держави зобов'язалися захищати право кожного на життя відповідно до закону.

Право на життя, звичайно, може бути витлумачено по-різному, але воно, безсумнівно, включає свободу вибору, щоб знайти кращу доступну медичну допомогу.

Пункт 231 і пункти з 235 по 240 рішення

З причин, які вже викладені докладно вище, я не поділяю думки, висловленої в цих пунктах за статтями 6 і 13.

На додаток до аргументів, уже зроблених щодо незаконності цих судів, мені здається, що є ще один аргумент, продиктований здоровим глуздом. Абсолютно нереально думати, що суди, встановлені на окупованих турецькими військами територіях на півночі Кіпру, можуть здійснювати незалежне і неупереджене правосуддя, особливо для греків-кіпріотів, але також і турків-кіпріотів, у питаннях, які явно суперечать правилам, встановленим відповідно до турецької військової окупації.

Навіть якщо ці суди могли розглядати і вирішувати суперечки між членами місцевого населення, вони ніколи б не *посміли* прийняти неупереджене рішення у справі, що стосується події, яка є результатом військової окупації.

Пункт 317 рішення

Я не згоден з більшістю представниками Суду у цьому питанні. Відповідно до лінії влади, яку часто наслідує Суд, що порушення статті 14 Конвенції, взятої разом з іншою статтею, не будуть встановлено там, де є факт порушення іншої статті, взятої окремо. І навпаки, якщо брати статтю 14 з результатами тієї іншої статті у висновку про додаткове порушення або більш серйозне порушення іншої статті, Суд завжди приймав у своїй судовій практиці, що існує також порушення цієї іншої статті, узятої разом зі статтею 14.

Це саме така позиція. Заборона сповідувати релігію є на практиці порушенням саме по собі, але додаткове введення додаткових обмежень щодо цієї релігії перетворює це в окреме порушення.

Певні документи, розроблені в Організації Об'єднаних Націй

Комісія і Суд розглянули докази, надані державою-заявницею в обґрунтування своїх тверджень, з великою, деякі можуть сказати, надмірною обережністю. Наприклад, доповідь Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй (S/1995/1020 від 10 грудня 1995 року) ясно свідчить про порушення свободи об'єднань турків-кіпріотів, які проживають на півночі і які бажають взяти участь у формуванні об'єднань двох громад у північній частині Кіпру; а в документі Ради Безпеки від 23 травня 2000 року (A/54/878-S/2000/462) є посилання на лист від Постійного представника Туреччини при Організації Об'єднаних Націй, в додатку до якого чітко зазначено, що для влади «ТРПК» греки-кіпріоти і мароніти, які проживають у північній частині Кіпру, є іноземцями.

© Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб», 2016. Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська та французька мови. Цей переклад було замовлено за підтримки Проекту Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб» (<http://www.coe.int/uk/web/kyiv/idps>). Він не є зобов'язальним для Суду; також Суд не несе жодної відповідальності за його якість. Його можна копіювати в некомерційних цілях за умови зазначення повної назви справи разом із вищенаведеним посиланням на Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб». З питань використання будь-якої частини цього перекладу в комерційних цілях слід звертатися за адресою: Internally.Displaced.Persons@coe.int.

© Council of Europe Project «Strengthening the Human Rights Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine», 2016. The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Council of Europe Project «Strengthening the Human Rights Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine» (<http://www.coe.int/uk/web/kyiv/idps>). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with reference to the Council of Europe Project «Strengthening the Human Rights Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine». If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact: Internally.Displaced.Persons@coe.int